

МІНІСТЕРСТВО ОБОРОНИ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ПОВІТРЯНИХ СИЛ
імені ІВАНА КОЖЕДУБА

**ІНФОРМАЦІЙНА ВІЙНА
РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ**

**МАТЕРІАЛИ НАУКОВОГО СЕМІНАРУ ХАРКІВСЬКОГО
НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ПОВІТРЯНИХ СИЛ
імені ІВАНА КОЖЕДУБА**

10 грудня 2021 року

Харків
2021

Науковий семінар Харківського національного університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба «Інформаційна війна Російської Федерації проти України»: статті та тези доповідей, 10 грудня 2021 року. Х.: ХНУПС ім. І. Кожедуба, 2021. 157 с.

Наведені статті та тези доповідей за теоретичними та практичними результатами наукових досліджень і розробок, виконаних науково-педагогічними працівниками, науковими співробітниками, докторантами, ад'юнктами, аспірантами та іншими фахівцями органів військового управління, закладів освіти, установ і підприємств України.

Для наукових, науково-педагогічних працівників, докторантів, аспірантів, фахівців у галузі розвитку Збройних Сил, офіцерів структур морально-психологічного забезпечення.

За достовірність викладених фактів, цитат та інших відомостей відповідальність несе автор.

Затверджено до друку вченою радою Харківського національного університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба, протокол від 21 грудня 2021 року № 16.

© Харківський національний університет Повітряних Сил
ім. І. Кожедуба, 2021

ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ КОМІТЕТ СЕМІНАРУ

Голова організаційного комітету – заступник начальника університету з морально-психологічного забезпечення – начальник відділу Харківського національного університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба полковник ЛУК'ЯНЕНКО В.В.

Заступник голови організаційного комітету – начальник кафедри психології та педагогіки, кандидат філософських наук, доцент полковник КРОТЮК В.А.

Члени організаційного комітету:

професор кафедри філософії, кандидат філософських наук, професор КВІТКІН П.В.;

доцент кафедри філософії, кандидат філологічних наук, доцент ЧЕРНИШОВА Т.О.

Відповідальний секретар організаційного комітету – старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії (морально-психологічного забезпечення) наукового центру Повітряних Сил, кандидат психологічних наук підполковник САВЧУК О.А.

ЗМІСТ

Організаційний комітет	3
Вступне слово тимчасово виконуючого обов'язки начальника Харківського національного університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба генерал-майора Віталія ТЮРИНА.....	7
<i>Кудренко О. В., Панфілов О. Ю.</i> КОГНІТИВНИЙ ПРОСТІР ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ.....	9
<i>Лукашенко В. В., Квіткін П. В.</i> ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА ОСОБИСТОСТІ ВІЙСЬКОВОГО ПРОФЕСІОНАЛА: СУЧАСНІ ЗАГРОЗИ ТА ШЛЯХИ ЇХНЬОГО ПОДОЛАННЯ.....	14
<i>Дзьобань О. П.</i> ДО ПИТАННЯ ПРО РОЗВИТОК МОДЕЛЕЙ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВІЙНИ.....	20
<i>Калиновський Ю. Ю., Чаркіна Т. І.</i> МЕДІА-ОСВІТА ЯК ЗАСІБ ПРОТИДІЇ ІНФОДЕМІЇ В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ.....	24
<i>Рущенко І. П.</i> СТРУКТУРА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВІЙНИ.....	29
<i>Stasiuk V., Dykun V.</i> RUSSIA'S HYBRID WAR AGAINST UKRAINE: INFORMATION ASPECT.....	34
<i>Кротюк В. А.</i> ІНСТРУМЕНТИ «М'ЯКОЇ СИЛИ» В СУЧАСНІЙ ГІБРИДНІЙ ВІЙНІ.....	37
<i>Поліщук І. О.</i> ГЕОПОЛІТИЧНЕ ПОЗИЦІОНУВАННЯ УКРАЇНИ У КОНТЕКСТІ ПРОТИСТОЯННЯ РОСІЙСЬКІЙ АГРЕСІЇ.....	45
<i>Кислий В. Д., Кравченко О. В.</i> ІНФОРМАЦІЙНА ВІЙНА МІЖ РОСІЙСЬКОЮ ФЕДЕРАЦІЄЮ ТА УКРАЇНОЮ.....	47
<i>Староконь Є. Г., Супрученко А. М.</i> ВІД «РОЗП'ЯТОГО КАНАДЦЯ» ДО КРИЗИ З МІГРАНТАМИ.....	52
<i>Kurban O.</i> ARCHITECTONICS OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN HYBRID WAR: ETHNIC, CULTURAL, RELIGIOUS ASPECTS.....	54
<i>Hula R., Diatlova I.</i> «HISTORICAL WEAPON» OF THE RUSSIAN FEDERATION IN HYBRID WAR.....	56
<i>Чернишова Т. О.</i> ПРЕВЕНТИВНА КОНТРПРОПАГАНДА В ІНФОРМАЦІЙНІЙ ВІЙНІ З РОСІЄЮ.....	59
<i>Babych A.</i> FORMING CADETS' LEADERSHIP QUALITY IN THE INFORMATION SOCIETY	63
<i>Меленті Є. О., Білоус І. А.</i> ВПЛИВ ІНФОРМАЦІЙНИХ ОПЕРАЦІЙ НА НАЦІОНАЛЬНУ БЕЗПЕКУ УКРАЇН.....	65
<i>Vorzhevitina H.</i> ASPECTS OF INFORMATION WARFARE.....	68

<i>Буряк О. О., Голота А. А.</i> ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАХИСТУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ВІД НЕГАТИВНОГО ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ВПЛИВУ.....	71
<i>Громико О. О.</i> ІНФОРМАЦІЙНА ВІЙНА ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ЗАСІБ ВЕДЕННЯ СУЧАСНОЇ ВІЙНИ.....	80
<i>Zorkin R. Y., Rakytyanskiy S. V, Plakysi O. B.</i> RESPONSE TO THE HYBRID AGGRESSION OF THE RUSSIAN FEDERATION IN TERMS OF THE CREATION OF CYBERTROOPS IN THE ARMED FORCES OF UKRAINE	83
<i>Ізбаши С. С., Пастушенко О. М.</i> ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ВПЛИВ МАС-МЕДІА НА ОСОБИСТІСТЬ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯ.....	85
<i>Каун Є. М.</i> ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА НА ФОНІ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ.....	91
<i>Кудрявцева Н. А., Павліченко О. О., Гаймур К. С.</i> МАНІПУЛЮВАННЯ ЯК ЗАСІБ ВЕДЕННЯ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ....	94
<i>Куртов А. І., Потихенський А. І., Бубісь В. М.</i> РОСІЙСЬКО-ІНФОРМАЦІЙНИЙ ВПЛИВ В УКРАЇНІ.....	98
<i>Куртов А. І., Яременко Ф. В., Докова В. А.</i> ІНФОРМАЦІЙНА ВІЙНА МІЖ РОСІЙСЬКОЮ ФЕДЕРАЦІЄЮ ТА УКРАЇНОЮ.....	101
<i>Яндола К. О., Сташук О. І.</i> КРИТИЧНЕ МИСЛЕННЯ ЯК ЗАПОРУКА БЕЗПЕКИ У МЕДІАПРОСТОРИ.....	105
<i>Савчук О. А., Скиданова А. В.</i> ВИКЛАДАННЯ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ У ВВІЗ В КОНТЕКСТІ ПРОБЛЕМИ КОНФЛІКТУ ІСТОРИЧНИХ ПАМ'ЯТЕЙ.....	108
<i>Соболева С. М.</i> ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ КОМУНІКАЦІЇ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ.....	112
<i>Марченко А.-М.</i> ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ ЯК СКЛАДОВА СИСТЕМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ.....	115
<i>Будур І. М., Михайловський Р. А.</i> ІСТОРІЯ ЯК ЗБРОЯ НА АРЕНІ ПОЛІТИЧНОЇ БОРОТЬБИ.....	119
<i>Тробюк Н. Ю., Кравченко О. В.</i> ДО ПРОБЛЕМИ ТОЛЕРАНТНОСТІ МАСМЕДІА У ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНОМУ ПРОТИВОСТВІ.....	122
<i>Чалапко В. В.</i> РОЛЬ СИСТЕМИ ОСВІТИ У ПРОТИДІЇ ГІБРИДНИМ ЗАГРОЗАМ.....	126
<i>Peretiatio D. O., Shcherbynskyi Y. G.</i> PROPAGANDA AS A VARIETY OF WEAPONS OF MASS DAMAGE.....	128

<i>Пугач В. В., Петрук О. В., Зміївський Г. А.</i> ХАРАКТЕРНІ ОЗНАКИ ОСОБОВОГО СКЛАДУ АВІАЦІЙНИХ ЧАСТИН ПОВІТРЯНИХ СИЛ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ ЯК ОБ'ЄКТУ ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ВПЛИВУ (ІПВ) 130 ПРОТИВНИКА.....	130
<i>Рубльова Р. І., Недорубко А. В.</i> ПРОБЛЕМИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ.....	133
<i>Мироненко А. О.</i> ФЕЙКИ, ДЕЗІНФОРМАЦІЯ, МАНІПУЛЯЦІЯ, ПРОПАГАНДА ЯК ЗАСОБИ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ.....	137
<i>Малеев О. В.</i> СОЦІАЛЬНИЙ ЗМІСТ УЯВЛЕНЬ ПРО ВІЙНУ ТА МИР В КОНТЕКСТІ ГІБРИДНОЇ АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ.....	140
<i>Чуджановський М., Вигівська О.</i> ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ АГІТАЦІЙНОГО ПЛАКАТА ТА ПОЛІТИЧНОЇ КАРИКАТУРИ ЯК ЗАСІБ ВПЛИВУ НА МАСОВУ СВІДОМІСТЬ В ІДЕОЛОГІЧНІЙ БОРОТБІ.....	143
<i>Михайловський Р. А., Михайловський Д. Р.</i> БОЙОВІ БЕЗПЛОТНИКИ У КОНТЕКСТІ ПРОПАГАНДИСТСЬКОГО НАТИСКУ.....	146
<i>Бугай Ю. Р.</i> ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ.....	149
<i>Нечитайло В. О.</i> МЕДІАГРАМОТНІСТЬ НАСЕЛЕННЯ ЯК ОДИН ІЗ ЧИННИКІВ ПРОТИДІЇ ДЕЗІНФОРМАЦІЇ.....	154

ВСТУПНЕ СЛОВО

**тимчасово виконуючого обов'язки начальника
Харківського національного університету Повітряних Сил
імені Івана Кожедуба генерал-майора Віталія ТЮРИНА**

Шановні учасники наукового семінару!

Інформаційна агресія Російської Федерації проти України триває та набирає дедалі стрімких обертів. Наш ворог має потужний потенціал інформаційно-пропагандистського впливу на свідомість як пересічних громадян, так і військовослужбовців. Своєю мовою ворожнечі він намагається дестабілізувати соціально-політичну обстановку в Україні та світі, прагнучи реалізувати й надалі свої імперські амбіції глобального домінування. Ми бачимо, як він не гребує жодними оманливими засобами аж до ганебних маніпуляцій з важливою інформацією щодо вакцинації проти COVID-19, від чого залежить життя й здоров'я українських громадян.

За час російсько-української гібридної війни з'явилося чимало вітчизняних та зарубіжних наукових доробок присвячених осмисленню сутності інформаційної складової гібридної війни, її найважливішим наративам, підходам щодо протидії ворожій пропаганді, особливостям організації та функціонування системи стратегічних комунікацій у Збройних Силах України. Проте, незважаючи на зрослу ефективність протидії української сторони в цій боротьбі ворог не зменшує своєї активності та використовує проти України нові методи та засоби інформаційного впливу, основу яких складають дезінформація, фейки, мова агресії.

Звертаючись до учасників наукового семінару, хочу наголосити на безумовній важливості такого заходу в умовах сучасної гібридної війни, висловити побажання щодо необхідності пошуку нових дієвих стратегій і тактик протидії інформаційній агресії, які б послужили щоякнайшвидшій перемозі України.

Бажаю всім вам плідних дискусій, творчого натхнення, нових відкриттів і знахідок. Нехай усе це буде корисним Україні та її Збройним Силам у протистоянні агресивному північному сусідові!

КОГНІТИВНИЙ ПРОСТІР ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

О.В. Кудренко

Командування Повітряних Сил Збройних Сил України

О.Ю. Панфілов, доктор філософських наук, професор,

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

З початком російської війни проти України у 2014 р. поширилися й активно тривають наукові дебати щодо інтерпретацій її назви (проксівійна, мережева війна, громадянський конфлікт, міждержавний конфлікт, неоголошена війна, гібридна війна тощо). Одним із нових понять, яке до цього не мало теоретичного вжитку для позначення збройного конфлікту, є поняття «когнітивна війна».

Дослідники пропонують різні, інколи суперечливі варіанти розуміння суті когнітивної війни. Наприклад, вчені Гарвардського університету Олівер Бекс і Ендрю Свєб вважають, що «когнітивна війна є стратегією, яка сфокусована на зміні того, як цільова аудиторія думає, і за допомогою цього на тому, як вона діє». На думку дослідників, «когнітивна війна діє на стратегічному рівні, намагаючись руйнувати і розділяти цільові суспільства в мирний час за допомогою некінетичних засобів. На оперативному рівні стратегія когнітивної війни опирається на інформаційні операції, збір і розповсюдження дезінформації, пропаганди і політично чутливої інформації, як фейкової, так і реальної. На тактичному рівні це включає використання пропаганди і пов'язаних політичних типів підривної діяльності, які розповсюджуються за допомогою традиційних і соціальних медіа» [1].

У когнітивній війні полем бою стає людська свідомість. Мета когнітивної війни полягає в змінненні не лише думок, а й способів мислення та поведінки людини. При успішному проведенні такої війни агресор формує індивідуальні й групові думки та поведінку на користь власних тактичних або стратегічних завдань. У своїй крайній формі когнітивна війна потенційно спроможна спричинити розбрат і розколоти ціле суспільство так, що воно втратить колективну волю до спротиву намірам агресора. Це надає можливість супротивнику підкорити суспільство, не вдаючись до відвертої сили чи примусу. Атаки на когнітивну сферу передбачають інтеграцію кібернетичних, інформаційних/дезінформаційних, психологічних та соціально-інженерних можливостей.

Мета когнітивної війни полягає в тому, щоб спровокувати дисонанс, суперечливі настрої, чутки, поляризувати думки та радикалізувати групи. Когнітивна війна може мотивувати людей діяти

в такий спосіб, щоб зруйнувати чи розколоти згуртоване суспільство. Цілі когнітивної війни можуть бути обмеженими близькими горизонтами. Або вони можуть бути стратегічними, коли кампанії ведуться десятиліттями. Окрема кампанія може мати обмежену мету запобігання проведенню запланованих військових маневрів або змусити до зміни певної державної політики. Декілька послідовних кампаній можуть бути розпочаті з метою довгострокового підризу цілих суспільств чи альянсів, виклику недовіри до уряду, згортання демократичних процесів, підбурювання до громадянських заворушень або провокування сепаратистських рухів. Американський генерал Девід Л. Голдфейн зауважив: «Ми переходимо від війн на виснаження до війн пізнання».

Когнітивна війна позиціонує розум як бойовий простір та спірну сферу. Саме так – як поле битви XXI століття – описує людський мозок професор Джорджаунаського університету Джеймс Джордано. Когнітивна війна стала конвергенцією всіх тих елементів, які дискомфортно почувалися під загальним поняттям «інформаційна війна» з моменту його запровадження Мартіном Лібікі. Необхідність введення терміну «інформаційна війна» дослідник пов'язував із переходом від операцій, що базуються на витримці, до операцій, заснованих на ефектах, і подальшою діджиталізацією та мережевізацією інфраструктури, що є підґрунтям сучасної війни. Лібікі охоплював усі напрямки зусиль у розвідці, спостереженні та розвідці (ISR), електронній війні (EW), психологічних операціях (PSYOPS) та кіберопераціях, що загалом викликало необхідність боротися за контроль над інформаційними потоками та скористатися перевагами такого контролю. Ці елементи накладалися, але залишалися розрізненими та не мали єдиної концепції та єдності зусиль. Незважаючи на те, що прагнення до інтеграції постійно було на порядку денному, такого об'єднання не відбулося, і окремі потоки продовжували розвиватися, керуючись відносно розрізненими військовими та розвідувальними структурами. Однак військові та наукові кола намагаються боротися з цією суперечливою концепцією, вважаючи, що когнітивна війна є чимось більшим або відмінним від суми цих елементів. Когнітивна війна – це інформаційна війна з чимось доданим. Залишається зрозуміти, що саме було додано.

Експерти акцентують увагу на характеристиках когнітивної війни, що виникають в контексті соцмедіа: «Ця новизна виникла з приходом гіперзв'язності, в основному як продукту феномену соцмедіа, заснованої на створенні постійної уваги людського мозку.

Цей феномен утворює міст між інформаційною війною і когнітивною, який експлуатується безпринципним противником. Гіперзв'язність створює можливість трансформувати інформаційну війну з набору епізодичної активності, в основному пов'язаної з зусиллями військових на підтримку летальних і кінетичних результатів на полі бою, в єдине безперервне зусилля щодо порушення і заперечення когнітивних умов, за яких реалізується когнітивний контекст всього суспільства. Когнітивна війна збирає разом інструменти інформаційної війни і занурює нас в реалії «нейрозбрї», які за визначенням Джордано є «усім, що дозволяє мозку боротися з іншими» [4].

Когнітивна війна є більш глибинною, порівняно з інформаційною. Вона спрямована на трансформацію свідомості, а не просто на додавання інформації. Вона працює на вже наявних полюсах поганого/гарного, наприклад, додаючи до них нову фактичну інформацію.

Дослідники виділяють два основних фактори, які впливають на успішність когнітивної операції. Умовно їх можна назвати «вхід» і «вихід». Вхід – це подолання захисних функцій масової свідомості, що досягається за допомогою посилення негативності повідомлень, від яких з цієї причини неможливо ухилитися. Вихід – це та реальна аудиторія, на яку такі дії розраховані. Досить часто це зовсім не масова аудиторія, заради якої нібито поширюється негативне повідомлення.

Когнітивна війна – це вплив на вищий рівень мислення, сенси та цінності, які зумовлюють поведінку людини. Річард Шафранські ще 1994 року підкреслював важливість ментального виміру й вищих цінностей, оскільки воєнні дії спрямовані на примушення опонента підкоритися чужій волі. Військовий аналітик стверджує: «Знання цінностей противника й використання його репрезентативної системи дозволяє нам співвідносити цінності, спілкуватися з мізками противника вербальною і невербальною мовами ворога» [2].

Когнітивна війна – це війна сенсів. Вони є більш глибинними утвореннями, які лиш інколи демонструються на поверхні, але саме вони зумовлюють нашу ментальність і поведінку. Подекуди сенси отримують конкретну реалізацію, наприклад, в освіті та науці, коли просуваються ті чи інші методи аналізу й у їхніх межах починає аналізуватися й, відповідно, конкретним чином розумітися дійсність. Подібні висновки роблять і у ворожому таборі: «Когнітивна війна, тобто війна знань і сенсів, очевидно, не зводиться тільки до інформаційних атак. Один із ключових напрямків сучасної когнітивної війни – це впровадження нових освітніх стандартів і технологій» [3].

Ми бачимо в когнітивній війні те, що закладено в наших моделях аналізу. По-перше, це «м'яка» війна, у якій немає людських жертв, а саме так рухається людство, перейшовши від війни тіл до війни за розум. По-друге, вона може бути практично невидимою: коли її результати з'являються, то змінити вже нічого не можна. По-третє, це війна за інтелект і з інтелектом, тому перед нею відкриваються найширші перспективи мірою розвитку штучного інтелекту.

Когнітивна війна покликана реструктурувати модель світу індивідуальної та масової свідомості на користь того, хто її веде. Це реалізується внаслідок численних інформаційних і віртуальних інтервенцій, які враховують слабкі місця індивідуальної та масової свідомості об'єкта атаки.

Очевидно, що основою інформаційних диверсій стають вже наявні в суспільстві конфлікти. А таких конфліктів (політичних, ідеологічних, історичних, релігійних, мовних) завжди достатньо в будь-якому суспільстві, тим більше, якщо вони ще й свідомо посилюються ззовні. Так відбувається руйнування єдності суспільства, що призводить до його ослаблення.

«Коли російські кампанії когнітивної війни отримують успіх, це відбувається з тієї причини, що наратив, який просуває Росія, більш переконливий для цільових груп населення, ніж альтернативи, які пропонує сама держава чи суспільство. Когнітивна війна процвітає в політичних системах, де низька довіра до уряду, де соціальні розломи розділяють людей глибинними етнічними, політичними, економічними, соціальними і культурними лініями, і де великі групи населення відчувають свою віддаленість від держави і своїх співгромадян. Російські дезінформаційні та пропагандистські кампанії ефективні, коли вони підсилюють існуючі погляди, упередження і забобони, які існують всередині цільового суспільства» [1]. Це переконливо підтверджує системне втручання Росії в українські вибори: «Метою Кремля є втручання в наш розум, щоб змінити не тільки те, як виборець голосує, але і те, як виборець думає. Когнітивна війна робить інформацію зброєю і використовує наявні в суспільстві розломи для досягнення політичних цілей».

Слід також визнати, що когнітивну війну недооцінюють і не вивчають військові, а саме вони й повинні мати її в своєму арсеналі. Емілі Б'єнвеню констатує: «Когнітивна війна не є боротьбою, до якої прагне більшість професійних військових. Малодосліджений аспект її полягає в тому, що наша воєнна і стратегічна культура сприймають її як глибоко безчесну боротьбу. Культурне упередження, якщо не

реальна когнітивна сліпа пляма, спрацьовує тут і сповільнює наше реагування» [4].

Американський генерал Вінсент Стюарт бачить сучасну війну як когнітивну битву. З цієї причини він вважає, що інформацію потрібно контролювати: «Якщо ви не контролюєте інформацію або ваш цикл прийняття рішень зруйнований, або ваші когнітивні можливості постраждали, тоді ви не зможете перемогти або ефективно боротися». І ще одне його зауваження: «Ті, хто переможуть в битві за інформацію, виграють усе» [3].

Цікаво, що Стюарт називає когнітивну війну п'ятим поколінням війн. А одне з наведених вище досліджень констатує, що зробити суспільство несприйнятливим до російської когнітивної війни можна тільки за десятиліття, а не роки [1]. Усе це, ймовірно, є наслідком минулих десятиліть, протягом яких пострадянські країни перебували під впливом спільних інформаційних та віртуальних потоків, коли й була створена спільна ментальна система.

Свєрідний підхід щодо інтерпретації війни когнітивного типу знайшов С. Грін, на думку якого «когнітивна війна є не просто розширенням інформаційних операцій. Незважаючи на широту підходу та різноманітності його елементів, когнітивна війна повинна розумітися не як випадковий набір вільно пов'язаних підходів, а як мистецтво, що існує у сфері «морального простору» війни. Воно є там, де маневрена війна існує у «фізичному просторі». Таким чином, когнітивна війна так відноситься до морального простору, як маневрена війна до «фізичного простору» – обидві є підвидами загальніших конструктів і неоднакові в цій категорії. Когнітивна війна, яка ведеться свідомо чи випадково, може: по-перше, створювати підтримку конфлікту з боку цільової аудиторії і по-друге, атакувати когнітивні слабкості ворожого населення, щоб оминути переважаючі військові сили. Насправді когнітивні воїни намагаються зруйнувати волю противника, а не саму його здатність воювати» [6]. Тобто, іншими словами, діють на мозок, а не на тіло, ускладнюючи військове реагування.

Грін також акцентує увагу на слабких місцях у західному варіанті комунікацій: «Західний дискурс особливо вразливий для руйнування через увагу, яку приділяють демократичному плюралізму, політичній коректності, а також переважання культури провини. Фактично ці фактори середовища визначають прийнятий дискурс, коли всі точки зору беруться до уваги та визнаються «легітимними», якщо вони відмінні від інших» [6]. Це один із найзрозуміліших висновків. Систему, яка щосили утримує домінування одного

дискурсу, атакувати складніше, ніж систему з плюралізмом дискурсів, оскільки в цьому плюралізмі завжди може бути «антидискурс», що запускається спеціально.

Соціальні медіа як учасники процесу впливу виявилися «ласим елементом», оскільки посилюють важливі впливу моменти. Серед інших аспектів, що забезпечують, наприклад, успішність російських інформаційних операцій, називають такі: історичні відносини цільової країни з Росією, відсоток етнічних росіян серед населення, етнічна гомогенність, расовий конфлікт, міграція, національний контроль медіа та інтернету, рівень довіри між громадянами та їхніми урядами.

У соціальних медіа зазнають впливу ділянки мозку, пов'язані з винагородою та залежністю. Це те, що ми найменше можемо контролювати. Саме це й створює психологічний ґрунт для лайків та бажання поділитися інформацією. Інформаційний простір на наших очах став набагато потужнішим, ніж раніше, але водночас він втратив дуже важливий параметр – достовірність своїх повідомлень.

Сучасні військові дослідники практично всіх країн приділяють когнітивній війні особливу увагу, щоб не дати своєму потенційному противникові раніше за них опанувати це мистецтво на новому рівні. І це зрозуміло, оскільки техніка може змінюватися прискореними темпами, але людський розум залишатиметься тим самим, тому безпека такого підходу лише зростатиме, а вартість ведення подібної операції зменшуватиметься.

У когнітивній війні перевагу отримує той, хто робить хід першим і обирає час, місце й засоби наступу. Когнітивна війна може вестись за допомогою різноманітних векторів і засобів. Відкритість платформ соціальних мереж дозволяє супротивнику легко націлюватись на індивідуумів, обрані групи та громадськість за допомогою соціального меседжингу, впливу через соціальні засоби інформації, селективного поширення документів, відеоматеріалів тощо. Кібернетичні засоби надають можливість полювати, здійснювати хакерські атаки й стежити за індивідуумами та соціальними мережами.

Список використаних джерел

1. Backes O., Swab A. Cognitive warfare. The Russian threat to election integrity in the Baltic states. URL: <https://www.belfercenter.org/sites/default/files/2019-11/CognitiveWarfare.pdf>.
2. Szafranski R. Neocortical warfare? The acme of skill. URL: <https://www.semanticscholar.org/paper/neocortical-warfare-the-acme-of-skillSzafranski/57f3478f450e9a97beabd58e836678c08c0de1ed>

3. Лепехин В. Что такое когнитивная война и можно ли в ней победить? URL: ria.ru/zinoviev_club/20160426/1420518962.html

4. Bienvenue E. Cognitive warfare. URL: <https://cove.army.gov.au/article/cognitive-warfare>.

5. Underwood K. Cognitive Warfare Will Be Deciding Factor in Battle. URL: <https://www.afcea.org/content/cognitive-warfare-will-be-deciding-factor-battle>.

6. Green S.A. Cognitive warfare. URL: <http://www.theaugeanstables.com/wp-content/uploads/2>.

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА ОСОБИСТОСТІ ВІЙСЬКОВОГО ПРОФЕСІОНАЛА: СУЧАСНІ ЗАГРОЗИ ТА ШЛЯХИ ЇХНЬОГО ПОДОЛАННЯ

П.В. Квіткін, кандидат філософських наук, професор,

В.В. Лук'яненко

Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

Проблема інформаційної безпеки була, залишається і буде однією із фундаментальних проблем буття людства. Особливої актуальності для українського суспільства в сучасних умовах набуває проблема інформаційної безпеки особистості. Громадяни України, у першу чергу військовослужбовці, все частіше постають об'єктами інформаційно-пропагандистських та інформаційно-психологічних операцій противника, що спрямовані на дискредитацію внутрішньої і зовнішньої політики держави, національно-історичних цінностей і євроатлантичних прагнень українського народу.

Дослідники інформаційно-психологічних операцій, звертаються до думки англійського воєнного теоретика, історика і геостратега Л. Гарта (1895-1970), який стверджував: «Вбити людину в бою – значить всього-на-всього зменшити армію тільки на одного солдата, у той час як жива, але позбавлена цілковитого самовладання людина є носієм страху, здатного викликати епідемію паніки. *Вплив на психологію командира може звести нанівець боєздатність його військ.* Психологічний вплив на уряд країни може виявитися достатнім, щоб позбавити цей уряд всіх наявних у його розпорядженні ресурсів, і тоді меч випаде із його паралізованої руки» [5].

Вихідним для визначення сутності і змісту процесу формування інформаційної безпеки особистості військового професіонала є розуміння інформаційної безпеки як готовності і здатності особистості зберігати цілісність і сталість світоглядних позицій, системи цінностей і ціннісних орієнтацій, переконань і життєвих стратегій в умовах інформаційно-пропагандистських та інформаційно-психологічних впливів на свідомість і психіку, цивілізаційної ідентифікації соціуму та особистості, соціокультурних трансформацій суспільства [4]. За таким розумінням сутності інформаційної безпеки особистості у структурі інформаційної безпеки виділяються: світоглядно-ментальна складова (знання, переконання, цінності і ціннісні орієнтації, життєві позиції та ідеали); когнітивна складова (уміння аналізувати та оцінювати інформацію, процеси суспільної життєдіяльності); культурологічна складова (знання технологій інформаційних та інформаційно-психологічних впливів, культура користування сучасними технічними засобами інформації та комунікації) [4].

Оцінюючі стан сформованості індивідуально-особистісного рівня інформаційної безпеки військовослужбовців Збройних Сил України, слід зазначити, що сучасні захисники і захисниці Батьківщини гідно продовжують традиції попередніх поколінь борців за свободу і незалежність України, яскравим прикладом цього є мужність і героїзм, проявлені під час проведення АТО та ООС.

Разом з тим, трансформація інформаційних війн, прийомів і способів інформаційно-пропагандистських та інформаційно-психологічних впливів, сучасна трансформація національної системи вищої військової освіти дозволяють визначити наявні проблеми, що містять загрози формуванню індивідуально-особистісного рівня інформаційної безпеки офіцерського складу та інформаційній безпеці військовослужбовців.

Першою загрозою для формування необхідного рівня інформаційної безпеки особистості військового професіонала є сучасна трансформація системи національної військової освіти, що пов'язана із домінуванням технократичної парадигми освіти (спрямована на формування певних компетенцій особистості, пов'язаних з умінням здобувати знання, творчо їх використовувати і створювати нове знання, тобто на чітку професійну спрямованість – підготовку особистості до праці, набуття здатностей вузької спеціалізованої діяльності) та ігнорує світову тенденцію орієнтації освітньої діяльності на всебічний розвиток особистості, реалізацію її духовних сил і фізичних потенцій.

Про таку трансформацію яскраво засвідчує порівняльний аналіз завдань, що визначалися у Інструкціях про організацію освітньої діяльності у вищих військових навчальних закладах Міністерства оборони України. Так, якщо в інструкції про організацію освітньої діяльності у вищих військових навчальних закладах Міністерства оборони України (1998) серед головних завдань вищого військового навчального закладу були визначені: *формування соціально зрілої, творчої особистості; виховання морально, психічно і фізично здорового покоління свідомих громадян української держави; формування громадянської позиції, патріотизму, власної гідності* [2], то вже в Інструкції про організацію освітньої діяльності у вищих військових навчальних закладах Збройних Сил України та військових навчальних підрозділах вищих навчальних закладів України (2005) та Положеннях про особливості організації освітнього процесу у вищих військових навчальних закладах Міністерства оборони України та військових навчальних підрозділах вищих навчальних закладів України (2015, 2020) визначено, що навчально-виховний процес у ВВНЗ забезпечує можливість *інтелектуального, морального, духовного, естетичного і фізичного розвитку* [3; 6; 7].

Зміст і спрямованість освітнього процесу у концентрованому вигляді відображається у компетентностях та результатах навчання. У Положеннях про особливості організації освітньої діяльності у вищих ВВНЗ МО України та ВНП закладів вищої освіти (2015, 2020) визначено, що освітній процес забезпечує можливість здобуття курсантами, слухачами, студентами, ад'юнктами, докторантами компетентностей у гуманітарній, соціальній, науково-природничій, технічній та військовій сферах, необхідних для професійної діяльності та їхнього інтелектуального, морального, духовного, естетичного і фізичного розвитку [6; 7]. Однак, у нормативних документах, що регламентують розроблення (коригування) професійних стандартів військового фахівця Збройних Сил України, освітньо-професійних (освітньо-наукових), навчальних планів підготовки військових фахівців, а також у зазначених документах компетентності у гуманітарній та соціальній сферах (громадянські та соціальні компетентності) не знайшли відображення.

Другою загрозою для інформаційної безпеки особистості військового керівника є імплементація у систему військової освіти загальної тенденції національної системи вищої освіти, що виявляється у переході від поступового скорочення змісту та обсягу гуманітарної

та соціально-економічної підготовки до ліквідації її нормативного статусу.

Зміст і спрямованість національної системи освіти були визначені у Державній національній програмі «Освіта» («Україна XXI століття») [1]. Шляхи реалізації Програми визначені у постанові Кабінету Міністрів України «Про розроблення державних стандартів вищої освіти» (1998) [12], відповідно до якої Освітньо-професійна програма повинна насамперед включати: цикли гуманітарної, соціально-економічної та природничо-наукової підготовки; цикл професійної (професійно-орієнтованої) та практичної підготовки. У листі МОН України № 1/9-304 від 17.06.2002 року [9] було визначено перелік навчальних дисциплін циклу гуманітарної та соціально-економічної підготовки фахівців і встановлено навчальний час на їхнє засвоєння – 1296 годин (24 кредити). Така система гуманітарної та соціально-економічної підготовки зазнала трансформації у 2009 році [8] шляхом відокремлення нормативних та вибіркових навчальних дисциплін і скороченням часу на їхнє вивчення – 864 години (24 кредити ECTS). Починаючи з 2014 року у національній системі освіти, у тому числі і військовій освіті, починає домінувати технократична парадигма, що знайшло своє відображення у наказі Міністерства освіти і науки України від 25.11.2014 року № 1392 [11], яким було скасовано наказ, у якому визначався не лише перелік вибіркових, але й нормативних дисциплін гуманітарної та соціально-економічної підготовки для бакалаврів.

Крайній раз зазначені дисципліни у національній системі освіти набували нормативно-правового статусу в 2015/2016 навчальному році, коли з метою системного формування світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, загальнокультурної підготовки здобувачів вищої освіти, було рекомендовано при розробці навчальних планів, робочих навчальних планів на 2015/2016 навчальний рік забезпечити викладання дисциплін, що формують компетентності з історії та культури України, філософії, української мови із загальним обсягом не менше 12 кредитів ECTS (360 годин) [10].

Остаточне виключення гуманітарних та соціально-економічних дисциплін, що забезпечують формування цих якостей із переліку освітніх компонент (навчальних дисциплін) освітньо-професійних програм підготовки військових фахівців рівня вищої освіти «бакалавр», закріплено в Організаційно-методичних рекомендаціях з розроблення (коригування) професійних стандартів військового

фахівця Збройних Сил України за військово-обліковою спеціальністю (групою військово-облікових спеціальностей), освітньо-професійних (освітньо-наукових), професійних програм, планів-програм фахової підготовки, навчальних планів підготовки військових фахівців у вищих військових навчальних закладах Міністерства оборони України, закладах фахової підготовки передвищої військової освіти та військово-навчальних підрозділах закладів вищої освіти, які були розроблені на виконання наказу МО України від 09.01.2020 року № 4 [7].

Таким чином, у період підготовки військових фахівців у вищих військових навчальних закладах не забезпечується формування основи інформаційної безпеки – світоглядно-ментальної складової (світогляд, національна самосвідомість, національно-патріотичні якості, переконання, цінності і ціннісні орієнтації, життєві позиції та ідеали).

Третьою загрозою для інформаційної безпеки особистості військового професіонала є рівень сформованості її когнітивної складової (уміння аналізувати та оцінювати інформацію, процеси суспільної життєдіяльності) та культурологічної складової (знання технологій інформаційних та інформаційно-психологічних впливів, культура користування сучасними технічними засобами інформації та комунікації). Слід мати на увазі, що процес формування цих складових не є апріорним процесом. Він вимагає цілеспрямованої як теоретичної, так і практичної підготовки – опанування знаннями методології і методики протидії інформаційно-пропагандистських та інформаційно-психологічних впливів, а також формування відповідних навичок і вмінь.

Висновки:

1. Стан і тенденції сучасної системи військової освіти містять як безпосередні загрози формуванню інформаційної безпеки особистості військового професіонала, так і опосередковані загрози інформаційній безпеці військовослужбовців.

2. Для подолання загроз формування інформаційної безпеки особистості військового професіонала у період навчання у вищих військових навчальних закладах необхідно:

– до переліку головних завдань вищого військового навчального закладу включити – формування в освітньому процесі особистості сучасного військового керівника;

– забезпечити перехід від технократичної парадигми військової освіти до соціо-особистісної (суспільно-особистісної) парадигми – визначення у професійних стандартах військових фахівців

Збройних Сил України єдиних для усіх військово-облікових спеціальностей соціально-особистісних (світоглядних, громадянських, соціальних, соціально-професійних) компетентностей;

– включення до освітніх компонент освітньо-професійних програм переліку гуманітарних та соціально-економічних дисциплін (філософія, історія України та української культури, політологія, економіка, соціологія), що забезпечують формування світоглядно-ментальної складової інформаційної безпеки особистості;

– для забезпечення опанування знаннями методології і методики протидії інформаційно-пропагандистським та інформаційно-психологічним впливам, формування відповідних навичок і вмій включити до освітніх компонент освітньо-професійних програм навчальну дисципліну «Інформаційна безпека».

Список використаних джерел

1. Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття»). Постанова КМ України від 3 листопада 1993 р. № 896. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/896-93-%D0%BF#Text> (дата звернення: 20.11.2021).

2. Інструкції про організацію освітньої діяльності у вищих військових навчальних закладах Міністерства оборони України. Наказ Міністра оборони України від 30.10.98 № 399. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0784-98#Text> (дата звернення 25.10.2021).

3. Інструкція про організацію освітньої діяльності у вищих військових навчальних закладах Збройних Сил України та військових навчальних підрозділах вищих навчальних закладів України. Наказ МО України від 13.04.2005 № 221/217. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0574-05#Text> (дата звернення: 22.11.2021).

4. Квіткін П.В., Дятлова І.В., Петрова Л.О. Інформаційна безпека особистості: теоретико-методологічний аналіз. *Вісник Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого. Серія: філософія, філософія права, політологія, соціологія*. Харків : Право, 2021. Вип. 4 (61). С. 46-62.

5. Микрюков В. Моральний фактор на війне. *Армія*. 03.04.2015. URL: https://nvo.ng.ru/forces/2015-04-03/1_moral.html

6. Положення про особливості організації освітнього процесу у вищих військових навчальних закладах Міністерства оборони України та військових навчальних підрозділах вищих навчальних закладів. Наказ МО України від 20.07.2015 № 346. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0574-05#Text>

[//zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1126-15#Text](https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1126-15#Text) (дата звернення: 22.11.2021).

7. Положення про особливості організації освітньої діяльності у ВВНЗ МО України та військових навчальних підрозділах закладів вищої освіти. Наказ МО України від 09 січня 2020 року № 4. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0250-20#Text> (дата звернення: 22.11.2021).

8. Про організацію вивчення гуманітарних дисциплін за вільним вибором студента: Наказ Міністерства освіти і науки України № 642 від 09 липня 2009 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0642290-09#Text> (дата звернення: 20.10.2021).

9. Про організацію навчального процесу у вищих навчальних закладах у 2002/2003 навчальному році: Лист Міністерства освіти і науки України № 1/9-304 від 17.06.2002. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v-304290-02#Text> (дата звернення: 12.10.2021).

10. Про організацію вивчення гуманітарних дисциплін: Лист Міністерства освіти і науки України від 11.03.2015 року № 1/9-120. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v-120729-15#Text> (дата звернення: 20.10.2021).

11. Про визнання таким, що втратив чинність наказ Міністерства освіти і науки України від 09.07.2009 року № 642. Наказ Міністерства освіти і науки України від 25.11.2014 року № 1392. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1392729-14#Text> (дата звернення: 20.10.2021).

12. Про розроблення державних стандартів вищої освіти. Постанова Кабінету Міністрів України від 7 серпня 1998 р. № 1247. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1247-98-%D0%BF#Text> (дата звернення: 20.10.2021).

ДО ПИТАННЯ ПРО РОЗВИТОК МОДЕЛЕЙ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВІЙНИ

*О.П. Дзьобань, доктор філософських наук, професор
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого*

В умовах становлення й розвитку глобального інформаційного суспільства все більшого значення в рамках ведення сучасних конфліктів набувають концепції ведення психологічної, інформаційної, консцієнтальної (спрямованої на ураження свідомості)

й гібридної воєн. Іншими словами, сьогодні здійснюється перехід від класичного розуміння війни до неklasичного – використання засобів нефізичного насильства. Одним з таких засобів є інформаційне протиборство, яке сьогодні характеризується загостренням і виходом на якісно новий рівень. Інформаційна війна є найефективнішим варіантом військового протиборства сучасності, оскільки сила і слабкість лежать у когнітивних можливостях людини (Г.Почепцов). У даний час феномен інформаційної війни є невід’ємним елементом реалізації зовнішньої і внутрішньої державної політики.

Сьогодні найголовнішим знарядям війни є усунення видимості фактів, вірне слідування максимі Кіплінга: «Першою жертвою війни виявляється правда». Сьогодні потрібна не розробка нових маневрів, не пошук оригінальної тактики, а стратегічне приховування інформації за допомогою дезінформації, яка є не стільки прийомом, не так явною брехнею, скільки знехтуванням самим принципом істини. У цій царині й розігрується сьогодні так звана «стратегія залякування» – стратегія муляжів, електронних і інших контрзаходів. Правда вже не замаскована, а скасована: реальне зображення, зображення реального простору об’єкта, видимого знаряддя, поступилося місцем телезображенню «у прямому ефірі» або, виражаючись точніше, у реальному часі (П.Вірільо).

Інформаційна війна пройшла тривалу еволюцію, головним двигуном якої є створення і впровадження суб’єктами війни нових у функціональному і структурно-змістовному планах моделей її ведення. У зв’язку з цим можна виділити наступні етапи розвитку моделей інформаційної війни.

Перший етап (IV ст. до н.е. – XVII ст.) еволюції інформаційної війни представлений у формі реалізації моделі децепції (введення супротивника в оману), яка з’являється ще у Стародавньому світі. Як засіб доведення інформації в даній моделі виступає людина, об’єктом впливу є психіка індивіда, яка обумовлює спрямованість його діяльності (інструментарій виражений у засобах застосування обману і військових хитрощів на полі бою). Застосовувані технології носять вербально-страхітливий характер і виражаються у формі обману, дезінформації, поширення чуток тощо.

Другий етап (1800-1950 рр.) – це становлення й розвиток моделі морально-психологічного протиборства як допоміжний засіб збройної боротьби. На даному етапі еволюції акценти зміщуються в царину технічних засобів доведення інформації. Перш за все, це пов’язано з винаходом електричних носіїв інформації (телеграфу, телефону, радіо

й кіно). Особливого значення набувають технології масового впливу на свідомість людини (пропаганда й агітація), створюються професіональні органи, що займаються даною проблематикою.

Третій етап (1950-1990 рр.) – це реалізація моделі війни ідеологій, розвиток якої перш за все пов'язаний з періодом військово-ідеологічного протиборства між СРСР і США в роки «холодної війни». У технологічну основу цієї моделі закладена концепція «час загибелі богів» М. Бахтіна, яка може бути представлена як сукупність практик деструктивного характеру, спрямованих на зміну культурного ядра суспільства у вигляді поширення і нав'язування певного набору цінностей. Як приклад можна навести китайську державну програму *szu-hsiangkai-tsau* (буквально означає «промивання мізків») з радикально-психологічного перероблення, перевиховання особистості і широких верств суспільства.

Четвертий етап (1990-2000 рр.) Характеризується у першу чергу підвищенням значущості ЗМІ у висвітленні сучасних військових конфліктів і може бути охарактеризований як етап реалізації моделі симулятивної війни. На думку Ж. Бодрійєра це обумовлено тим, що сучасні ЗМІ породили нову форму реальності, де домінуюче значення займає гіперреальне, тобто «породження» із сплетення симуляції і реальності. Сьогодні на телеекрані пересічного глядача відбувається візуалізація образу війни (так званий ефект «присутності»), вона стає для людини звичною і буденною справою, зникає страх перед нею. Тепер війна – це «гротескне й інфантильне реаліті-шоу», у якому ЗМІ задіяні тільки для того, щоб підтримати ілюзію реальності цілей і об'єктивності фактів. У змістовному плані дана модель представляється як використання симулякрів (копій, які не мають оригіналів у реальності; семіотичних знаків, які не мають значущого об'єкта в реальності) для конструювання штучних подій і приводів (наприклад, розкручування в російських ЗМІ фейків про продаж Україною зброї до країн Близького Сходу).

На сучасному етапі еволюції інформаційної війни першорядне значення займає інформація «прямого ефіру». Засобами впливу тут виступають новітні розробки у сфері інформаційно-комунікативних технологій, об'єктом – глибинні структури індивідуальної й суспільної свідомості, вплив на які здійснюється шляхом впливу на їх соціогуманітарну природу. Це пов'язано з темпоральним прискоренням людини за рахунок збільшення потоку інформації, яка сприймається, в результаті широкомасштабного поширення глобальної мережі Інтернет і відповідного вільного доступу до неї. Ці величезні

потоки інформації, що транслюються в глобальних мережах, набувають усе більшої значущості для сучасної людини.

Варто погодитися, що на сьогоднішній день Інтернет і соціальні мережі у своєму гуманітарному використанні є тією безліччю соціальних медіа, які замінюють людині справжню дійсність за допомогою створення потужного інформаційного поля. Інтернет і соціальні мережі стають невід'ємним елементом повсякденного життя сучасного суспільства. Особливого значення набуває технологія так званих «великих даних» (обробка структурованих і неструктурованих даних інформації величезних обсягів), яка набирає дедалі інтенсивніших обертів. Людина, що заходить сьогодні в мережу, залишає за собою персональний слід, аналізуючи який можна виявити конкретні факти про її психічний стан, духовно-моральні цінності, поведінку тощо. Цей аналіз дозволяє розробляти відповідний інструментарій впливу, який використовується для більш ретельної підготовки інформаційного матеріалу, що транслюється через глобальні мережі і ЗМІ. У зв'язку з цим, усе більший вплив у сучасному суспільстві набувають символічні аналітики, агенти впливу, медіа-активісти і колумністи. У такому співвідношенні інформаційна війна втілюється як модель війни у реальному часі, технологічна складова якої реалізується за допомогою використання спеціальних «м'яких» технік управління масовою свідомістю (соціогуманітарних технологій).

Таким чином, можна зробити висновок, що, пройшовши кілька етапів у своєму розвитку, сьогодні інформаційна війна являє собою особливу радикальну форму соціогуманітарного протистояння між державами, їх політичними організаціями та соціальними інститутами. При цьому, її технологічний інструментарій має яскраво виражену соціогуманітарну специфіку, де людина розглядається як неістинна істота, що не має права на самостійну і усвідомлену комунікативну позицію і використовується як певний «фрагмент» при конструюванні соціальної дійсності.

Слід зазначити, що в даний час соціогуманітарна сфера стає тим стратегічним простором, у якому відбувається сучасна збройна боротьба. У зв'язку з цим, сьогодні дедалі частіше згадуються слова французького мислителя К. Леві-Строса про те, що ХХІ століття має стати століттям гуманітарним або його не буде зовсім.

МЕДІА-ОСВІТА ЯК ЗАСІБ ПРОТИДІЇ ІНФОДЕМІЇ В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

*Ю.Ю. Калиновський, доктор філософських наук, професор
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
Т.І. Чаркіна, кандидат історичних наук
Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана
Кожедуба*

Розвиток інформаційного суспільства відкрив перед сучасної людиною низку нових можливостей щодо пошуку, обробки та зберігання інформації. Разом з тим, новітні інформаційні технології стали потужними методами впливу на суспільну свідомість під час гібридній війні. У зв'язку з цим протидія негативним інформаційним впливам є надактуальним завданням сьогодення, яке ефективно вирішується зокрема за допомогою медіа-освіти громадян незалежно від віку, професії, соціального статусу. Необхідність системного впровадження програм з медіа-освіти в українському суспільстві не викликає сумнівів й потребує послідовних дій з боку держави та громадського сектору.

На сьогоднішній день можна констатувати, що під час гібридній війни значно зростає кількість дезінформації, створюються нові засоби її розповсюдження й смислового оформлення, спостерігається збільшення інформаційно-психологічних операцій спрямованих як на окремі верстви населення, так і на вітчизняне суспільство у цілому. Даний феномен у науковій літературі отримав назву інфодемія. З точки М. Ожевана, інфодемія – це стрімке зростання кількості та масштабів поширення фейкової інформації [1]. На нашу думку, інфодемія – це одна з технологій гібридній війни, яка застосовується для «враження» суспільної свідомості дезінформацією з будь-якої суспільнозначущої проблеми. Дане поняття виникає на тлі сучасній пандемії боротьба з якою ускладнюється всілякими фейками.

«Ми не просто боремося з епідемією, ми боремося з інфодемією», – заявив генеральний директор Всесвітньої організації охорони здоров'я Т. Гебреїсус, легітимізувавши новий термін, що описує нашу реальність. Інфодемія – це лавина дезінформації, нагнітання й залякування пов'язана з бажанням мас-медіа підняти власні рейтинги, також це розповсюдження псевдонаукових порад та інтерпретацій, що накриває світ і серйозно ускладнює боротьбу з реальною проблематикою зупинення та подолання хвороби [2].

Необхідно зазначити, що проблематика пандемії коронавірусу активно використовується у гібридній війні для розколу суспільств, послаблення здоров'я нації, створення хаосу та протистояння між прихильниками й противниками вакцинації. Можна стверджувати, що контраверсійні питання щодо розуміння сутності пандемії коронавірусу стали підґрунтям для посилення інфомемії у сучасному світі.

Безсумнівно, для протидії інфомемії у різноманітних формах людина у XXI сторіччі має буди медіаграмотною та медіакомпетентною. Вона повинна набути необхідних знань та навичок роботи з інформаційними потоками, що якісно забезпечує медіа-освіта. В умовах гібридної війни програми з медіа-освіти мають навчити громадян розпізнавати фейки, протидіяти дезінформації у всіх її проявах.

З точки зору Р. Черниша, у гібридній війні застосовується ціла низка різновидів фейків в залежності від поставлених агресором завдань, які потребують відповідних знань й навичок у громадян для їх ідентифікації та нівелювання. На думку фахівців, фейки можна розрізняти за різними критеріями:

- за методом поширення: масово медійні (створюють для поширення в рейтингових ЗМІ) і локальні (поширюються під час розмов, у соціальних спільнотах, блогах тощо);
- за зовнішньою формою поширення: фотофейк, відеофейк, фейковий журналістський матеріал, фейковий допис, чутки;
- за територіальною спрямованістю: внутрішні (спрямовані на громадян конкретної території, держави) та зовнішні (спрямовані на представників міжнародної спільноти);
- за направленістю (аудиторія): представники певних соціальних верств/певного віку (наприклад, студенти, пенсіонери) та всі громадяни;
- за метою: сіяння паніки, розпалення міжнаціональної (расової, релігійної тощо) ворожнечі; поширення хибної думки; маніпулювання свідомістю; розважальний характер; звернення уваги на когось/щось; підготовка суспільства до сприйняття якоїсь події, явища, рішення тощо [3, с. 110].

Розуміння необхідності впровадження медіа-освіти у західних країнах актуалізувалось ще у XX сторіччі у зв'язку з поширенням інформаційних технологій та збільшенням обсягів різноспрямованої інформації. Так, Австралія, Нова Зеландія, Канада є найбільш просунутими країнами, де медіа-освіта є частиною шкільних програм,

окремим предметом або інтегрована в шкільні предмети. Австралійська поліція проводить курси з кібербезпеки для дітей віком від чотирьох років. В Канаді з вересня 1999 року набуття медіаграмотності обов'язкове для учнів середніх шкіл з 1 по 12 клас. У Данії та Швеції медіа-освіта – обов'язковий предмет з кінця 1970-х початку 1980-х років [4].

Необхідність впровадження та переформатування програм з медіа-освіти лише зросла у XXI сторіччі у зв'язку з поширенням інформаційних та гібридних війн. Інфодемія інспірована суб'єктами гібридної війни негативно впливає і на соціально-економічні, і на духовні, і на політичні процеси у демократичних країнах. Зокрема, про це йдеться у доповіді Комітету з питань науки і технологій в Парламентській Асамблеї НАТО, яку підготували США. Згідно з доповіддю, Росія втручалася у президентські вибори США 2016 року, у референдум про Brexit у Британії в 2016 році та загальні вибори у 2017, у вибори президента Франції в 2017 році, парламентські вибори Німеччини у 2017 та референдум щодо статусу Каталонії у 2017. У США наголошують, що Росія при цьому використовує типову схему: несанкціоноване втручання в мережі політичних партій і урядових структур; злам особистої і професійної пошти, викрадення персональних даних; системні викиди викраденої інформації з подальшим масовим поширенням в соціальних медіа, тиражуванням ботами, троями та іншими засобами. На думку доповідачки в Асамблеї Сьюзан Девіс, Росія при втручанні у вибори інших держав переслідує такі цілі: загострення вже існуючої у суспільствах цих країн соціальної напруги; підрив довіри громадян до ліберальних демократичних інститутів; просування особистостей і політичних груп, які розглядаються нею як доступні для російського впливу, і дискредитація тих, хто сприймається як налаштовані вороже; створення атмосфери хаосу і непевності в західних країнах [5].

Впровадження медіа-освіти в Україні, незважаючи на гібридну агресію проти нашої держави, відбувається достатньо повільно. Звертаючись до історії питання, необхідно зазначити, що з 2010 року в Україні набула чинності Концепція впровадження медіа-освіти, що мала на меті сприяння розбудові в Україні ефективної системи медіа-освіти заради забезпечення всебічної підготовки дітей і молоді до безпечної та ефективної взаємодії із сучасною системою медіа, формування у них медіа-обізнаності, медіа-грамотності і медіа-компетентності відповідно до їхніх вікових та індивідуальних особливостей. Концепція передбачала реалізацію експериментального

етапу, поступового укорінення медіаосвіти та стандартизацію вимог до медіаосвіти (2014–2016) і подальший розвиток медіаосвіти та завершення масового запровадження (2017–2020). Впровадження медіаосвіти в Україні пов'язане з низкою проблемних моментів, спричинюваних як специфікою самої навчальної дисципліни, так і реаліями вітчизняної системи освіти. Серед таких обставин, що заважають швидкому впровадженню медіа-освіти у першу чергу можна назвати: наявність численних, часто взаємно конкурентних концепцій медіа-освіти і медіаграмотності; інерція системи освіти, яка на рівні основ навчального процесу успадкувала від радянських часів недостатню увагу до розвитку критичного мислення, особливо при вивченні предметів суспільствознавчої групи; ризик зведення медіа-освіти у середній і вищій школі до вивчення основ журналістики чи засад політичної медіакритики (у зв'язку з масовою підготовкою фахівців журналістських і політологічних спеціальностей), чим сучасна медіа-освіта далеко не вичерпується; необхідність поєднання вивчення традиційних і нових медіа, останні з яких мають власні особливості і часто репрезентують цілковито відмінні види діяльності; необхідність поєднання знань, умінь і навичок, що належать до різних традиційних навчальних дисциплін (інформатика, українська та іноземні мови, суспільствознавство тощо); швидкі темпи розвитку нових медіа і трансформації традиційних ЗМІ та їхньої соціальної ролі [6].

Також, у 2017 році МОН України затвердило всеукраїнський експеримент з медіа-освіти на 2017-2022 роки «Стандартизація наскрізної соціально-психологічної моделі масового впровадження медіа-освіти у вітчизняну педагогічну практику». У заявці щодо впровадження даного експерименту підкреслюється, що в умовах викликів інформаційно-психологічної війни критичне мислення громадян щодо медіа повідомлень перетворюється на важливу складову національної безпеки, адже медіаосвічені громадяни здатні протистояти ворожій пропаганді, не піддаватися впливу інформаційних психологічних операцій, стійко тримати моральний дух у важкі часи [7].

З точки зору науковців, медіа-освіта спрямована на реалізацію наступних завдань, які сприятимуть протидії гібридній агресії проти України: розвивати здатність до критичного мислення та автономію особистості; розвивати здатність до сприйняття, оцінки, розуміння, аналізу медіатекстів; готувати людей до життя в демократичному суспільстві; розвивати знання соціальних, культурних, політичних та

економічних смислів та підтекстів медіатекстів; навчати декодуванню повідомлень; розвивати комунікативні здатності особистості; розвивати здатність до естетичного сприйняття, оцінки, розуміння медіа-текстів; навчати людину самовиражатися за допомогою медіа; навчати людину ідентифікувати, інтерпретувати медіатексти, експериментувати з різними способами технічного використання медіа, створювати медіапродукти; давати знання з теорії медіа та медіакультури; давати знання з історії медіа та медіакультури [8, с. 20].

Таким чином, розвиток медіа-освіти є важливим інструментом протидії інфодемії під час гібридної війни. Медіаграмотність та медіакомпетентність сприятимуть розвитку критичного мислення й необхідних навичок опрацювання інформації у вітчизняних громадян. Загалом, буття людини у інформаційному суспільстві передбачає наявність у неї таких опцій для ефективної адаптації як «інформаційна культура», «інформаційна етика», «інформаційна гігієна», «інформаційна компетентність», «інформаційна навігація» тощо.

Список використаних джерел

1. Ожеван М. А. Інфодемія Covid-19: механізми протидії. Національний інститут стратегічних досліджень. 2021. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2021-03/az_ozevan_covid19_infodemia_final-2.pdf (дата звернення: 18.11.2021).
2. Дорошенко К. Світові інтелектуали про наслідки пандемії коронавірусу для людства. 2020. URL: <https://suspilne.media/20654-svitovi-intelektuali-pro-naslidki-pandemii-koronavirusu-dla-ludstva/> (дата звернення: 18.11.2021).
3. Черниш Р. Ф. Фейк як один з інструментів негативного впливу на національну безпеку України в умовах ведення гібридної війни. *Часопис Київського університету права*. 2019. № 2. С. 109-114.
4. Актуальність медіаосвіти. URL: <https://roippo.org.ua/upload/iblock/f3e/molchanova-s.m.pdf> (дата звернення: 19.11.2021).
5. Леонова М. Росія втручалася у вибори принаймні 5 країн НАТО – доповідь. URL: <https://hromadske.ua/posts/rosiia-vtruchalasia-u-vyboru-prynaimni-5-krain-nato-dopovid> (дата звернення: 19.11.2021).
6. Іщенко А. Ю. Медіаосвіта як чинник підвищення якості освіти та засіб протистояння гуманітарної агресії. Аналітична записка. Національний інститут стратегічних досліджень. URL: <http://old2.niss.gov.ua/articles/1795/> (дата звернення: 19.11.2021).
7. МОН України. Наказ № 1119 від 18.08.2017 «Про проведення всеукраїнського експерименту за темою «Стандартизація

наскрізної соціально-психологічної моделі масового впровадження медіаосвіти у вітчизняну педагогічну практику» на базі навчальних закладів України. URL: <http://mediaosvita.org.ua/wp-content/uploads/2019/08/Nakaz-MON-zayavka-programa-eksperymentu.pdf> (дата звернення: 19.11.2021).

8. Іванов В., Волошенюк О., Кульчинська Л. Медіаосвіта та медіаграмотність: короткий огляд. Київ: АУП, ЦВП, 2011. 58 с.

СТРУКТУРА ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВІЙНИ

*І. П. Руценко, доктор соціологічних наук, професор
Національний технічний університет «Харківський політехнічний
інститут»*

Інформаційна війна, яку веде Російська Федерація проти України і цивілізованого світу, має системний характер як з точки зору періодичності та частоти інформаційно-психологічних операцій, так і в аспекті взаємопов'язаності основних елементів та підсистем цілого. Розглянемо внутрішню структуру інформаційної війни, яка, на нашу думку, складається з трьох підсистем, за якими стоять різні суб'єкти та інституції. Така модель відповідає системі «промивання мізків», що була узята на озброєння ще в колишньому СРСР. Для сучасного російського керівництва повернення до старої традиції виглядає вельми органічним, бо очільники Кремля неодноразово підкреслювали значущість радянської імперії в історії Росії. Радянські часи для В. Путіна і його команди є навіть певним ідеалом, який варто реконструювати.

СРСР довгий час міцно стояв на «трьох китах» – КДБ, радянська армія, ідеологічна робота з масами. Останнє мало певну ієрархічну структуру: ідеологія – пропаганда – агітація. І це було доволі продуманою і закінченою системою, над дієвістю якої працювали десятки, а можливо, і сотні тисяч осіб. Основою інформаційного забезпечення комунізму була марксистсько-ленінська ідеологія. Вважалося, що сама ідеологія вже створена на усі наступні періоди історії завдяки «безсмертним» працям класиків марксизму-ленінізму. Склад «класиків», щоправда, змінювався в залежності від політичної епохи й географії. Були часи, коли у шерензі «класиків» стояло ім'я Сталіна (Маркс – Енгельс – Ленін – Сталін), потім було прибрано через відомі події епохи хрущовської відлиги. В червоному Китаї шеренгу очолював і продовжує бути символічним лідером – Мао Цзедун, в Північній Кореї – Кім Ір Сен. Коло творців ідеології було

обмеженим і до нього не допускалися сторонні, а от поширювати ідеї класиків мали за обов'язок тисячі професійних пропагандистів, викладачів, професорів, працівників культури та мистецтва тощо. Власне, вони просували у народні маси пропагандистські наративи, які розкривали ідеологічні постулати, на кшталт «матерія визначає свідомість», «пролетаріям належить всесвітньо-історична місія звільнення людства», «система соціалізму перемагає капіталістичну систему» тощо. Нарешті, низовою ланкою загальної системи були сотні тисяч (можливо, мільйони) агітаторів, що мали розповсюджувати «благую вість» у народних масах.

Кремль фактично повернувся до радянської традиції, але сучасна російська пропагандистська система перевершує радянський зразок в плані витонченості, цинізму, масштабів фінансування й використання нових медіа. Стара структура збереглася і дещо трансформувалася. Базова підсистема (ідеологія) тепер називається когнітивною війною (сміслова, консцієнтальна). Вона нібито несе певні смисли і зберегла функцію боротьби із західною ідеологією. Наступний рівень – умовно назвемо наративи Кремля – є розгорнуті інформаційні повідомлення або тези, які розвивають сучасну ідеологію путінського режиму. Третя підсистема – російська пропаганда, що ведеться у форматі 24/7 не тільки російською, але й ще 40 мовами народів світу. Контент поточної пропаганди пов'язаний цвілевою функцією із загальними наративами. Розглянемо кожний рівень більш докладно.

Теорія когнітивної війни висвітлювалася різними авторами як в Україні, так і в країні-агресорці [1, 2, 3, 4]. Ми не будемо зосереджуватися на вже відомих речах, але зауважимо: величезна діра, яка утворилася через скасування марксизму-ленінізму як офіційної ідеології (а імперія не може існувати без власної ідеології) на сьогодні заповнюється міксом православ'я, критики західних цінностей й відродженням архаїчних ідеологем. Когнітивна війна, на думку російських теоретиків, точиться довкола цінностей (мов. оригіналу): *«Консциєнтальная война – это война психологическая по форме, цивилизационная по содержанию и информационная по средствам, в которой объектом разрушения и преобразования являются ценностные установки народонаселения противника...»* [5]. Оскільки колективний Захід для сучасної Росії є головний ворог, який спромігся зробити геніальну операцію по «заміні мізків» громадянам СРСР в епоху Горбачова, то цілком логічно російські автори вимагають більше не вестися на західну інформаційну інтервенцію та позбутися в першу

чергу західних цінностей. Що натомість пропонує сучасна російська ідеологічна думка? По-перше, лунає критика і негативне ставлення до західних цінностей, по-друге, просування ідеологеми «русского мира», де на місце ліберальним цінностей утверджуються так звані «традиційні цінності». Першими з такою програмою виступили консервативні філософи, соціологи, історики й літератори на кшталт І. Дугіна, С. Ніконова, О. Проханова тощо. Оскільки місце ідеологів було вакантним, вони мали претензію посісти пустий трон. Проте в Росії діє ієрархічна система і сигнали мають поступати згори, аби утворилася офіційна ідеологія. На певному етапі за перо взялися політичні очільники і з'явилися статті В. Путіна, Н. Патрушева, Дм. Медведєва. Так, Ніколай Патрушев стверджує (мов. оригіналу): *«Ценности нашего многонационального, многоконфессионального общества подлежат защите от агрессивного продвижения ценностей неолиберального толка, которые во многом противоречат самой сути нашего миропонимания и активно насаждаются нашими геополитическими оппонентами в борьбе за влияние на развитие цивилизации и свое доминирование в мире»* [6]. Після дороговказів політичної верхівки на пошук «исконных» традицій, «скрепов», православних «староотеческих» цінностей було спрямовано загони тих, хто в РФ дотичний до інформаційної політики й пише на суспільні теми.

Дійсно, Росія – не Європа й експеримент з щеплення загальнолюдських ідей та цінностей на території від Білгорода до Владивостока провалився. Народні маси Росії у переважній більшості за власною природою є євразійцями з рисами притаманними представникам московсько-ординської цивілізації [7]. Усе це мало би бути внутрішньо російським дискурсом із з'ясування власної ідентичності та пошуком відповіді на питання «хто ми є?». Проте Кремль в межах гібридної війни розпочав просувати власні наративи в Україну, інші пострадянські країни і, навіть, у так званому дальньому зарубіжжі. І тут криється небезпека, бо ще значні прошарки населення в Україні не відкинули ідеї «Росії матушки» та залюбки сприймають інформацію з російських чи проросійських джерел.

Російська пропаганда з благословення Кремля народжує довгограючі наративи, що можуть бути тиражовані засобами пропаганди у т.ч. завдяки кінематографу, через соціальні мережі, а також вони є орієнтирами для пропагандистської діяльності п'ятої колони на теренах України. Придивимося більш уважно до напряму роботи інформаційних каналів Медведчука, Мураєва, Шарія.

Пропагандисти, які працюють на цих каналах, не вигадують нічого нового й власного, а транслюють російські ідеологічні наративи, адаптуючи їх контент до специфіки українського реципієнта. Не претендуючи на вичерпність нашого огляду наведемо десяток розкручених наративів, що вийшли з ідеологічної кухні Кремля:

Наратив 1. Немає окремого українського народу (етносу), а є один «русский народ» з трьома гілками (великороси, малороси, білоруси). Щоправда, паралельно лунає теза про «три братні народи». Нібито це виправдовує можливість росіянам вбивати українців, вести війни, як таку собі «сімейну справу», куди не потрібно втручатися західним країнам.

Наратив 2. Київ завжди був частиною Росії. Він має бути повернутий Росії у будь-який спосіб. Для початку київських правителів X-XII ст. перетворюють на росіян, наприклад, великому князю Володимирі за наказом В. Путіна вже поставили пам'ятник у Москві, зняли про нього фільм та мультфільм, що мусить бути аргументами на користь наративу.

Наратив 3. Оскільки українців, за висновками московських «експертів», не існувало, то їх нібито створили штучно чи то поляки, чи то австріяки, аби дошкуляти Росії. Звідси не може бути окремої української культури, а ні народної, а ні «високої».

Наратив 4. Православ'я є природною для українців і росіян релігією, яка визначає власні цінності, не сумісні з цінностями західної цивілізації. Центром цієї релігії є Москва, а не Константинополь.

Наратив 5. Усі українські герої, провідники, повстанці будь-яких часів, крім тих осіб, що переходили на бік Москви, є злочинцями, бандитами, нацистами і мають бути викресленими з історії. Звідси смертельними ворогам для Москви є, наприклад, І. Мазепа, С. Петлюра, С. Бандера, Дм. Ярош, П. Порошенко та ін.

Наратив 6. Український нарід є прихильним до Росії, але йому заважають правителі в Києві, які є «хунтою», «націоналістами», «карателями».

Наратив 7. Україна – *filed state*, країна 404, тобто така, що не відбулася, у неї немає перспективи, доки вона не приєднається до Росії.

Наратив 8. Український націоналіст – це вкрай погано, бо він є «бандерівець», «нацист», «антисеміт», «русифоб» тощо. Любити України не можна, або можна – якщо та у складі Росії.

Наратив 9. Майдани в Україні – це справа рук США, Держдепу, іноземних посольств у Києві, які і заварили цю кашу, аби дошкуляти Росії.

Наратив 10. В Україні іде громадянська війна, Росія тут ні до чого, «нас там немає», в усьому винні США і націоналісти в Києві.

Залишилося прокоментувати нижчий рівень системи – масову пропагандистську роботу, яка транслює зазначені наративи і у прямий спосіб, і побіжно, коли коментуються поточні події, створюється пропагандистський контент у т.ч. і в мистецькій сфері. Цей рівень складають чисельні й добре фінансовані медіа, їх керівники, редактори, ведучі шоу-програм, журналісти, які грають роль, як і колись в СРСР, бійців ідеологічного фронту. Дуже часто вони не знають, що будуть транслювати наступного тижня і навіть дня. Проте уважно моніторюють події в Україні і блискавично реагують на різні речі, наприклад, яке рішення прийняла РНБО, що сказав на ТБ або у власному блозі Арестович, чи куди призначили Яроша. Їх праця полягає в тому, аби на конкретних прикладах шляхом упередженої оцінки з домішками маніпуляції та брехні ілюструвати основні пропагандистські тези й карбувати у свідомості аудиторії потрібні стереотипи й фрейми. Для чого це робиться в принципі? Військово-політична верхівка РФ, по-перше, готує власне населення до кривавої війни, тут пропаганда в створює мотивацію й легітимізацію агресивних дій; по-друге, щодо населення України, то його засобами інформаційного втручання мають схилити на свій бік або розколоти, ізолювати від завдань оборони.

Список використаних джерел

1. Мямлин К. «Третья мировая война – «Когнитивная». URL: <http://rusila.su/2014/09/01/tretya-mirovaya-vojna-kognitivnaya/>

2. Задерейко О. Суверенітет держави в епоху концієнтальних війн. URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/10864/Zadereiko%20O%20V.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

3. Рущенко І., Зубар Н. Когнітивна зброя і когнітивна безпека: постановка питання // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Українське суспільство в умовах війни: виклики сьогодення та перспективи миротворення», Маріуполь, 9 червня 2017 р. Маріуполь, Дон ДУУ, 2017. С. 267-270.

4. Багдасарян В. (2016) «Когнитивное оружие» как инструмент десуверенизации / Доклады Центра. URL: <http://rusrand.ru/docconf/kognitivnoe-orujie-kak-instrument-desuverenizacii>

5. Громыко Ю. Оружие, поражающее сознание, – что это такое?
URL: <http://www.pereplet.ru/text/grom0.html>

6. Патрушев Н. Нужны ли России «универсальные» ценности? Духовно-нравственные ценности общества как основа суверенитета государства // Российская газета – Федеральный выпуск. 2020. № 132 (8186).

7. Рущенко І.П. Війна цивілізацій: анатомія російсько-українського конфлікту. – К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2020. – 436 с.

RUSSIA'S HYBRID WAR AGAINST UKRAINE: INFORMATION ASPECT

Stasiuk Vasyi, Doctor of Psychological Sciences, Professor

Dykun Volodymyr

National University of Defense of Ukraine named after Ivan Chernyakhovsky

The Russian-Ukrainian war began in February 2014. The Russian Federation, violating the norms and principles of international law, bilateral and multilateral agreements, annexed the Autonomous Republic of Crimea and Sevastopol, occupied certain areas of Donetsk and Luhansk regions. As of 2019, the estimated number of victims of hostilities in Ukraine is estimated at 30 to 35 thousand. Of these, more than 7,000 died (Ukrainian military and civilian). Almost 1.5 million residents of eastern Ukraine have been forced to flee their homes. The infrastructure of the occupied regions was destroyed, 27% of the industrial potential of Donbass was illegally transferred to Russia.

For most Ukrainians, Russia's attack came as a shock. However, the Russian-Ukrainian confrontation has deep historical roots. The absorption of Ukraine, its material and human resources is one of the key preconditions for the deployment of the Russian imperial project. The origins of the modern Russian-Ukrainian war can be traced back to the formation of the Russian Empire and its confrontation with the Ukrainian state in the form of the Hetmanate. The Battle of Konotop in 1659, where Hetman Ivan Vyhovsky's Ukrainian troops defeated the Moscow army, became a kind of starting point for the armed conflict. An important stage of the confrontation was the Battle of Poltava in 1709, the victory of king Peter I ensured the consolidation of Russian influence in the Hetmanate and accelerated the process of creating the Russian Empire.

The further process of formation and expansion of imperial Russia was always accompanied by wars with Ukraine. Russia has sought to destroy our subjectivity. The history of relations between the Ukrainian and Russian peoples is a chronicle of wars, liberation uprisings of Ukrainians and a consistent policy of Russification and assimilation of Ukrainians.

The current war is called «hybrid», presenting it as a new way of implementing aggressive policies. But virtually all its tools (an attempt to consolidate its influence in Ukraine through the support of «loyal» Ukrainian political circles, the internal political division of Ukrainian society through propaganda, and finally, open military intervention, attempts to present aggression as an internal civil conflict) were tested by Russian leaders XVII–XVIII centuries.

This scenario was most clearly manifested in the activities of the «Bolsheviks» against the Ukrainian People's Republic during the Ukrainian Revolution of 1917–1921.

During the Ukrainian Revolution of 1917–1921, the Communists tried in all possible ways to prevent the formation and establishment of an independent Ukrainian People's Republic. When attempts to establish control over Ukraine through the creation of puppet fake governments failed, the Bolsheviks resorted to armed aggression and occupation.

The spread of the USSR to the territory of Western Ukraine during the Second World War provoked large-scale armed resistance of the local population in the form of the Ukrainian Insurgent Army. The confrontation lasted more than ten years after the end of the world conflict and contributed to the weakening of the USSR. That is why the «Bandera» are still the main antiheroes of modern Russian propaganda, and for Ukrainians they have become a symbol of the liberation movement.

In 1991, Ukraine regained its independence. But the Russian Federation has not given up trying to regain its influence in Ukraine by eroding Ukraine's national identity, manipulating language, exaggerating regional differences, denying Ukrainians the right to restore national memory, funding and recruiting Ukrainian politicians, and introducing their agents into our country's defense structures.

With the coming to power in Russia of former KGB officer Vladimir Putin, the pressure increased, the Russian army began to plan military operations in Ukraine. And until 2014, Russia tried to blackmail Ukraine on a number of issues. A striking example is the conflict around the island of Tuzla in the autumn of 2003. Then the Russians began building a dam from the Taman Peninsula to the island of Tuzla, which belongs to Ukraine. The purpose of the provocation was to establish Russian control over the Kerch Bay and probe the stability of the then military and political leadership of

Ukraine. The political confrontation almost turned into an armed one, but the conflict was resolved.

In 2005, Putin declared that «the collapse of the Soviet Union was the greatest geopolitical catastrophe of the century.» This thesis determined the goals of his presidency and the direction of development of the Russian Federation - the restoration of the USSR.

Finally, in February 2014, Russia turned to active aggression.

Armed aggression is only one of the instruments of Russia's war against Ukraine, the last argument when all other means of subjugating Ukrainians have exhausted themselves.

Aggression is carried out in several dimensions: military, political, economic, social, humanitarian, information. Elements of hybrid warfare have long been propaganda based on lies, manipulation and substitution of concepts, denial of the very fact of war and Russia's participation in it; accusing Ukraine of its own crimes, distorting Ukrainian history; trade and economic pressure and energy blockade; terror and intimidation of Ukrainian citizens; cyberattacks and attempts to destabilize critical infrastructure.

Russian propagandists gradually developed an ideological platform for aggression. An important place was occupied by an information campaign aimed at weakening patriotic sentiments in Ukrainian society, for example, through the active use of the myth of a common past, «older brother», nostalgia for the USSR; discrediting Ukrainian heroes and Ukrainian history in general. Russia uses the manipulation of history to justify and intensify aggression against Ukraine.

Thus, Russia's use of hybrid warfare technologies against Ukraine has turned the information sphere into a key arena of modern confrontation, where the latest technologies of informational and psychological influence on the consciousness of citizens are actively used, violation of the sovereignty and territorial integrity of Ukraine.

Therefore, the complex nature of current threats to national security in the information sphere requires the definition of conceptual approaches to the formation of a system of protection of the individual, society and the state from external negative information influences in a hybrid war.

Therefore, for our victory in the war waged by Russia against Ukraine and the world, we all need to know and clearly understand what phenomenon, what scale and what level of threat Ukraine is facing today.

We need to know the enemy.

We need to know ourselves.

And we need to know the space in which the confrontation takes place.

ІНСТРУМЕНТИ «М'ЯКОЇ СИЛИ» В СУЧАСНІЙ ГІБРИДНІЙ ВІЙНІ

*В.А. Кротюк, кандидат філософських наук, доцент
Харківський національний університет Повітряних Сил ім. Івана
Кожедуба*

Поняття «м'яка сила» (soft power) має глибоке історичне коріння. Достатньо згадати, як використовував елементи м'якої сили Олександр Македонський, набуваючи таким чином легітимності на захоплених територіях. Його експеримент із «цивілізаційним котлом» еллінів і персів беззаперечно можна оцінювати як спробу «змусити інших бажати того самого», чого бажав і він. Військова експансія й поширення власної ідеології відбувалися паралельно з часів створення перших імперій у Східному Середземномор'ї Х ст. до н.е., досягши кульмінації в політичній практиці Римської імперії. У Середньовіччі практика компенсації дефіциту військової переваги за рахунок використання в інтересах супердержав нових ідеологічних систем – християнства й ісламу – збереглася в політиці Візантії, Арабського халіфату та, особливо, – Папського престолу. Що ближче до наших часів, то, в цілому, більш витонченими та комплексними ставали спроби спиратися на м'які силові ресурси. В європейській традиції можна говорити про діалектику взаємовпливу «м'якої сили» і «жорсткої сили» на прикладі ідей Н. Макіавеллі.

На початку ХХІ століття актуалізувався феномен «гібридних війн» та використання в цьому процесі різних технологій як «м'якої сили», так і традиційної військової сили. У більшості конфліктів сучасності неможливо за чіткими критеріями відокремити «інформаційні операції» і власне бойові дії як на локальному, індивідуальному, так і на суспільному рівнях. Історія міжнародних відносин знає чимало прикладів безсилля «жорсткої сили» і навпаки успішного застосування асиметричної сили.

У сучасному сенсі термін «м'яка сила» почав використовувати професор Гарвардського університету політолог Джозеф Най на початку 1990-х років. Він пояснював це поняття як здатність держави досягати своєї мети завдяки власній привабливості, а не примусу. «М'яка сила» покликана впливати на розрахунки противника та зменшувати його впевненість в успіху. За визначенням Дж. Ная «м'яка сила» є пропагандою потрібних цінностей за допомогою інструментів інформаційних і віртуальних продуктів. Фактом стає не те, що відбулось, а те, про що розповіли [1].

Визнання суб'єктивності та мінливості реальності, яка може слугувати джерелом сили одних та слабкості інших, спирається на філософію постпозитивізму, постструктуралізму та постмодернізму, зокрема на роботи Ж.Ф. Ліотара [2], Й. Хабермаса [3] та інших. З цих філософських позицій реальний світ є не об'єктивною даністю, але соціально відтвореною сукупністю уявлень, що змінюється та реконструюється шляхом комунікації. Кожен із акторів розуміє світ по-своєму і, спілкуючись між собою, вони зводять множину унікальних уявлень до декількох альтернативних, «соціально легітимних» інтерпретацій, які набувають статусу «реального порядку речей». Переважно комунікація відбувається із застосуванням мови, а тому реальність виявляється соціолінгвістичною конструкцією. Звідси висновок про те, що здатність впливати на процес соціального та лінгвістичного «творення» дійсності є потужним джерелом сили. Це відзначали у своїх роботах М. Фуко [4], П. Бурд'є [5], А. Грамші [6], які так чи інакше усвідомлювали прояви сили, що не можуть бути зведеними до звичних військово-економічних. Спільним у цих роботах є визнання за силою її соціальної ролі, обумовленості її використання нормами та процедурами соціальної легітимізації, неможливості вилучити силові атрибути з контексту соціального дискурсу, у якому реалізується ця сила.

Стосовно згаданого вище визначення Дж. Ная, на нашу думку, слід застерегти, що «м'яка сила» може не тільки агітувати, але й примушувати. «М'яка сила» є спроможністю змінювати чужі цінності, уявлення, інтереси. Її успішне застосування сприяє зміні установок і відповідно поведінки. «М'яка сила» може розглядатись як управління масовою свідомістю непрямыми засобами, які не зазнають свідомого спротиву. Метою пропаганди є руйнація чужих інтерпретацій подій і фактів. Що більш легітимною є монополія на силу, то менший спротив вона стимулює. Привабливість може базуватися на раціональних або емоційних компонентах культури й політики. До таких індивідуальних і колективних побажань можуть потрапити демократія і свобода, позаяк вони в масовому уявленні здатні вирішувати соціальні проблеми. Якщо жорстка сила є монополією державних інститутів, то м'яка сила не є монополією держави. Ресурси «м'якої сили» належать мережі громадянського суспільства. Відповідно, що сильнішою є інноваційна діяльність, то успішніше нові культурні продукти будуть перетворюватися на «м'яку силу», яка дає інформацію, цікаву іншим. Віртуальна перемога веде до реальної перемоги. Важливо не те, що ви сказали, а що люди почули.

Нові інформаційні технології – це інструменти «м'якої сили», і щоб діяти, вони мають бути в руках користувача, який своєю чергою потребує цілей, спрямування й мотивації. На цю мотивацію й працює «м'яка сила». Венесуельський політик і журналіст М. Наїм у книзі «Занепад влади» визначає її як здатність скеровувати поточні або майбутні дії інших груп чи індивідів або запобігати їм. Автор відзначає радикальні зміни в усіх сферах суспільного життя, що поступово призводять до занепаду влади – політичної, військової, економічної, релігійної, влади масмедіа. Впливовим раніше лідерам дедалі складніше реалізовувати свої задуми: «Нині стало простіше здобути владу, однак значно важче її здійснювати й набагато легше втратити» [7].

Наїм розмірковує про світові революції, зокрема «революції збільшення», що полягають у подоланні засобів контролю, збільшенні в усьому – від кількості країн до чисельності населення, стандартів життя, показників освіченості й кількості продуктів на ринку, що зумовлює рух людей, товарів, грошей; «революції мобільності»; «революції ментальності» (коли нічого не сприймається як належне), яка відображає основні зміни в менталітеті, очікуваннях і прагненнях, що супроводжують ці зсуви. Також можна констатувати закінчення абсолютної монополії на застосування насильства. Однак ідеться про появу феномену м'якої влади «для всіх», адже завдяки соціальним мережам змінюється роль засобів масової інформації, коли кожен повідомляє, кожен оцінює інформацію». Якщо в контексті «м'якої сили» зазвичай ішлося про держави-світові лідери – США, країни ЄС, Росію або Китай, то сьогодні до застосування інструментарію «м'якої сили» може вдатися будь-яка країна. М. Наїм стверджує: «У геополітиці малі актори – «малозначущі» країни чи недержавні утворення – отримали нові можливості накладання вето, втручання, переорієнтації і загалом заганняння в глухий кут об'єднаних зусиль «великих гравців» і багатосторонніх організацій» [7].

«М'яка сила» у відносинах між державами критикує концепції національного інтересу або балансу сил як такі, яким не вистачає морального аспекту. Вона націлена не на подолання стратегічних загроз, а на усунення умов, які вважаються порушенням універсальних принципів справедливості. У міжнародних справах важливою є репутація надійності. Мир досягається через демократію, відкриту дипломатію та вдосконалення спільних правил і стандартів. Численні теорії, побудовані на розумінні сили в міжнародній політиці виключно як примусу та контролю, нездатні пояснити результати таких ситуацій.

Для виправлення цього недоліку Дж. Най пропонує додати до двох традиційних проявів сили – як-от використання загроз та обіцянок винагороди – третій: «приваблення» інших до власних бажань [1]. Здатність «приваблювати» є основою «м'якої сили» держави.

З позиції теорії м'якої сили спроба нав'язати власні бажання іншим відрізняється від підкупу чи залякування непрямим, іноді невлотимим використанням моральних, ідеологічних, етичних або психологічних переваг для отримання доступу до впливу на пріоритети та мотиви інших акторів. Сила в такому трактуванні наближається скоріше до таких понять, як «привабливість», «симпатія», «авторитет», «харизма». Це дуже абстрактні, ефемерні феномени у світі політики, які важко піддаються операціоналізації, що є ще одним важливим пунктом критики всієї теорії «м'якої сили». Тим не менш, природа сучасного світу робить можливим не лише використання таких речей, як «авторитет» чи «симпатія», у політичних відносинах, але й дослідження закономірностей та природи такого використання. Це відбувається тому, що сучасний політичний світ дедалі більше нагадує за своїми ознаками соціалізовану систему, у якій є місце не тільки вертикальній ієрархії акторів, але й розгалуженим відносинам на різних рівнях, у яких вплив «моральних» ресурсів та суспільної думки може іноді набувати критичного значення. На думку Дж. Ная, «...можна залучити інших до того, щоб вони захоплювалися твоїми ідеалами та поділяли твої бажання. Тоді непотрібно витратити так багато на «батого та пряники», щоб зрушити їх у потрібному напрямку. Приваблення завжди є більш ефективним за примус, а багато таких цінностей, як демократія, права людини та особисті можливості, є дуже привабливими...» [8].

«М'яка сила» – це насамперед здатність робити так, щоб власні інтереси ставали, завдяки їхній моральній/культурній привабливості, інтересами інших, полегшуючи таким чином досягнення політичних цілей. Силкові ресурси в такому випадку міститимуть культуру, політичні цінності та моральне підґрунтя зовнішньої політики держави. Спектр силових дій часто зображується теоретиками «м'якої сили» як відрізок, на кінцевих точках якого позначено «примус» та «приваблення» як крайні випадки силової дії; у процесі переходу від першого до другого форма сили змінюється від жорсткої до м'якої. Ресурси, на які спирається «м'яка сила», містять цінності, що сповідуються державою, стандарти її внутрішньої політики та переважні форми ведення зовнішніх зносин. Сила держави з такої точки зору визначається її здатністю розвивати та поширювати власні

цінності, культуру та ідеологію; участю у створенні та підтримці міжнародних режимів та організацій, що сприятимуть такому поширенню; виробленням стандартів та норм міжнародної поведінки; привабливістю власного суспільства для іммігрантів тощо. Критерії, за якими можна виміряти «м'яку силу» держав, міститимуть, наприклад, кількість експортованих фільмів, музичних дисків і книжок та розмір аудиторії, яка їх дивиться, слухає або читає; кількість іноземних студентів; кількість туристів тощо. Звичайно, ці критерії не є жорсткими, і прямий зв'язок між зазначеними кількостями та ефективністю зовнішньої політики відсутній; але вони дозволяють вловити таке досить відносне явище, як «міжнародний авторитет» країни. Застосування «м'якої сили», свідоме чи ні, створює у світі образ держави, колективні уявлення про її можливі наміри та бажання. З них в різних частинах світу формується суспільна думка стосовно бажаності чи небажаності глобального лідерства держави, впливу зростання або зменшення її ролі в міжнародних справах, прийнятності ролі миротворця чи посередника. Іншими словами, світ не просто оцінює матеріальні можливості держави, як свого часу радили реалісти, але й сприймає щирість та корисність намірів щодо їх використання.

Механізм дії «м'якої сили» заснований на впливі на суспільну думку. Систематичне використання погроз, односторонніх дій, надмірної сили або ультиматумів у публічній дипломатії різко зменшує можливості держави використовувати силу морального авторитету. Натомість мирна зовнішня політика із тривалими традиціями консенсусного розв'язання протиріч; активна участь у подоланні основних глобальних загроз; а також схильність до прийняття колективних рішень підсилюють позиції держав у світовому співтоваристві. Сукупність традицій зовнішньої політики часто називають «стратегічною культурою». Це – система цінностей, практик та поглядів стосовно основних зовнішньополітичних дилем; своєрідний світогляд, який держава розвиває щодо міжнародних відносин. Стратегічна культура містить відповіді на ціннісні питання, наприклад, про межі застосування насильства у міжнародних конфліктах, співвідношення цілей та засобів, ціну людського життя тощо. Як макросоціологічна категорія стратегічна культура, звичайно, не впливає вирішальним чином на політику держави, але вона містить саме ті елементи «м'якої сили», на яких ґрунтується імідж держави. Сама наявність стратегічної культури вимагає певної історичної традиції здійснення зовнішньої політики, а тому нею володіє не кожна

держава, і, відповідно, не для кожної держави стратегічна культура може стати джерелом «м'якої сили». Крім того, стратегічна культура здебільше формується й справляє вплив на зовнішню політику у великих державах, які претендують на роль месії. Стратегічна культура співвідноситься із ключовими елементами національної (або наднаціональної) ідентичності, являючи собою більш суворий та науково обґрунтований аналог концепції менталітету. Так чи інакше, стратегічна культура формує «м'які» силові можливості сучасної держави.

Дослідження «м'якої сили» неодмінно супроводжується методологічними проблемами її вимірювання. «М'яку силу» неможливо виміряти, на відміну від звичайної. Періодичні заміри суспільної думки не дають об'єктивної картини, а наведені вище критерії не гарантують вичерпності оцінок. Точність оцінки «м'якої сили» різних держав неможна навіть наблизити до точності оцінок співвідношення «жорстких» сил. А отже, не можна вести мову про звичні «силову рівновагу», «гегемонію» чи «перетікання сили». Неможна встановити й компліментарність різних форм сили; або дати змістовні рекомендації щодо того, якою повинна бути стратегія держави, коли доводиться обирати між тим, яку з форм сили нарощувати, коли неможливо наростити обидві. Незважаючи на ці методологічні недоліки, концепція «м'якої сили» набуває популярності.

Історичний досвід засвідчив, що держава вже не може стати «великою» без ціннісної, часом месіанської складової. У постбіполярному світі цей принцип діє і, більше того, його дія посилюється тим, що найбільш розвинуті держави перейшли в стадію так званого «інформаційного суспільства», для якого характерною є виключна роль інформації в усіх ключових сферах суспільного життя. Інформація набуває функції політичного ресурсу, джерела економічних прибутків та фактору, що формує культурні комплекси. У результаті цього здатність створювати, обробляти, поширювати інформацію набуває безпрецедентно великого значення. Про це свідчить хоча б та роль, яку відіграють технології комунікації (Інтернет) чи обробки інформації (операційні системи) у сучасних розвинених суспільствах.

Якщо раніше ключовими джерелами сили були населення, територія, зброя чи промисловий потенціал, то сьогодні дедалі більшого значення набувають технології та доступ до інформації. Заради цього насамперед вдосконалюються системи озброєнь, стаючи

все більш «далекозорими» та точними; запускаються нові супутники; розробляються технології управління та стеження за потоками інформації в найрізноманітніших джерелах. Якщо контроль над інформацією стає важливим силовим ресурсом, то силова політика й справді ставатиме «м'якішою», оскільки для посилення такого контролю жорсткі військові засоби або економічний тиск не є настільки ефективними як, скажімо, для встановлення контролю над територією. Стереотипи, міфи, культурні норми та ідеологічні принципи стають набагато більш привабливими засобами. «М'яка сила» в сучасному світі застосовується паралельно зі звичайною, «жорсткою», формуючи ще один вимір структури сьогodнішньої світової політики. Стосовно параметрів цього виміру оцінки розбігаються, і розбіжності ці ускладнюються тими проблемами в оцінюванні, про які ми вже згадували. У результаті діапазон цих оцінок є достатньо широким: від констатації «кінця історії» внаслідок остаточної та тріумфальної перемоги ліберальної ідеології до підкреслення плюралізму ідеологій та культур у сучасному світі та загострення боротьби між ними [9].

Як бачимо, у сфері «м'якої сили» також є власні прихильники «гегемонії» та «силової рівноваги». Поряд із поняттям «м'якої сили» останнім часом застосовується також концепція «розумної сили» (smart power) [10]. Під «розумною силою» мається на увазі спосіб об'єднати «м'які» та «жорсткі» силові ресурси в рамках єдиної стратегії. При цьому «розумність» сили проявляється в здатності гнучко застосовувати різні групи ресурсів задля досягнення специфічних цілей. Для цього, у свою чергу, потрібно врівноваження «жорстких» та «м'яких» силових ресурсів, вибірковість їхнього застосування та взагалі подолання цього поширеного протиставлення.

Природно, витоки цієї неефективності пояснювалися багатьма не як наслідок дефіциту ресурсів, а як невміле, нерозумне їх використання. Відповідно, «розумна сила» насамперед має на меті оптимізацію зовнішньої політики, гармонізацію та взаємозв'язок використання військових, економічних засобів та дипломатії. Крім цього, автори концепції звертають увагу на те, що у світі діють довгострокові тенденції, які створюють попит на «розумну силу». Основною з них є перехід найбільш впливових держав до постіндустріальної фази розвитку, яка характеризується великою питомою вагою інформації та знань у структурі силових ресурсів. Іншими словами, світ стає розумнішим, а тому потребує нових підходів до використання сили. Вирішальну роль у формуванні

сучасного контексту реалізації «м'якої сили» відіграє процес глобалізації та «уцілення» політичного простору світу. Міждержавні відносини дедалі активніше доповнюються транснаціональними, тобто такими, що виходять за межі юрисдикції держав, і стають, фактично, відносинами між суспільствами. За таких умов уміння використовувати «м'який» вплив на прийняття різноманітних рішень на численних рівнях часто набуває вирішального значення. Окрім цього, стрімко зростає роль комунікацій. Ефективне використання «м'якої сили» стає можливим не тоді, коли держава набуває «правильних» ціннісних установок, але коли вона може ефективно донести власні цінності до цільової аудиторії.

Перетворення «м'якої сили» на дієвий інструмент світової політики є наслідком постання інформаційної ери. Саме розвиток інформаційних технологій, який зробив процес комунікації дешевшим, доступнішим та фізично й технологічно простішим, надав таких великих можливостей «м'яким» формам впливу. Уже в XX столітті у сферу порівняно простих силових розрахунків втручаються ідеологія, масова культура, економічна взаємозалежність та глобалізація. Глобалізація, під якою можна розуміти узагальнену назву цих тенденцій, перетворює окремі події міжнародного життя на переплетіння безлічі інтересів, мотивів та факторів. Окрім того, вона ускладнює світову політику тим, що «пришвидшує» всі процеси, що в ній відбуваються. Світові політичні процеси стають «системнішими» – зростає кумулятивна системна якість усього, що відбувається у світовій політиці, тобто її дедалі складніше звести до суми окремих процесів.

Використання «м'якої сили», як і будь-якої іншої, залежить від контексту. Займаючись поширенням власних цінностей та ідей, держава має створити максимально сприятливе для цього середовище. Так, наприклад, застосування «м'якої сили» є більш ефективним у відкритих суспільствах із децентралізованою владою та демократичним режимом. Можливості «впливати на бажання інших» у закритих країнах із сильною владою диктатора є обмеженими. Крім того, поширювати власні цінності легше в суспільствах з подібними або близькими культурними орієнтаціями. Фундаментальні відмінності провокують реакції відторгнення. Подібні реакції є також відповіддю на занадто агресивне просування будь-якого способу життя або культурного стереотипу. Натомість, краще надавати іншим свободу обирати. Зрештою необхідно вміти знаходити правильні

пропорції використання «м'якої» та «жорсткої» сил. Універсальних правил тут немає, але, в цілому, за допомогою жорсткої сили можна ефективніше досягати конкретних цілей або усувати безпосередні загрози національній безпеці. «М'яка» ж сила націлена на формування довгострокових умов для реалізації зовнішньої політики, створення дружнього та сприятливого міжнародного середовища.

Список використаних джерел

1. Nye J. Soft power. The means of success in world politics. New York. 2004. P. 12.
2. Лиотар Ж. Ф. Состояние постмодерна. Пер. с фр. Москва: Институт экспериментальной социологии, 1998.
3. Габермас Ю. Постнаціональна констеляція. Політичні есе. Львів, 2010. С. 26 – 27.
4. Фуко М. Наглядати й карати. Пер. з фр. Київ: Комубук, 2020 .
5. Бурдьє П. Социология политики. Пер. с фр. Москва: Socio-Logos, 1993.
6. Грамші А. В'язничі зошити. Пер. з іт. Київ: Вперед, 2017. 417 с.
7. Наїм М. Занепад влади. Київ : BookChef, 2017. 512 с.
8. Nye J. Bound to Lead: The Changing Nature of American Power. New York: Basic Books, 1990
9. Fukuyama F. The End of History and the Last Man. New York: Free Press, 1992; Huntington S. The Clash of Civilizations and the Restructuring of World Order. New York: Simon and Shuster, 1996
10. Nossel S. Smart Power . Foreign Affairs. Vol. 83, 2004. P. 131 – 142.

ГЕОПОЛІТИЧНЕ ПОЗИЦІОНУВАННЯ УКРАЇНИ У КОНТЕКСТІ ПРОТИСТОЯННЯ РОСІЙСЬКІЙ АГРЕСІЇ

*І.О. Полицук, доктор політичних наук, професор
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого*

На сучасному етапі Україна знаходиться на драматичному, доленосному відрізку своєї історії. Військова агресія Російської Федерації від 2014 року, яка призвела до анексії Кримської автономії та створення фейкових, маріонеткових «республік» – «ЛНР» та «ДНР» актуалізувала необхідність визначення геополітичного позиціонування Української держави. Потрібно чітко визначити, яке місце наша держава займає в новій архітектурі міжнародних відносин у контексті забезпечення власної національної безпеки.

Унікальність сучасної ситуації полягає у тому, що зараз у політичній сфері значно активніше починає застосовуватись геополітична аргументація. По суті геополітика стає своєрідною новою ідеологією, якою обґрунтовується не тільки зовнішньополітичний, але й внутрішньополітичний курс тої чи іншої держави. Принципова зміна сучасного світоустрою й загальної геополітичної ситуації після припинення ідеологічного протистояння двох соціальних моделей, які уособлювали Радянський Союз та США, відбувається на тлі істотного посилення загрози безпеки й проявів міжнародного тероризму, що актуалізує необхідність відновлення ідейно-теоретичних і методологічних основ дослідження геополітичних інтересів як домінантного фактора сучасної політики.

Модерний політичний процес ґрунтується на геополітичних інтересах, які сьогодні стають важливими факторами, що детермінують характер міждержавних відносин. Взаємодія між країнами натепер викликана необхідністю вирішенням проблем територіального та ресурсного розвитку.

Слід наголосити, що розроблення ефективної геополітичної стратегії можливе лише за об'ємного, всебічного бачення світу, постійно вивчення сучасних тенденцій, відмови від імпульсивних та непродуманих рішень. Зиск для Української держави та для нашого народу має визначати наші геополітичні інтереси. Тут немає місця зайвим амбіціям, романтизму та неадекватності. Патріотизм, прагматизм та професіоналізм мають стати ключовими принципами при виробленні геополітичної стратегії України.

Необхідно дотримуватись формули не просто «геополітичні інтереси», а «національні геополітичні інтереси» України, адже це підкреслює взаємозв'язок зовнішньої політики з внутрішньою політикою та їх головну мету – всебічне забезпечення прогресивного самобутнього розвитку Українського народу. Це передбачає збереження та захист системи традиційних національних цінностей, заперечення яких ставить під питання саме існування нашого народу. Серед першочергових національних геополітичних інтересів України на сучасному етапі слід назвати: відбиття військової агресії Російської Федерації, відновлення миру, запобігання війні, гарантування зовнішнього та внутрішнього суверенітету, державної й територіальної цілісності, створення сучасної ефективної системи оборони й національної безпеки, налагодження постійних взаємокорисних зв'язків з ключовими міжнародними стратегічними партнерами: США, Великобританією, Канадою, Польщею, Німеччиною тощо.

На мій погляд, єдино можливе ефективне геополітичне позионування України на сучасному етапі – східний форпост західної демократичної цивілізації, який протистоїть авторитарній загрози зі Сходу для усієї об'єднаної Європи.

ІНФОРМАЦІЙНА ВІЙНА МІЖ РОСІЙСЬКОЮ ФЕДЕРАЦІЄЮ ТА УКРАЇНОЮ

*Кислий В.Д., кандидат психологічних наук, доцент
Харківський національний університет Повітряних Сил ім. Івана
Кожедуба*

*Кравченко О.В., кандидат психологічних наук, доцент
Національна академія Національної гвардії України*

Історія виникнення терміну «інформаційна війна» бере свій початок ще з прадавніх часів. І хоча раніше будь який обман ворога задля перемоги називався просто «військова хитрість», сьогодні не існує однозначного підходу навіть щодо поняття «інформаційна війна». Усі дослідження цього явища доводять, що будь-яка інформаційна війна носить комплексний і багатоаспектний характер. Також можна зазначити, що більшість з сучасних війн та воєнних конфліктів сьогодення починається саме з інформаційних приготувань та так званих «інформаційних вкидань».

Мета інформаційної війни – послабити моральні і матеріальні сили супротивника або конкурента та посилити власні. Вона передбачає заходи пропагандистського впливу на свідомість людини в ідеологічній та емоційній галузях. Тим часом, руйнування, яких завдають інформаційні війни у суспільній психології, психології особи, за масштабами і за значенням цілком співмірні, а часом і перевищують наслідки збройних війн.

Інформаційна війна розглядає інформацію як окремий об'єкт або як потенційну зброю та вигідну ціль. Інформаційну війну можна розглядати як якісно новий вид бойових дій, активну протидію в інформаційному просторі. Інформаційна війна – це атака інформаційної функції, незалежно від засобів, які застосовуються. У веденні стратегічних інформаційних війн застосовується специфічна зброя. Ця зброя не наносить фізичної шкоди, але може призвести до справжньої війни.

Інформаційна війна може включати в себе: збір необхідної тактичної інформації; гарантування безпеки власних інформаційних ресурсів поширення дезінформації, що призначені для деморалізації

військ та населення супротивника; попередження можливості збору ворогом інформації та підлив якості його інформаційних заходів. Часто інформаційна війна ведеться в комплексі з кібер- та психологічною війнами шляхом інформаційних операцій, з метою найбільш можливого охоплення цілей, із залученням радіоелектронної боротьби та мережевих технологій.

Війна інформації на сьогодні стала одним з найнебезпечніших видів зброї. Так російська політологиня Катерина Шульман у нещодавньому інтерв'ю назвала пропаганду «другою ядерною війною». Вона зазначила, що 80% пропаганди і 20% насилля – складові сучасної автократії. Пропаганда - це найголовніше, це друга армія, це друга ядерна зброя. Це досить рано було усвідомлено в Росії, ще на початку 2000-х. І розпочалася спочатку націоналізація телеканалів, а потім і всіх останніх інформаційних ресурсів. Всі вони були зібрані в єдину, загодовану до межі (насправді межі немає), державну інформаційну машину. Російська пропаганда максимально розцвіла отруйною квіткою із захопленням Криму в 2014 році.

Зрозуміло, що інформаційні війни частіше використовуються на міжнародному рівні. Аналіз розвитку ситуації навколо України дає всі підстави стверджувати, що сьогодні наша держава зіткнулася саме із інформаційною формою ведення воєнних дій і що Україна і Росія вже не один рік ведуть саме таку війну. Росія постійно провокує гучними заявами український уряд та й просто зневажливо ставиться до українців у своїх інформаційних матеріалах, ображаючи нас, як націю і бажаючи представити Україну, як неофашистську державу. Якщо на початку інформаційної війни ставлення пересічних російських громадян було байдужим, то зараз зневажливе ставлення до українців проявляється не лише на рівні керівництва сусідньої держави, а і на рівні мас. Інформаційна війна Росії проти України (як у широкому, так і у вузькому розумінні) ведеться інтенсивно і цілеспрямовано. Її результатом є значні людські та матеріальні втрати як серед цивільного населення і об'єктів, так і серед військових.

У дослідженні Валерія Короля та Григорія Любовця, які є провідними науковими співробітниками Науково-дослідного центру Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка, беззаперечно доведено, що Росія головні свої зусилля концентрує на інформаційному фронті, діючи переважно так званими «лагідними методами» маніпуляцій, перекручень і дезінформації, які мають відкладений у часі, але вибуховий

геостратегічний ефект. Зрештою, події 2014 року в Криму та на Донеччині і Луганщині це підтверджують.

Одним із найважливіших інструментів ведення інформаційної війни є засоби масової інформації та можливість створення ними альтернативної інформаційної реальності. Так тривалий час працюють створені Російською Федерацією інтернет-портали, які формують альтернативну реальність на основі фейкових новин (наприклад популярний Sputnik). Споживачем є насамперед громадяни Російської Федерації та Білорусі; належним чином підготовлена інформація також поширюється в засобах масової інформації в країнах, що цікавлять Москву (часто їх національними мовами, що збільшує обсяг дезінформації). І навіть якщо інформація, надана такими джерелами, сприймається із застереженням або вважається абсолютно недостовірною, вони все одно відіграють свою роль у створенні інформаційного хаосу, що значно сприяє ускладненню внутрішньої ситуації у цільовій країні.

Серед іншого фахівцями центру була проаналізована активність у соціальних мережах військовослужбовців двадцяти бригад ЗСУ і те, як на них впливає інформаційна війна, яку веде Росія. З'ясувалось, що Російська Федерація змінила підхід у веденні інформаційної кампанії проти України і замість прямих фейків тепер поширює таку інтерпретацію виступів (із посиленням певних месиджів) реальних спікерів, яка направлена на те, щоб призвести до хаосу та некерованості серед людей.

Головний виклик сьогодні полягає в тому, як здійснити систематичні кроки для відповіді на російську інформаційну війну. Дослідження показує, що стратегія Росії є гібридною та гнучкою, має безліч облич та безліч вимірів, для брехні і агресії. Крім того, вона має унікальну здатність трансформуватись під форми демократичних наративів та інструментів, і навіть під національні форми. Вона використовує демократію проти неї самої. І саме це робить її такою унікальною, а боротьбу проти неї – такою складною. Але у часи, коли інформацію дедалі більше використовують як інструмент у війні, ми не маємо жодної іншої альтернативи ніж наполегливо боротися проти неї, позбавити зброї зловмисні впливи, приборкувати агресора.

Інформаційна кампанія проти України, яку розгорнула Російська Федерація являється досить глибокою і багаторівневою агресією. Вона включає багато факторів, які спрямовані на те, щоб ослабити Україну в політичному, економічному, військовому, інформаційному плані для того аби все світове співтовариство виключило українське питання з

порядку денного. Саме з метою ефективної протидії інформаційній війні в Україні у березні 2021 року було створено Центр стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки (ЦСКІБ). Головними напрямками на яких ЦСКІБ зосереджує свою роботу є:

- стратегічні комунікації, що включають розробку контрнарративів РФ, проведення інформкампаній, включення українських нарративів у щоденну комунікацію Уряду;
- створення онлайн-ресурсу, який активно реагує на інформатаки;
- регулярне сповіщення про гібридну агресію з боку Росії на міжнародному рівні, спільне напрацювання механізмів з протидії дезінформації з міжнародними партнерами.

Нещодавно керівник ЦСКІБ Любов Цибульська заявила, що для ефективної протидії інформопераціям РФ необхідно знати за якими алгоритмами вони здійснюються, які етапи мають та якими ознаками характеризуються.

Так на її погляд російські спецоперації, зазвичай, здійснюються комплексно – на усіх можливих рівнях. Спочатку централізовано формулюються ключові меседжі, а потім вони поширюються усіма можливими каналами: від озвучування їх президентом Росії чи іншими високопоставленими керівниками, і розсилання їх у вигляді «темників» усім підконтрольним ЗМІ – до розповсюдження у всіх соціальних мережах. Зі свого боку спецслужби Росії готують акції, які або стають інформприводами для цих повідомлень, або підтверджують їх уже після озвучення потрібних Кремлю тез. Крім того вона наголошує, що Кремль, зазвичай у певній формі повідомляє про те, що готується зробити, оскільки починає заздалегідь звинувачувати жертву провокації або нападу у чомусь, що мовляв, вимагає термінового втручання Росії. Або ж Кремль заздалегідь починає приписуючи жертві чи супротивнику те, що планує здійснити сам.

Любов Цибульська вказує на такі етапи інформаційних спецоперацій Кремля:

- поступове нагнітання («розкачка»);
- далі ескалація;
- агресивна атака через медіа та соцмережі;
- і, врешті, – нормалізація через примус до своїх умов на найвищому політичному рівні.

Що стосується інформаційної протидії керівник ЦСКІБ звернула увагу на те, що це комплексна багаторівнева проблема, яка потребує комплексної і системної роботи з її вирішення і це має бути

безперервний процес. Серед шляхів нейтралізації і протидії інформаційній агресії Росії, які має застосовувати Україна в цьому процесі, вона визначила необхідність:

- постійно розбудовувати стійкість суспільства на всіх рівнях;
- діяти превентивно (на випередження), аналізуючи тенденції;
- розвінчувати фейки;
- реагувати на дезінформацію й інформаційні викиди;
- просувати власний наратив.

А провідні фахівці Науково-дослідного центру Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка після проведеного дослідження пропонують взагалі не вести із агресором закритих, особливо двосторонніх переговорів, а вести публічну аргументовану дискусію. Бо тільки таким шляхом можна уникати інформаційних пасток, не давати ґрунту для формування інформаційних загроз та дезінформації.

Нажаль на цей час не існує однозначної міжнародно-правової заборони на тактику ведення збройного конфлікту або державної політики, яка в певній частині базувалася б на використанні пропаганди, дискредитації опонентів чи гіперболізації власних досягнень. Так заступник Міністра оборони України Ганна Маляр під час конференції «Стратегічні комунікації в умовах гібридної війни як елемент національної безпеки держави» повідомила, що сьогодні в Україні є вже 17 вироків стосовно саме російської інформаційної агресії, а не за терористичні дії чи інші злочини. Але судді, констатуючи факт інформаційного впливу з боку росіян, не можуть дати йому юридичну оцінку, тому що як у міжнародному, так і в національному праві поняття інформаційна зброя та її застосування, на жаль, не є елементом злочину. Попри те, що усі розуміють, що сучасна війна триває проти України як на суші, у повітрі, на морі, так і в інформаційному просторі.

Як бачимо більшість фахівців вважає, що у час миттєвого поширення інформації саме інформаційна війна стає «зброєю масового враження», «другою ядерною війною», яка є ефективним політичним і геополітичним інструментом досягнення мети в руках авторитарних лідерів. Росія потужно використовує пропаганду і дезінформацію для поширення кремлівських наративів і для підризу демократичних цінностей Заходу, намагаючись, зокрема, звинуватити Україну, НАТО та західні країни загалом у наростанні напруження.

ВІД «РОЗП'ЯТОГО КАНАДЦЯ» ДО КРИЗИ З МІГРАНТАМИ

Супрученко А.М., курсант

Є.Г. Староконь, кандидат психологічних наук, доцент

Житомирський військовий інститут.

Гібридну війну Російська Федерація веде не тільки проти України, а і, фактично, проти усіх держав світу, щоправда із різною інтенсивністю і результативністю. Методи, що використовуються, давно вже проаналізовані і вивчені, але від цього вони не стають менш небезпечними через те, що мають на меті досягнення моральної перемоги над інакомислячими, створення економічних, соціальних, релігійних, політичних проблем у країнах-мішенях.

Витончена і високотехнологічна інформаційно-психологічна війна РФ заснована на маніпулюванні засобами масової інформації, постійне проведення агресивних акцій інформаційного деструктивного впливу, як у середині своєї країни, так і в світовому медійному просторі через мережу Інтернет. На їх думку це повинно привести до наростання соціально-економічного хаосу в середині як України, так і в інших країнах-мішенях.

Останнім часом до заходів інформаційної війни РФ залучає свого союзника в Республіці Білорусь О. Лукашенка. Він під керівництвом кураторів із РФ зробив низку речей, що остаточно відкрили світові його справжнє обличчя як підступної і жорстокої людини. Але до чого тут розп'ятий канадець?

Інформаційний вплив Росії вкрай нахабний, це можна назвати відвертою брехнею на весь світ. Брехня як спосіб маніпулювання свідомістю використовується на всіх рівнях кремлівської пропагандистської машини: від президента Росії Володимира Путіна («... в Україні не було російських військ») до підготовлених акторів і спеціально підібраних провокаторів (відома історія про «розп'ятого хлопчика» у Слов'янську).

Так 12 липня 2014 в ефірі Першого каналу Російської Федерації вийшов сюжет, в якому дає інтерв'ю начебто Галина Пишняк, яка представилася як біженка з українського міста Слов'янська. Вона розповіла про те, як українські військові, увійшовши в місто, зібрали на головній площі всіх місцевих жителів і нібито влаштували публічну страту дружини і її маленького сина одного з ополченців. Причому хлопчик, за словами героїні сюжету, був розп'ятий на дошці оголошень, а жінку прив'язали до танку і волочили по вулиці, поки вона не померла. І все це нібито відбувалося на очах місцевих жителів.

16 січня 2016 року на Першому каналі російського телебачення вийшов лякаючий сюжет, який ведуча Катерина Андреева передувала такими словами: «У Німеччині мігранти почали гвалтувати неповнолітніх дітей. А громадяни країни говорять про безкарність і вседозволеність злочинців. Про новий порядок, встановленому тепер в Німеччині – в репортажі Івана Благого».

«Вранці 11 січня 13-річна дівчинка Ліза як зазвичай поїхала до школи. Вона сіла в автобус в 6:42 і доїхала до станції S-Bahn Mahlsdorf. У вестибюль станції вона так і не зайшла. Ліза начебто зникла і знайти її змогли лише через добу». Далі тітка дівчинки Лізи розповідає, що та сіла в машину «іноземця, схожого на вихідця з Близького Сходу», згодом розповідається, що дівчинку «кинули на ліжку і зробили свої діяння», а потім «побиту і згвалтовану викинули на вулицю».

Згодом черговий фейк російських пропагандистів про згвалтування «13-річної російської дівчинки з Берліна групою мігрантів» було розкрито німецькими поліцейськими. З'ясувалося, що дівчинка ховалася вдома у свого дорослого друга, боячись повертатися додому через проблеми в школі.

У своїй пропаганді Росія використовує так звану пропаганду жаху, як інструмент інформаційно-психологічного впливу.

Але росіяни не є першими у цьому виді пропаганди. Історики відносять зародження цього виду пропаганди до часів першої світової війни. Основою такої пропаганди була відверта цинічна брехня. Створювалися і потім розповсюджувалися жахаючі історії про «розп'ятого канадця», насильство над католицькими монахнями, «покази свідків» про муки католицьких священників, яких підвішували до церковних дзвонів тощо. Найжахливішою «новиною» у ті далекі часи була історія про те, що німці переробляють трупи своїх і чужих солдат на корм для свиней.

Хоча сьогодні росіяни і не були оригінальними, але за різними оцінками у наступні дні після повідомлення на вулиці вийшло 10-11 тисяч людей. Демонстрації були спрямовані проти міграційної політики Німеччини, і особливо проти прийому біженців з арабських і мусульманських країн. Праворадикальні групи активно підтримували протести, використовуючи їх для розпалювання антиіммігрантських настроїв.

Протести продовжилися і після повідомлень про закриття справи. Так, у неділю, 31 січня 2016 року, близько 500 осіб, більшість із яких були «російськими німцями» та російськомовними мігрантами,

вийшли на демонстрацію в Нюрнберзі. Протестувальники закликали до негайної депортації кримінальних біженців, відставки канцлера Ангели Меркель і звинуватили пресу у брехні.

Сьогодні Російська Федерація знову вдалася до провокування антиіммігрантських настроїв в Європі, але тепер уже через дії офіційного Мінська.

ARCHITECTONICS OF THE RUSSIAN-UKRAINIAN HYBRID WAR: ETHNIC, CULTURAL, RELIGIOUS ASPECTS

O. Kurban, PhD, Associate Professor

Military Institute Kyiv Taras Shevchenko National University

The main components of the international geopolitical conflict, such as interethnic, intercultural and interreligious confrontations in the Russian-Ukrainian conflict of 2014-2021, have a pronounced hybrid character. This feature is not something exceptional, but it is not a frequent occurrence.

At its core, hybrid warfare technologies are not new in human history. A vivid proof of this is the works of ancient authors such as Sun Tzu (China, 5th century BC), Xenophon of Athens (Ancient Greece, 4th century BC), Julius Frontin (Ancient Rome, 3rd century BC). Later, these issues were explored in the book of Nicollo Machiavelli (16th century) and Karl von Clausewitz (19th century). In the XX and early XX centuries, among those who studied the technology of hybrid conflicts were Western experts V. Nemeth, F. Hoffman, N. Freyer, D. McQuen, Z. Brzezinski. In the post-Soviet space, these issues were studied in the works of G. Messner, G. Pocheptsov, L. Ivashov, V. Gorbulin, O. Dugin, I. Panarin, A. Manoilo, E. Magda.

By their nature, hybrid warfare technologies are integrated tools that include three key components – spheres, timeline, and tools. These three components with the effect of 3D, form a system of coordinates in three dimensions. The main spheres of hybrid confrontations are economic, diplomatic, domestic political, cultural, informational, and military. The basic chronological stages are: latent, half-open and open periods of confrontation, which, depending on the situation, can be divided into sub-stages. Of the tools that are used in such conflicts can be identified such as the most significant: asymmetric warfare, geopolitical containment, reflexive control, unlimited war rebellions war, network-centric warfare, information warfare online network, «soft power».

At the present stage, the term «hybrid war», which was proposed by the American expert F. Hoffman, no longer fully reflects all the parameters

and specifics of modern hybrid confrontations; therefore, it is proposed to use several new terms. The basic concept can be a «hybrid geopolitical conflict», which is defined as a conceptual, integrated confrontation between geopolitical subjects, which unfolds in all planes where the interests of the warring parties intersect. To define hybrid confrontations that are carried out unilaterally, the concept of «hybrid geopolitical aggression» can be used, which is understood as integrated destructive actions that the attacker directs against the object of aggression without encountering significant or conscious resistance. The classic concept of «hybrid geopolitical war» is proposed to be used for a situation when there is an open confrontation between geopolitical actors using integrated tools of direct and indirect influence.

Analyzing the situation with the hybrid geopolitical conflict that takes place between Ukraine and the Russian Federation in the period 2014-2021, it should be noted that it was originally based primarily on military-political elements. Classic signs typical of typical international conflicts, such as interethnic, intercultural and interreligious confrontations, were formed as a result of the military confrontation between Ukraine and Russia.

In the course of the Russian-Ukrainian hybrid geopolitical war, three basic concepts were formed: hybrid interethnic conflict, hybrid intercultural conflict and hybrid interreligious conflict.

«Hybrid interethnic conflict» contains at the same time the characteristics of confrontation between civilian nations, military-political and interstate conflict. Such a conflict can be defined as a confrontation between civilian nations, which is carried out with the aim of masking foreign aggression.

Hybrid intercultural conflict is aimed at suppressing the historical and cultural subjectivity of the victim of geopolitical aggression.

In comparison with the interethnic and intercultural component of the Russian-Ukrainian conflict in 2014-2021, interreligious confrontation cannot be called atypical or one that has features that differ from similar conflicts. The specificity of the interreligious Russian-Ukrainian conflict lies only in the fact that it is carried out within the framework of one religion – Orthodoxy and has a predominantly political background. As well as the interethnic, interreligious conflict between the Russian Federation and Ukraine, it finally acquired clear parameters after the start of the war and was not one of its causes.

«HISTORICAL WEAPON» OF THE RUSSIAN FEDERATION IN HYBRID WAR

Ruslan Hula, PhD hab. (History), Professor

Iryna Diatlova, PhD (Philosophy)

Ivan Kozhedub Kharkiv National Air Force University.

Abstract. *In article consider of commemorative practices peculiarities formation, functioning and transformation using in process of nationbuilding, terms content «national memory» and «national identity». Analyzed main components of the state national historical policy of the Russian Federation in modern period.*

Key words: *historical memory, commemoration, commemorative practices, state historical policy.*

National memory and identity are two of the most frequently used terms in contemporary public and private discourse, though their status as key words are relatively recent. Identity, a term first was popularized by Erik Erickson in the late 1950s. National identity is a person's identity or sense of belonging to one state or to one nation. National memory is a form of collective memory defined by shared experiences and culture. It is an integral part to national identity. One of the most important components of the spiritual and cultural development of any nation, which undoubtedly affects its overall progress, is historical memory. It is a fact that political elites tend to use history, and sometimes manipulate it to form identities. Historical politics is now a peculiar mechanism for actualizing loyalties. Despite accusations of expressive tendencies of «governmentalization» of historical science, historical politics of the RF, politicization and ideologization of historical knowledge form a complex unit process.

The realization of historical memory policy is implemented through commemorative practices (practices of preserving historical memory). And commemorative practices form a set of ways that contribute to the consolidation, preservation and transmission of the memory of its historical past in society. They include the creation of museums and memorial complexes, construction of monuments, state and local celebration of memorable dates, publication of historical documents, holding various educational events, etc. [1].

Essence «wars of memory» of Russia reveal a set general features of her historical policy on post-soviet space. These are uses new a tools that include «battles of archives», change of views on certain historical events and famous persons, domination set ideological myths in public consciousness. Mass knowledge about of history it has more primitive

character and form on base of propagandistic myths. The stalinism dogmas return in historical discourse. Today we observe process historical «updating» in conditions civil worldview degradation. The rehabilitation of the Stalin's period and person of Stalin achieves fantastic scales in modern of Russia. Factually may tell about form new state historical policy of the Russian Federation on standards the soviet historiography [2, с. 187–190]. But this not rehabilitation of the all soviet period. Modern Russian historiography use only utility facts and events for creation our historical schemes. «Wars of memory» direct civil historical consciousness. As general these are informational weapon in hybrid war. The «fields of historical battles» transforming in the theatre of combat actions that reveal confrontation of different historical concepts.

The main content of historical conflicts reveals in evaluation judgments to events of the II World War and period of the Stalinism. Today in zone of historical conflicts includes events and persons Ukrainian history (Poltava battle, I. Mazepa, OUN, UIA, S. Bandera etc.).

The history is main tool self-identification of modern the Russian society. This self-identification supports many forms commemoration and glorification. These are military parades (9 May), commemoration actions on state level (22 June), creation official version of the «Immortal Regiment», «patriotic» movies, building the Cathedral of the Russian army in the park «Patriot» [3].

The main scientific discourse has is imperial, militarily character. Struggle with «falsification of history» uses as method of creation official mythology (for example is myth «28 Panfilovites»). Also this method uses official ban on opening archives about events II World war until 2041. This is reflection new paradigm of historical politics of modern leadership of the Russian Federation. Her main content includes rehabilitate totalitarian management methods of the Russian imperia and the USSR. So we see roots modern Russian historical politics in monarchist and Stalinist ideology [4].

This collective memory «lives» in «social boundaries». The state form these «social boundaries». This tendency defines historical politics many countries. But Russian historical memory policy non consider «difficult issues» and has more than aggressive character. Emergence and implementation this new doctrine was related with celebrate 75 years' anniversary of Victory in 2020.

The main content «historical turn» of Russian historical memory policy can be define as new interpretation «pact of Molotov-Ribbentrop», killing of Polish officers in the Katyn Forest (Katyn tragedy) and of Stalin

person. The apotheosis this processes it is including term «struggle with falsification of history» in constitution of the Russian Federation. Also do attempts «creation» general historical politics for countries of post-soviet space [5]. So history may be considering as tool of the struggle and international influence in foreign policy of the Russian Federation. Historical memory policy more than wide uses in practices of the hybrid war on the East of Ukraine. She takes a certain place in structure of «Gerasimov's doctrine» as informational weapon kind [6].

This modern state historical memory policy of Russia is essenceal component of hybrid war. Influence «historical weapons» in combat actions on the East of Ukraine and her using in Ukrainian information space is proven fact. Exist problem of insufficient level historical knowing in Ukrainian society. The fact is system confrontation of different historical scientific platforms. This situation creates preconditions for effective informational attacks of enemy. In this is reason support of part society of terroristic formations on the East of Ukraine and Crimea.

So the leadership our country must to make a decision to provide in a fine balance of different scientific views the historical policy. In our opinion this policy must be updating on principal new fundamental base. Ukraine must spend more aggressive policy in defense of national history and provide her total domination in national informational space. The state historical memory policy of Ukraine must be direct on defense of national civil historical consciousness and national informational space from enemy influence.

Literature

1. Megill A. Historical Knowledge, Historical Error: A Contemporary Guide to Practice. Chicago: University of Chicago Press, February 2007. 304 p.

2. Гула Р.В., Передерій І.Г., Панфілов О.Ю., Кудрявцева Н.А. Praeteritis futura evocat. Політичний оксюморон Консервативної революції 1920–1930-их рр. Монографія. Київ : «Каравела», 2021. 272 с.

3. Колесников А. История под ружьем: несекретная война Кремля // Московский центр Карнеги. 09.04. 2020. URL: <https://carnegie.ru/2020/04/09/ru-pub-81437> (дата звернення 28.03.2021).

4. Гула Р.В. Феномен сталінізму в сучасному науковому дискурсі: проблеми, парадокси, суперечності // Наукові праці МАУП. Серія «Політичні науки». Київ. Вип. 1 (57). 2019. С. 25–31.

5. Гула Р.В. «Русский мир» – концепція імперського фантому в геополітичній реальності // Науковий семінар «Інформаційна агресія

Російської Федерації проти України»: тези доповідей, 25 жовтня 2018 року. – Х.: ХНУПС ім. І. Кожедуба, 2018. С. 31–33.

6. Hula R. The «Gerasimov's doctrine» – the theory operated chaos / R. Hula, R. Rubliova // Науковий семінар «Інформаційна агресія Російської Федерації проти України»: тези доповідей, 11 грудня 2019 року. – Х.: ХНУПС ім. І. Кожедуба, 2019. С. 38–40.

ПРЕВЕНТИВНА КОНТРПРОПАГАНДА В ІНФОРМАЦІЙНІЙ ВІЙНІ З РОСІЄЮ

*Т.О.Чернишова, кандидат філологічних наук, доцент
Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана
Кожедуба*

Превентивна контрпропаганда спрямована на інформування про природу та сутність російської пропаганди, на формування критичного мислення, створення та поширення контрнарративів, наукового аналізу інформації, медіаграмотності та розпізнавання дезінформації. Найпершим методом превентивної контрпропаганди є метод викриття, спрямований на точки уразливості російської пропаганди. Реалізація цього методу передбачає організацію відповідних тренінгів з критичного мислення, що спрямовані на формування навичок визначення когнітивних викривлень та їх причин, а також на вивчення тем, які можливо буде використовувати російська пропаганда, а також пропагандисти квазіреспублік. Ознаками критичного мислення, по-перше, є його самостійність, по-друге, усвідомлення того, що інформація є відправним, а не кінцевим пунктом мисленнєвого процесу; по-третє, прагнення до переконливої аргументації; по-четверте, перевірка будь-якої думки в соціальному оточенні. Особливу актуальність у формуванні критичного мислення набуває процедура фактчекінгу, тобто процесу дослідження даних для з'ясування їх достовірності. В Україні існують фактчек-ресурси, які зосереджують свою увагу на інформаційних повідомленнях російських ЗМІ («StopFake»), заявах політиків («Слово і діло», «VoxUkraine», «Без брехні»), адресують інфографіку, тести, статті експертів з медіаграмотності, покрокові інструкції та інструменти протидії маніпуляціям і фейкам («По той бік новин: я не вірю на слова»). На базі Харківського національного університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба створено команду, яка є учасницею проекту Peer-to-peer (P2P), що реалізується за підтримки Управління стратегічними комунікаціями Апарату Головнокомандувача Збройних Сил України

та представниками організації EdVenture Partners. Учасники команди, яка має власну сторінку в мережі «Фейсбук», оголосили своїм завданням розпізнавання фейкової інформації, підвищення медійної культури та грамотності, критичного осмислення та усвідомлення сучасного інформаційного контенту. Міністерство культури та інформаційної політики України 20 квітня 2021 року презентувало загальнонаціональний проєкт з медіаграмотності на 2021-2022 роки, пріоритетними засадами якого є медіаграмотність, критичне мислення та інформаційна гігієна українців, а метою – розвиток медіаосвіти та стимулювання відповідального й безпечного медіасередовища.

Отже, одним із пріоритетних завдань контрпропаганди в умовах гібридної російсько-української війни ми вважаємо формування в населення критичного мислення, яке передбачає уміння бачити проблему в цілому з усіма її суперечностями; уміння аналізувати факти, обґрунтовувати та спростовувати, узагальнювати, будувати гіпотези, формулювати висновки.

Найважливішим і найпродуктивнішим методом превентивної контрпропаганди вважаємо поширення контрнарративу. Сучасне інформаційне протиборство багатьма дослідниками визначається як війна смислів, або війна нарративів. Оскільки в сучасній ситуації постправди переважає розповідь про реальність (нарратив), висвітлення подій у певному ракурсі, то актори сучасної війни активно користуються нав'язуванням цільовій аудиторії таких нарративів, які б сприяли насадженню певної ідеології. Існують стратегічні нарративи, які конструюють смисли великої політики, як зовнішньої, так і внутрішньої. Для того, щоб поширювати ці нарративи, пропагандисти (насамперед, медіа) використовують різні комунікативні стратегії. По-перше, фреймінг – організація «контенту новинного повідомлення шляхом «вставлення» його в «рамочку», тобто в контекст певного нарративу для окреслення параметрів «правильного» сприймання новини масовою аудиторією». По-друге, праймінг, тобто організація «правильного» сприйняття аудиторією новин знову ж таки в контексті певного нарративу. І нарешті встановлення «порядку денного» – оформлення подачі інформації (кількості повідомлень, їх черговості, замовчування одних та нав'язування інших тощо).

Битва нарративів, яка відбувається зараз у стосунках між Росією та Україною, пов'язана з одвічною претензією російської культури на винятковість, на владні позиції стосовно української, що буцімто є менш вартісною. У російській культурі здавна склався нарратив обраності та особливої місії російського народу, який поширювався й

наразі поширюється офіційною пропагандистською машиною. Основними рисами цього місіонерського проекту, на думку вітчизняного філософа Миколи Ожевана, є: по-перше, усвідомлення місіонером своєї виключності, тобто володіння ним особливими винятковими якостями, необхідними для виконання Надзавдання; по-друге, сприйняття місіонером цього Надзавдання як частини широкого національного проекту; по-третє, «посланництво» місіонера на чужину для виконання цього Надзавдання. Як зазначає дослідник, «для В. Путіна та його оточення неоголошена гібридна війна проти України, а разом і країн Заходу як її «спонсорів» стало зручним приводом для реанімації місіонерського нарративу, сильно вкоріненого в російській політичній культурі, де модернізаційне «прорубування вікна в Європу» постійно наштовхувалося на спротив контрмодернізаційного пошуку міфічного Антихриста в образі Заходу». Переважними фреймами такого стратегічного нарративу Російської Федерації стають такі: «неспроможність України проводити самостійну державну політику», «залежність України від США та Європи», «розпалення Україною громадянської війни», «необхідність рятувати російськомовних українців, що стали жертвами бандерівців» тощо. Так, за даними недержавної громадської організації Інститут масової інформації (ІМІ), яка діє в громадському секторі з 1995 р. та реалізує проекти, спрямовані на посилення позитивного впливу медіа на становлення громадянського суспільства в Україні, одним із найпоширеніших нарративів, який просувають російські ЗМІ з 2014 р., є нарратив «Україна – фашистська держава»: «У центрі повідомлень лежить висловлювання представника Росії при ОБСЄ Олександра Лукашевича, який зазначив, що український уряд нібито фінансує «військово-патріотичні» табори для молоді під егідою ультраправих угруповань. Це висловлювання поширили видання RT, МК, РІА Новости. Також низку публікацій у російських ЗМІ присвячено нібито підготовці арештів та репресій опозиції. З посиланням на представника «Опозиційної платформи – за життя» Вадима Рабіновича видання повідомляє про те, що «чинна влада зрослася з радикалами», які нібито нападають на громадян (RT, РІА Новости). Серед повідомлень на цю тематику була і фейкова новина про те, що нібито «на з'їзді партії «Європейська солідарність», яку очолює колишній Президент України Петро Порошенко, для учасників заходу прогнали гімн терористичної расистської організації ку-клукс-клан». У проаналізованих текстах щодо цієї теми виявлено ознаки маніпуляції, дезінформації та фейкову інформацію.

Найкращим способом руйнації чужого нарративу є інший нарратив, вибудований поруч, іншими словами – контрнарратив. Таким стратегічним українським контрнарративом, важливим для формування політичної нації є самоусвідомлення українців як самостійного та незалежного європейського етносу, який має власну унікальну історію. На жаль, ідеї про генетичну та історичну єдність українців і росіян, що формувалися протягом століть імперською ідеологією, продовжили формувати ментальність громадян незалежної України, що, як бачимо, мало серйозні негативні наслідки. Тому головним завданням контрпропагандистської діяльності різних рівнів організації є створення та поширення протилежного стратегічного нарративу, «який умовно можна назвати «Українці – самостійний європейський етнос, який має власну історію». Донести правду про історичний шлях українців, унікальність їх культурних традицій до суспільства, розкрити їх духовно-ментальні риси – значить зламати ідеологію «Русского мира», спрямовану на відродження імперії-2, та стереотипи «меншовартості» українців».

Наразі є достатня кількість досліджень, що доводять самостійну історію українців, тому імперському нарративу, який заперечує існування українського етносу як такого, може бути протиставлений контрнарратив, який утверджує ідею власної ідентичності та державності. У контексті поширення контрнарративу «українці – самостійна нація, яка має власну історію» є продуктивним здійснення ребрендингу (зміна вигляду) Збройних Сил України, який наразі успішно триває. Ідеться про зміну військової символіки, військових звань, форми одягу, військових свят тощо. Плідною є тенденція найменувань військових частин, які з 1999 до 2015 рр. перебували в парадигмі радянської мілітарної історії. З 2017 р. згідно з розпорядженням начальника Генерального штабу ЗСУ почався процес перейменування військових частин на основі використання української мілітарної традиції, національної історичної традиції і в деяких ситуаціях – територіальної традиції. Усі ці зміни «працюють» на створення стратегічного контрнарративу, який повинен протиставити імперським ідеологічним конструкціям нову реальність українських Збройних Сил, що ведуть свій відлік від національних військових формувань і мають власні мілітарні та бойові традиції.

Завдяки формуванню критичного мислення, створення та поширення контрнарративів, медіаосвіти дуже успішно можна сформувати медіаграмотність населення, тобто досягнення такого рівню медіакультури, що стосується вміння користуватися

інформаційно-комунікативною технікою, виражати себе і спілкуватися за допомогою цих медіазасобів, свідомо сприймати і критично тлумачити інформацію, відділяти реальність від її віртуальної симуляції, розуміти реальність, сконструйовану медіаджерелами, осмислювати владні стосунки, міфи і типи контролю, які вони культивують.

FORMING CADETS' LEADERSHIP QUALITY IN THE INFORMATION SOCIETY

Babych, PhD in Law

Ivan Kozhedub Kharkiv National Air Force University

Each epoch of state development is characterized by the manifestation and development of certain social, political and economic phenomena. Today we observe the availability such phenomena as informatization of society and special attention to leadership issues in the Ukrainian society.

Why the informatization? That is why the globalization processes. The informatization and digitalization cover all spheres of our life.

Why the leadership? Because modern challenges demand the manifestation of leadership qualities.

The formation of leadership and information competence must begin as early as possible. There has been an increasing number of publications about leadership and media competence in general and on the military sphere in particular in Ukraine now. This indicates that this problem is urgent.

Modern requires to the Ukrainian military are to be able to solve tasks not only in peacetime, but also in special, combat and extreme conditions. The professional competence of a military specialist today includes not only professional theoretical and practical readiness, but also: the ability to solve situational problems; the desire to realize their potential for successful activity in the professional area; the willingness to constantly improve themselves; the awareness of responsibility for their actions; readiness, ability to understand, accept and use points of view different than their own; the ability to analyze and draw the right conclusions in the face of deficit and overload of information etc.

Leadership in modern scientific literature is regarded as: a socio-psychological phenomenon or process inherent in a small group; a typical system or technology of techniques for influencing subordinates; a concept that characterizes the relationship of dominance and subjugation in the group, a set of leadership qualities, the function of the leader etc.

The acceleration of information processes in the society has even led to the emergence of the term e-leadership.

Among the leadership qualities that must be inherent in the modern serviceman are: activity, initiative, creativity, innovation, observation, adaptability, independence, ability to work in a team, stress resistance, ability to resolve conflicts, ability to set priorities, quick reaction rate etc.

A separate block of leadership qualities is related to media culture and requires an understanding of the essence of the information process, the application of critical thinking in professional activities.

Particular attention should be paid to behavior in social networks, chats and messengers. Because, as practice shows, the lack of understanding of the consequences of disseminating information leads to the spread of fakes, misinformation, negative propaganda and make benefits for Russian aggression.

The formation and development the cadets' leadership qualities in the information society should take place throughout the period of study in higher education military institutions. Leadership issues are an integral part of the curriculum of individual subjects, non-classroom topics: electives, seminars, round tables, conferences etc. Taking into account the experience of fighting conflicts, including the Operation of the United Forces in the east of Ukraine, it was decided in the institutions of higher military education to allocate the issue of leadership in the information society in a separate disciplines (like a media education, communication technologies, cybersecurity etc).

Appropriate psychological and pedagogical conditions must be created for the formation and development of leadership qualities in higher military education institutions. During 2021, the organization of the educational process and the structure of educational programs have undergone significant changes that have a positive impact on the formation of these qualities.

Therefore, it is necessary to continue and increase the work in the following areas: inclusion the requirements for the training of the leader-officers in the qualification characteristics of specialists as professionally important quality; consideration of the cadets' readiness for leadership as the goal of the educational process, determination of the content of training, that is, a set of educational disciplines for the whole term of study, for each course of study; choosing the appropriate system of pedagogical means, including the purpose, content, methods, organizational forms, ensuring appropriate cross-curricular links and relations between the subjects of the

educational process; readiness of the scientific and pedagogical staff to work on the formation of future officers' readiness for leadership.

The leading methods of formation and development of leadership qualities of cadets in the educational process are considered coaching, application of modern methods and forms of training, in particular: training technologies, interactive lessons, problematic lectures, making the educational projects, creating situations for the development of critical thinking, working in teams having leaderboards and psychological barriers etc. It is also important to create an appropriate educational environment for self-education activities.

ВПЛИВ ІНФОРМАЦІЙНИХ ОПЕРАЦІЙ НА НАЦІОНАЛЬНУ БЕЗПЕКУ УКРАЇНИ

I.A. Білоус

Є.О. Меленті, кандидат технічних наук, доцент

*Інститут підготовки юридичних кадрів для Служби безпеки України
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

Рух інформації завжди має істотний вплив на будь-які процеси в світі. Ще в минулому столітті обіг інформації був незначним, наразі ж медіа-простір є перенасиченим інформацією і для виокремлення необхідних відомостей потрібно перевірити значний масив матеріалів. З розвитком суспільства інформація набула все дедалі більшого значення для існування, тепер фактично кожна особа так чи інакше використовує інформаційний простір для різноманітних потреб. Таким чином, для впливу на свідомість та стан населення не потрібно проводити масштабні заходи, наразі достатньо уміло використовувати в даних цілях інформаційну мережу та медіа-простір. У зв'язку із цим важливим завданням сектору безпеки і оборони є забезпечення інформаційної безпеки не тільки держави, а й кожної людини. Метою даної роботи є аналіз проблем та перспектив вдосконалення інформаційної безпеки України, заради забезпечення національної безпеки України.

Більшість джерел визначає інформаційні операції як «акції, які безпосередньо спрямовані на здійснення негативного впливу на супротивника, цивільного населення, представників влади». Тому можна розглядати інформаційні операції, як поєднання всіх існуючих способів впливу на свідомість об'єкта атаки без проведення реальних бойових дій. Інформаційні операції охоплюють значний комплекс процесів, що здійснюються в найрізноманітніших сферах. При цьому

необхідно зазначити, що інформаційні операції – невід’ємна та початкова складова перед веденням бойових операцій. Вдало спланована та здійснена інформаційна операція дає значну перевагу на початку воєнних дій. Такі дію можуть деморалізувати частини і підрозділи, спричинити обурення місцевого населення, значно зменшити довіру до війська та органів державної влади.

Важливо вказати, що веб-середовище як складова інформаційного простору, більшою мірою є місцем інформаційних протиборств, а меншою – середовищем відображення реальних подій. Таким чином, термін «інформаційна операція», який останнім часом застосовується усе ширше, відповідає компоненті інформаційних протистоянь, зміст якої спрямовано на реалізацію попередньо спланованих інформаційно-психологічних впливів на широку аудиторію шляхом впливу на установки та поведінку для досягнення задалегідь визначених цілей. Основною задачею інформаційних операцій полягає в досягненні таких завдань як: внесення в суспільну свідомість і свідомість окремих людей визначених ідей і поглядів; інформаційна дезорієнтація людей та їхня дезінформація; ослаблення визначених переконань людей, основ суспільства; залякування мас. Тому розуміння інформаційних аспектів значної кількості соціальних явищ винятково важливі для ефективної протидії даним явищам.

Для протидії даному явищу політика держави щодо забезпечення інформаційної безпеки повинна бути направлена на протидію загрозам комунікативного характеру в сфері реалізації потреб людини і громадянина, суспільства та держави щодо продукування, споживання, розповсюдження та розвитку національного стратегічного контенту та інформації. Так і на загрози технологічного характеру в сфері функціонування та захищеності кібернетичних, інформаційних систем, що формують матеріальну (технічну, інструментальну) основу внутрішньодержавного інформаційного простору. В наш час діджиталізація займає значне місце в житті кожної людини. Вплив на свідомість людини та спільноти через засоби масової інформації, а також мережу Інтернет, можуть здійснювати зацікавлені спецслужби на шкоду державі та деморалізують суспільство в цілому.

Для забезпечення інформаційної безпеки в Україні розроблено низку нормативно-правових актів, які регулюють відносини у цій сфері, визначено відповідні органи державної влади як суб’єкти забезпечення інформаційної безпеки. До таких суб’єктів забезпечення інформаційної безпеки також належить і Служба безпеки України.

Протидію негативного впливу інформаційних операцій необхідно розглядати в розрізі саме інформаційної безпеки, яка є складовою національної безпеки.

На сьогодні згідно чинного українського законодавства, зокрема п. 9 статті 1 Закону України «Про національну безпеку України», національна безпека визначається як захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз. Зокрема Доктрина інформаційної безпеки визначає національні інтереси України в інформаційній сфері такі як, забезпечення конституційних прав і свобод людини на збирання, зберігання, використання та поширення інформації, захист українського суспільства від агресивного впливу деструктивної пропаганди розвиток та захист національної інформаційної інфраструктури, збереження і примноження духовних, культурних і моральних цінностей Українського народу, забезпечення розвитку інформаційно-комунікаційних технологій та інформаційних ресурсів України, захищеність державної таємниці та іншої інформації, вимоги щодо захисту якої встановлені законом.

Глобальна інформатизація охоплює всі сфери держави – економічну, військову, політичну, промислову і т. ін. Це в свою чергу створює можливість реалізації диверсійно-терористичних дій на об'єктах критичної інформаційної інфраструктури. Спецслужби третіх країн, окремі злочинні групи застосовують весь арсенал сучасних технічних рішень для порушення нормального функціонування об'єктів критичної інфраструктури, зменшення довіри електорату до спроможності представників влади керувати державою.

Важливо зазначити, що Служба безпеки України є державним органом спеціального призначення з правоохоронними функціями, що забезпечує державну безпеку, здійснюючи з неухильним дотриманням прав і свобод людини і громадянина, а саме: протидію розвідувально-підривній діяльності проти України; боротьбу з тероризмом; контррозвідувальний захист державного суверенітету, конституційного ладу і територіальної цілісності, оборонного і науково-технічного потенціалу, кібербезпеки, економічної та інформаційної безпеки держави, об'єктів критичної інфраструктури; охорону державної таємниці.

Виходячи з цього пріоритетним напрямком діяльності Служби безпеки України є саме забезпечення національної безпеки за допомоги припинення незаконних посягань на інформаційний простір

України. Тому важливим завданням для посилення механізму захисту людини та держави від негативного впливу інформаційних операцій є поєднання комплексу правових, організаційних та технічних заходів для забезпечення реалізації політики інформаційної безпеки держави.

ASPECTS OF INFORMATION WARFARE

Vorzhevitina Hanna, PhD in Law

Ivan Kozhedub Kharkiv National Air Force University

Against the background of recent events in Ukraine, it is clear that the main struggle between political forces is through information. That is, in other words, an information war broke out in the country

It is important to provide an information component that is increasingly influencing the level of national security. After all, humanity lives in an information society.

In modern science, the study of such a concept as «information warfare» is given a lot of attention.

Prokofiev's book «Information Warfare and Information Crime» defines information warfare as actions initiated to achieve information advantage by harming information, processes based on information, and information systems of the enemy while protecting their information, processes based on information, and information systems[1].

The components of information warfare include: 1) psychological operations. Use of information to disrupt the psychological state of enemy soldiers (demoralization); 2) electronic warfare. Do not allow the enemy to obtain accurate information; 3) misinformation. Provides the enemy with false information about our forces and intentions; 4) physical destruction. The purpose is to influence the elements of information systems and bring them out of service; 5) security measures. Measures aimed at avoiding the enemy from obtaining real data about opportunities and intentions; 6) direct information attacks. Direct distortion of information [2].

What are the tasks of information warfare?

Tasks of information warfare:

- creating an atmosphere of spirituality, a negative attitude towards culture and

historical heritage in the society of a competitor or enemy;

- manipulation of public opinion and political orientation of the population

states to create political tension and a state close to chaos;

- destabilization of political relations between parties, associations, and movements with
 - to incite conflicts, stimulate distrust, suspicion, aggravation enmity, struggle for power;
- provocation of social, political, national-ethnic, and religious collisions;
- provocation, application of repressive actions by the authorities against the opposition;
- reducing the level of information support of authorities and management,
 - inspiration of erroneous management decisions;
- misleading the population about the work of public authorities, undermining
 - their authority, discrediting their actions;
- initiating strikes, mass riots, other protests and disobedience;
- undermining the international authority of the state, its cooperation with other states;
- creation or strengthening of opposition groups or movements;
- discrediting the facts of history, the national identity of the people; change
 - value systems that determine people's way of life and worldview;
- minimization and leveling of recognized world achievements in science and technology
 - and other areas, exaggeration of errors, shortcomings, consequences of wrongdoing
- and unqualified government decisions;
- formation of preconditions for economic, spiritual, or military defeat,
 - loss of will to fight and win;
- presentation of their way of life as behavior and worldview of the future,
 - which should be imitated by other nations;
- undermining the morale of the population and, as a consequence, decline
 - defense capabilities and combat potential;
 - implementation of other destructive ideological influence;
- damage to the security of information and technical infrastructure (hardware, software, tools, and mode protection against unauthorized leakage of information);

- protection from other destructive and information-psychological and information and technical impact [3].

The purpose of any war is to change the behavior of the enemy. That is, the information war is waged for the citizens of the state to act in concert and for the enemy to believe that the other side is fighting as a whole. Also, its purpose is to weaken the moral and material forces of the enemy and strengthen their own.

Information confrontation has become the main content of military conflicts today, especially during their preparation, and it can take a very long time.

Today, Ukraine has become an informationally open state, as it has connected to the Global Information Infrastructure - the Internet. And this makes our state especially vulnerable to information weapons. In such conditions, no state, including ours, can feel safe, because its citizens can be exposed to an information attack at any time.

In the 21st century, information warfare is one of the most important problems in international relations. The scale of its influence is constantly increasing. One of the main threats is the absence of any prohibitions and restrictions in international law on information warfare. In addition, it is necessary to pay attention to the fact that in local conflicts it is combined with armed aggression, which emphasizes the need to regulate this phenomenon at the international legislative level [4].

A striking example of information warfare is the interstate conflict between Ukraine and Russia, which uses political and social propaganda, a set of activities constantly carried out by governmental and non-governmental organizations of Russia and Ukraine in the information space of Ukraine, Russia, other countries, and international organizations. - political advantages by demoralizing or misleading the enemy and opposing the actions of the other party in the global confrontation between Russia and Ukraine, as well as the confrontation between Russia and the «Western world».

This war is a challenge to the entire international community, accompanied by growing information threats to the world order. It should be noted that Ukraine was not ready for such a massive military and information aggression.

Thus, we can conclude that the purpose of information warfare is to weaken the moral and material forces of the enemy and strengthen their own. The winner of the information war is the party that is more able to model the behavior of the enemy in different situations, to determine their algorithm of behavior, and finally to implement it. The most comprehensive

modeling of enemy behavior means collecting, storing, and processing information about him; as well as knowing and understanding its history, culture, life.

List of references

1. Information war – a weapon of mass destruction! URL: <https://www.pravda.com.ua/rus/articles/2006/04/20/4399050/>
2. Galatenko V. G. Information security. Computer review. 2020. No. 36. P. 20-25.
3. Petryk V. The essence of information security of the state, society and the individual. URL : <https://www.justinian.com.ua/article.php>
4. Strategy of national security of Ukraine «Ukraine in a changing world». URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/389/2012>. «All right». from June 8. 2012 № 389/2012.

ОКРЕМІ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЗАХИСТУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ВІД НЕГАТИВНОГО ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ВПЛИВУ

А.А. Голота

О.О. Буряк

*Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана
Кожедуба*

Напередодні проведення наукового семінару Харківського національного університету Повітряних Сил імені Івана Кожедуба «Інформаційна війна Російської Федерації проти України» у Національному університеті оборони України імені Івана Черняхівського відбулися такі знакові події як II Міжнародна науково-практична конференція «Стратегічні комунікації у сфері забезпечення національної безпеки та оборони: проблеми, досвід, перспективи», науково-практичний семінар за темою «Система морально-психологічного забезпечення у Збройних Силах України: сучасний стан та перспективи розвитку», I Міжвідомча науково-практична онлайн конференція «Забезпечення інформаційної безпеки держави у війсьній сфері: проблеми та шляхи їх вирішення» тощо.

В ході проведених заходів були поставлені важливі питання, зокрема, щодо необхідності синхронізації зусиль фахівців зі стратегічних комунікацій – експертів, науковців та практиків, щодо протидії гібридній війні, що веде Російська Федерація проти України, саме в інформаційній царині; нагальна потреба у модернізації системи

морально-психологічного забезпечення Збройних Сил України; основні засади оборони держави в кіберпросторі, нівелювання інформаційних загроз з боку противника, протидія дезінформації та пропаганди в цифровому середовищі. Це значною мірою підтверджує актуальність теми семінару ХНУПС та визначених тем для обговорення. Нажаль ми не володіємо повною оперативною інформацією про хід проведених заходів та прийняті рішення за їх підсумками. Але є сенс висловити свої певні міркування і найближчим часом дізнатись про їх перспективне бачення в контексті проведених заходів.

Ми вважаємо, що головним завданням сьогодні є адекватне реагування політичного керівництва України, військових органів та всього суспільства на виклики та загрози інформаційно-психологічної війни, яка ведеться проти нашої держави з боку РФ. Законодавче визначення інформаційної безпеки на даний час міститься лише в Законі України «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007– 2015 роки» № 537-V від 09.01.2007 р. [1]. Згідно із ст. 13 Р. III цього закону *інформаційна безпека* – це стан захищеності життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави, при якому запобігається нанесення шкоди через: неповноту, невчасність та невірогідність інформації, що використовується; *негативний інформаційний вплив*; негативні наслідки застосування інформаційних технологій; несанкціоноване поширення, використання й порушення цілісності, конфіденційності та доступності інформації. При цьому в Україні до цього часу відсутня належна система інформаційної безпеки, яка б могла забезпечити виявлення, аналіз інформаційних загроз національній безпеці, а також протидію цим загрозам. Дії вищих органів державної влади, структур сектору безпеки та оборони, їх взаємодія із ЗМІ та інститутами громадянського суспільства у протидії зовнішнім та внутрішнім інформаційним загрозам мають нескоординований характер. На сьогодні державна цільова система протидії негативному інформаційному впливу на військовослужбовців та населення не визначена. В цьому контексті особливого значення набуває соціально-правове забезпечення інформаційної безпеки України.

Указом Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020 була затверджена *Стратегія національної безпеки України «Безпека людини – безпека країни»* [2], у якій визначено, що для відновлення свого впливу в Україні Російська Федерація, продовжуючи гібридну війну, системно застосовує політичні, економічні, інформаційно-

психологічні, кібер- і воєнні засоби. Деструктивна пропаганда як ззовні, так і всередині України, використовуючи суспільні протиріччя, розпалює ворожнечу, провокує конфлікти, підриває суспільну єдність. Відсутність цілісної інформаційної політики держави, слабкість системи стратегічних комунікацій ускладнюють нейтралізацію цієї загрози. Пріоритетними завданнями правоохоронних, спеціальних, розвідувальних та інших державних органів відповідно до їх компетенції є активна та ефективна протидія розвідувально-підривної діяльності, *спеціальним інформаційним операціям та кібератакам, російській та іншій підривній пропаганді*. Держава буде рішуче протистояти *гуманітарній агресії*, розвивати українську культуру як основу консолідації української нації та зміцнення її ідентичності, розвиватиме інклюзивний політичний діалог через створення системи стратегічних комунікацій.

У *Стратегії воєнної безпеки України*, яка була затверджена Указом Президента України від 25.03.2021 № 121/2021 [3], підкреслено, що всеохоплююча оборона України – це комплекс заходів, основний зміст яких полягає у превентивних діях та стійкому опорі агресору на суші, на морі та в повітряному просторі України, протидії в кіберпросторі та *нав'язуванні своєї волі в інформаційному просторі*; використанні для відсічі агресії всього потенціалу держави та суспільства (воєнного, політичного, економічного, міжнародно-правового (дипломатичного), *духовного, культурного* тощо). **Відповідно до Стратегії одним із завдань реалізації державної політики у воєнній сфері є розвиток спроможностей сил оборони України щодо *стратегічних комунікацій у сфері оборони***. Досягнення цілей державної політики у воєнній сфері, сфері оборони і військового будівництва з урахуванням умов та обмежень здійснюватиметься шляхом формування та реалізації ефективної воєнної політики, стратегічного, зокрема оборонного, планування та планування оборони України, що ґрунтуються, в тому числі, на євроатлантичних принципах, стратегічних комунікаціях та інформаційній політиці у воєнній сфері.

31 березня 2021 року відбулася презентація *Центру стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки* (ЦСКІБ) [4], створеного при Міністерстві культури та інформаційної політики як державного механізму протидії дезінформації, що дозволить захищати інформаційний простір від викривлень та вкидів. ЦСКІБ спрямований на об'єднання зусиль громадських організацій та влади у *боротьбі із*

дезінформацією, швидке реагування на фейки, а також на промоцію українських нарративів.

Указом Президента України від 7 травня 2021 року № 187/2021 був створений *Центр протидії дезінформації* [5], який є робочим органом Ради національної безпеки і оборони України. Він має забезпечувати здійснення заходів щодо *протидії поточним і прогнозованим загрозам національній безпеці та національним інтересам України в інформаційній сфері, забезпечення інформаційної безпеки України, виявлення та протидії дезінформації, ефективної протидії пропаганді, деструктивним інформаційним впливам і кампаніям, запобігання спробам маніпулювання громадською думкою.*

15 вересня 2021 року Уряд України схвалив *Стратегію інформаційної безпеки* [6]. Мета прийняття цього рішення – *протидія внутрішнім та зовнішнім загрозам інформаційній безпеці, захист державного суверенітету і територіальної цілісності України, підтримка інформаційними засобами та заходами соціальної та політичної стабільності, оборони держави, забезпечення прав та свобод кожного громадянина.* 15 жовтня 2021 року цей документ був затверджений РНБО і наразі є проектом Указу Президента України [7]. За визначенням Уряду *інформаційна безпека України* – це складова частина національної безпеки України, стан захищеності життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави, при якому встановлюється ефективна система захисту і протидії нанесенню шкоди через *поширення негативних інформаційних впливів*, зокрема через координоване поширення недостовірної інформації, негативні наслідки застосування інформаційних технологій, несанкціоноване розповсюдження, використання й порушення цілісності, конфіденційності та доступності інформації. Тобто захист населення та військовослужбовців від поширення негативного інформаційно-психологічного впливу в умовах збройної агресії стає головною складовою інформаційної безпеки України.

Разом із тим, документ визначає, що дії органів виконавчої влади щодо реалізації державної інформаційної політики мають нескоординований характер, що в Україні ще триває процес становлення систем урядових і стратегічних комунікацій. Органами державної влади України здійснено ряд організаційних та практичних заходів із зміцнення власної інституційної спроможності у сфері стратегічних комунікацій, однак не існує дієвого механізму координації і взаємодії між усіма залученими органами державної влади з протидії загрозам у інформаційній сфері. Зазначене послаблює

можливості до розбудови комплексного стратегічного планування інформаційного потоку, здійснення системної комунікативної діяльності Кабінету Міністрів України, об'єднання всіх ключових суб'єктів у сфері інформаційних відносин.

Треба звернути увагу також на те, що у наголошених документах не визначені заходи щодо формування цілісної інформаційної політики держави, Державної системи стратегічних комунікацій, Державної концепції реалізації духовного та культурного потенціалів суспільства та держави. Без цих базових документів неможливо говорити про урядові та інші відомчі стратегії та концепції. Відповідно відсутній і розподіл повноважень на державному, урядовому, відомчому та громадському рівні в інформаційній сфері, у сфері стратегічних комунікацій, у сфері реалізації духовного та культурного потенціалі, яка, зокрема, має визначати зміст діяльності органів морально-психологічного забезпечення. В проекті Указу Президента України вказано, що має бути розроблений План заходів з реалізації Стратегії інформаційної безпеки Кабінету Міністрів України. Але на сьогодні ні Указу Президента України про затвердження Стратегії інформаційної безпеки, ні Плану заходів з реалізації цієї Стратегії немає. Маємо констатувати, що із-за відсутності державного соціально-правового забезпечення, визначення відповідальних державних органів завдання «нав'язуванні своєї волі в інформаційному просторі» та захисту населення і військовослужбовців від поширення негативних інформаційних впливів не вирішується. Зволікання із розробкою організаційних документів такої державної ваги під час збройної агресії є необґрунтованим.

Поряд із тим, важливою проблемою є те, що управління морально-психологічним забезпеченням в частині протидії негативному інформаційному впливу на військовослужбовців та населення ускладнюється через відсутність у його структурі відповідних функціональних обов'язків і комунікацій. Ефективність протидії негативному інформаційно-психологічному впливу супротивника, як одне з головних завдань СК і МПЗ у Збройних Силах України, значно знижується із-за не скоординованої нормативно-правової бази СК та МПЗ.

Концепцією стратегічних комунікацій Міністерства оборони України та Збройних Сил України [8] визначено, що стратегічні комунікації – це скоординоване і належне використання комунікативних можливостей держави: публічної дипломатії, зв'язків із громадськістю, військових зв'язків, інформаційних та психологічних

операцій, заходів, спрямованих на просування цілей держави. У п. 2.9. Концепції встановлено, що основними складовими стратегічних комунікацій Міністерства оборони та Збройних Сил є: зв'язки з громадськістю, зв'язки з громадськістю у війсьній сфері, публічна дипломатія, інформаційні та психологічні операції. Основними цілями розвитку стратегічних комунікацій Міністерства оборони та Збройних Сил є: формування довіри українського суспільства до військової політики держави, підтримка ним реформ у війсьній сфері та курсу з набуття Україною членства в НАТО; скоординованість дій державних органів та інших учасників стратегічних комунікацій під час об'єктивного інформування суспільства з питань, що стосуються оборони держави, підготовки і застосування Збройних Сил.

Разом із тим, Концепцією визначено, що відповідно до розподілу функцій у сфері реалізації стратегічних комунікацій внутрішня комунікація реалізується Головним управлінням морально-психологічного забезпечення (ГУ МПЗ) Генерального штабу Збройних Сил України (ГШ ЗС України). Тобто до відповідальності ГУ МПЗ віднесено складову стратегічних комунікацій, яка не визначена у Концепції і функціональний зміст якої в документі не прописаний. Замикання структур МПЗ тільки на внутрішні комунікації суперечить розділу 4 Концепції щодо шляхів реалізації системи стратегічних комунікацій у Міністерстві оборони та Збройних Силах, зокрема:

- проведення роботи з підвищення рівня розуміння стратегічних комунікацій керівництвом Міністерства оборони та Збройних Сил, *розуміння важливості кожного військовослужбовця та працівника Збройних Сил у системі стратегічних комунікацій;*

- налагодження взаємодії між структурними підрозділами апарату Міністерства оборони, Генерального штабу, органами військового управління, установами та організаціями Міністерства оборони та Збройних Сил, а також іншими відомствами, задіяними в процесі комунікації, що підвищить ефективність внутрішньої комунікації та можливість протидії негативному інформаційному впливу на особовий склад;

- систематизації процесу виявлення та реагування на виклики та загрози в інформаційному просторі, що передбачає залучення підрозділів, на які покладені функції проведення інформаційних, психологічних операцій та дій в кіберпросторі;

- протидії інформаційним операціям проти України, маніпуляціям суспільною свідомістю і поширенню спотвореної

інформації, захист національних цінностей та зміцнення єдності українського суспільства.

Дані положення свідчать, що практично всі складові стратегічних комунікацій мають відношення до діяльності структур з морально-психологічного забезпечення, адже в їх реалізації потенційно задіяний особовий склад всіх без винятку військових структур. Виходячи з цього структури МПЗ функціонально не можуть бути ізольованими від зовнішніх аудиторій, по-перше, із-за того, що всі складові стратегічних комунікацій реалізуються як через зовнішні так і через внутрішні комунікації, а по-друге, що зовнішні і внутрішні комунікації органічно пов'язані в контексті реалізації стратегічних наративів та протидії негативному інформаційно-психологічному впливу супротивника. Разом із тим *Доктрина зі стратегічних комунікацій* [9] визначає що стратегічні комунікації у ЗС України це об'єднання комунікативних спроможностей та військової діяльності з метою формування інформаційного середовища для розуміння, підтримки українським суспільством та міжнародною спільнотою діяльності ЗС України, створення сприятливих умов для виконання ними завдань за призначенням.

Крім цього, Концепція стратегічних комунікацій Міністерства оборони України та Збройних Сил України передбачає, що одним з очікуваних результатів впровадження системи стратегічних комунікацій стане створення комунікаційних спроможностей на стратегічному, оперативному та *тактичному рівнях*, що забезпечить інтеграцію та підтримку стратегічних комунікацій на всіх рівнях планування та впровадження політики стратегічних комунікацій у сфері безпеки і оборони. Але у п. 2.1.2. *Доктрини зі стратегічних комунікацій* визначається, що заходи стратегічних комунікацій реалізуються на *стратегічному та оперативному рівнях*. Це положення виключає із системи стратегічних комунікацій Міністерства оборони України та Збройних Сил України *тактичний рівень військового управління*, який акумулює в собі основну частину комунікативних спроможностей сектору оборони. Тут відбувається головна і результативна складова стратегічних комунікацій, зокрема, внутрішніх комунікацій, адже на цьому рівні військового управління знаходиться основна частина особового складу Збройних Сил України, яка виконує завдання в місцях дислокації або в зоні бойового застосування. Фактично ігнорується завдання Головного управління морально-психологічного забезпечення (ГУ МПЗ) Генерального штабу

Збройних Сил України (ГШ ЗС України) щодо забезпечення такої сфери стратегічних комунікацій як внутрішня комунікація.

Одночасно Доктрина визначає, що організація та здійснення стратегічних комунікацій у ЗС України відповідно до їх сутності, змісту та шляхів реалізації відбувається за такими складовими: публічна дипломатія, зв'язки з громадськістю, *внутрішня комунікація*, інформаційна операція, заходи психологічних операцій, цивільно-військове співробітництво. Тобто ігнорування тактичного рівня військового управління в реалізації заходів стратегічних комунікацій суперечить положенням самої Доктрини СК в тому, що внутрішні комунікації – обов'язковий елемент системи СК ЗС України, основною метою якого є забезпечення ефективного обміну цільовою за змістом інформацією в межах військової структури, організації, частини (підрозділу), а також між окремими військовослужбовцями, підрозділами, командирами та підлеглими тощо. Внутрішні комунікації є головним мотиваційним чинником, який впливає на досягнення успіху в бойовій обстановці. Доктрина визначає те, що володіння командирами та особовим складом оперативною, достовірною, правдивою інформацією зміцнює морально-психологічний стан всього особового складу, сприяє довірі до дій військового керівництва, що серед основних завдань внутрішніх комунікацій *є захист особового складу від негативного інформаційно-психологічного впливу противника*. При цьому відповідальність за своєчасність та ефективність реалізації завдань та заходів стратегічних комунікацій у ЗС України покладається на командирів (начальників) усіх рівнів. Діяльність щодо підготовки та здійснення стратегічних комунікацій, проведення інших інформаційних заходів є складовою діяльності командувачів (командирів), керівників органів військового управління всіх рівнів. В організації дій в інформаційному просторі в мирний час та в особливий період, під час підготовки та проведення операцій (бойових дій) беруть безпосередню участь командувачі (командири) та штаби всіх рівнів, тобто і тактичного.

Таким чином захист особового складу військ від негативного інформаційно-психологічного впливу як базова категорія інформаційної безпеки держави і як напрямок діяльності виходить за межі внутрішніх комунікацій, адже має забезпечуватись всіма складовими стратегічних комунікацій і заслуговує на визначення значно більшого організаційного статусу.

На наш погляд сьогодні мають бути активізовані наукові дослідження щодо сучасного визначення таких понять як «морально-

психологічне забезпечення», «система морально-психологічного впливу / складові морально-психологічного супроводження», «колективна форма діяльності щодо реалізація духовного потенціалу держави», «державне замовлення на підготовку фахівців», «оптимізація (синтез) діяльності структур морально-психологічного забезпечення та стратегічних комунікацій у Збройних Силах України», «вдосконалення Настанови з МПЗ» тощо.

Список використаних джерел

1. Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007– 2015 роки : Закон України від 9 січня 2007 р. № 537-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/537-16#Text>.

2. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України» : Указ Президента України від 14.09.2020 № 392/2020 URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037>

3. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 року «Про Стратегію воєнної безпеки України» : Указ Президента України від 25 березня 2021 року № 121/2021 URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1212021-37661>

4. 31 березня 2021 року відбулася презентація Центру стратегічних комунікацій та інформаційної безпеки (ЦСКІБ), створеного при Міністерстві культури та інформаційної політики» URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/prezentovano-centr-strategichnih-komunikacij-ta-informacijnoi-bezpeki>

5. Питання Центру протидії дезінформації : Указ Президента України від 7 травня 2021 року URL: <https://www.president.gov.ua/documents/1872021-38841>

6. 15 вересня 2021 року Кабінет Міністрів схвалив стратегію інформаційної безпеки України, яка розрахована на період до 2025 року URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3316209-uradshvaliv-strategiu-informacijnoi-bezpeki-ukraini.html>

7. 15 жовтня 2021 року РНБО затвердив стратегію інформаційної безпеки України URL: <https://detector.media/infospace/article/192890/2021-10-15-rnbo-zatverdyla-strategiyu-informatsijnoi-bezpeku-ukrainy/>

8. Про затвердження Концепції стратегічних комунікацій Міністерства оборони України та Збройних Сил України: Наказ Міністерства оборони України від 22.11.2017 №612. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0612322-17#Text>

9. Доктрина зі стратегічних комунікацій: Затверджена Головнокомандувачем Збройних Сил України 12 жовтня 2020 року
URL: <http://stratcom.nuou.org.ua/wp-content/uploads/2020/10/Доктрина-зі-стратегічних-комунікацій.pdf>

ІНФОРМАЦІЙНА ВІЙНА ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ЗАСІБ ВЕДЕННЯ СУЧАСНОЇ ВІЙНИ

*О.В. Громико, кандидат філософських наук, доцент
Харківський національний університет Повітряних Сил ім. Івана
Кожедуба*

В інформаційному суспільстві інформація перестає бути допоміжним інструментом і набуває самостійної сили, що викликає необхідність більш ретельного аналізу можливостей застосування цього інструменту в сучасних реаліях.

Інформаційна війна – це найдешевший і водночас найефективніший засіб ведення сучасної війни. Інформаційна війна не руйнує речі, а впливає на свідомість та вчинки людей, а також на морально-психологічний стан та думки. Основне завдання інформаційної війни – маніпулювання людьми з метою деморалізації суспільства.

Як правило, кожен конфлікт передбачає протистояння або конфронтацію суб'єктів, у яких є власні наміри, очікування, цілепокладання, інтереси та потреби. Якщо один із суб'єктів не переслідує мету усунення іншого суб'єкта, з яким він вступив в конфлікт – фізичний або щодо простору (політичного, соціального, географічного), то він може спровокувати кілька вигідних для себе результатів: вмовити або переконати противника схилитися на свій бік, придушити його волю або підпорядкувати його інтереси. Усувають, як правило, ту сторону конфлікту, з якою неможливо домовитися, або вичерпані всі засоби досягти з нею згоди.

Сучасна гібридна війна передбачає збройне протистояння сторін, у якому застосовуються крім традиційних, класичних озброєнь нові інструменти – інформаційні. До таких інструментів належать ІТ-технології, засоби глобального впливу на масову свідомість. Тут вже стирається грань між військовослужбовцями та цивільними особами. І тому солдатом в такого роду війні може фігурувати хто завгодно – служитель релігійного культу, вчитель, журналіст, науковець, ідеолог, фінансист, озлоблений натовп тощо. Цілями в інформаційній війні й у гібридній війні в цілому є не обов'язково привласнення території або

ресурсів суперника, а зміна політичної кон'юнктури в протиборчому таборі, підірив цивілізаційних підвалин або основ державної політики противника в сприятливому для ворога напрямку.

Інформаційні війни в сучасному світі можуть вестися і без безпосередніх бойових дій. Найчастіше населення країни, на яке спрямована інформаційна агресія, навіть і не здогадується про це. У цьому випадку цілі інформаційної війни дуже прості: привести до зміни політичного режиму в країні або максимально послабити його.

Основний удар завдається по керівництву країни, дискредитується робота державних органів, підривається авторитет влади. Населенню демонструються факти корупції (реальні чи вигадані), кримінальні злочини, провокуються протестні настрої. Серед громадян держави-жертви інформаційної війни створюється атмосфера конфлікту, безвиході, відбувається активна маніпуляція громадською думкою. Ще краще, якщо до роботи на агресора вдається схилити ряд місцевих ЗМІ, у цьому випадку вони стають «рупором» протестного руху. Китайський стратег, філософ та мислитель Сунь-Цзи радив завойовникам таке: «розвалюйте все гарне, що є в країні противника. Розпалюйте сварки й зіткнення серед громадян ворожої сторони».

Зазвичай подібні атаки супроводжуються роботою з частиною політичної еліти країни, яка починає співпрацювати з агресором. Через ЗМІ та інтернет транслюються заклики до демонстрацій, страйків та інших акцій непокори, які ще більше розхитують ситуацію. При цьому вуличні акції, знову ж таки, правильним чином висвітлюються в ЗМІ, прославляючи протестувальників і показуючи в негативному світлі проурядові сили і органи правопорядку. Проведення такого комплексу дій (у разі його успіху, звичайно) призводить до втрати керованості в країні, економічного занепаду, а нерідко й до громадянської війни.

Тут є ще один, більш глибокий аспект. Сучасні ЗМІ не просто можуть призводити до хаосу в державі та викликати громадянські конфлікти. Сьогодні вони практично формують підвалини сучасного суспільства, доносячи до людей певні цінності та викликаючи заперечення інших. Ситуація ускладнюється тим, що фактично існує конкуренція та протиставлення електронних і друкованих ЗМІ соціальним мережам, блогам, «громадським» форумам. Практично завжди для людини є небезпека зіткнутися з неперевіреною, провокаційною, цілеспрямованою дезінформацією. Інформаційно не обізнані люди не мають практики критичної оцінки інформації, приймають її за істину і, більш того, самі залучаються до її поширення.

Не можна не погодитися з дослідниками в тому, що реалізація в сучасному суспільстві ідеї «свободи інформації» привело суспільство до необхідності вирішення проблеми інформаційної безпеки.

Одним із ключових завдань інформаційної війни проти України полягає в інформаційно-психологічній обробці населення Росії, маніпулюванні громадською думкою. Вирішальну роль в цьому відведено засобам масової інформації. Загалом російські ЗМІ і, в першу чергу, телебачення дуже сильно сприяли агресивній політиці В. Путіна. Вони допомогли не лише у створенні образу ворога-українця у свідомості більшості росіян, але й сприяли захопленню Криму та приєднанню його до Російської Федерації на правах суб'єкта. Завдяки ЗМІ росіяни вважають за необхідне підтримувати так звані ДНР та ЛНР всіма засобами, у тому числі й військовими.

З метою впливу на громадян Росії та формування в них образу ворога з України залучаються значні сили. Це – державні органи влади, спеціальні органи Федеральної служби безпеки та Міністерства внутрішніх справ Російської Федерації, засоби масової інформації, Інтернет, політичні партії та окремі політики, релігійні, громадські організації та рухи, навчальні та наукові установи, державні та приватні дослідницькі організації, соціологічні фірми тощо. До цього залучаються можливості театру, кіно, наочної агітації, книгодрукування.

Це свідчить, що Російською Федерацією: фактично не визнається незалежність України; порушуються чинні українсько-російські міждержавні угоди про дружбу й добросусідські відносини; ставиться під сумнів суверенітет і територіальна цілісність України; розпалюється українофобія (україноненавистництво) та міжнаціональна ворожнеча як на території Російської Федерації, так і в Україні, сусідніх із нею державах Європи, скрізь, куди сягає інформаційний вплив Росії.

Таким чином, інформаційні війни вже сьогодні є дуже розповсюдженим та ефективним засобом веденням сучасної війни. Можливо лише прогнозувати, що в подальшому, з розвитком засобів та форм інформаційного суспільства, інформаційні війни отримають ще більше поширення як на локальному, так і на глобальному рівнях. Інформаційна війна ведеться за думки та серця людей, при всій могутності комп'ютерних технологій вони є тільки засобом. Метою є контроль над людьми для досягнення відповідної влади за допомогою спеціально створеної інформації. Сьогодні виникають нові технології щодо інформаційного протистояння, на основі інтеграції різних систем

спілкування, які доповнюють одна одну. Але експерти відмічають, що менше піддаються маніпулюванню люди з чітко вираженою соціальною та політичною позицією, з чіткою соціокультурною ідентичністю, якісною освітою. Тому сьогодні набуває великого значення розвиток системи освіти на всіх рівнях, формування любові до Батьківщини, формування дійсних патріотів своєї країни. Особливого значення набуває національна ідея – система національних пріоритетів, ідей, традицій, які відіграють велике значення для громадян нашої держави. Джерелом перемоги в інформаційній війни може бути лише конгломерат освіти, науки та культури.

**RESPONSE TO THE HYBRID AGGRESSION OF THE RUSSIAN
FEDERATION IN TERMS OF THE CREATION OF
CYBERTROOPS IN THE ARMED FORCES OF UKRAINE.**

R. Y. Zorkin

Ivan Kozhedub National Air Force University

S. V. Rakytyanskyi

O. B. Plakysi

Central TV- radio studio of the Ministry of Defense of Ukraine

The Ministry of Defense of Ukraine today faced an important and necessary task of building a cybertroops. The activities of the cybertroops will be our answer to the hybrid aggression of the Russian Federation.

The primary event is the personnel issue, in particular, the creation of a cyber reserve, which will include patriotic young people from among IT specialists.

To ensure the functioning of cybertroops and operations in cyberspace, it is necessary to create a legal framework for the legislatures of Ukraine to clearly outline the main tasks, rights and obligations of members of the newly created structure.

In addition, interagency interaction is a decisive factor in the construction of cybersecurity, in order for the initiative to be supported by all cybersecurity subjects and the Office of the President of Ukraine, it will help to implement it as efficiently as possible.

It is necessary to create a new Cybersecurity Strategy of Ukraine, in particular, in terms of the formation of an effective cyber defense, the creation of cybertroops as a new kind of troops, the need to make appropriate changes to domestic legislation, the development of organizational structures and training for cybertroops personnel.

It remains an important issue of preparing the Strategic Defense Bulletin of Ukraine in terms of gaining the capabilities of the security and defense sector for conducting operations in cyberspace as a separate domain of armed confrontation.

The Ministry of Defense of Ukraine is launching new approaches to providing the Armed Forces of Ukraine with robotic systems, and within the framework of mastering the cyberdomain of armed confrontation, the project of creating cybetroops has been launched.

After the approval of the Strategic Defense Bulletin, the digital transformation of the Armed Forces of Ukraine, automation of the management of troops and weapons, monitoring, analysis of information, became one of the priority directions for the development of the defense sphere.

Creating a cybetroops is a very important aspect, and the troops themselves are a system-building body for effective actions in cyberspace to repel armed aggression and ensure cyber defense.

Cybetroops must be high-tech, have a personnel, which in terms of professional training corresponds to the status of Ukraine as an IT state, and are able to protect the information component within the legal regime of ordinary or martial law. They must carry out an active cyber defense – to minimize the threat from the aggressor in such a way that its capabilities are not realized.

In the context of the hybrid war of the Russian Federation against Ukraine, the issue of digital transformation of the Armed Forces and the provision of information security is quite relevant. This issue is one of the priority areas for the implementation of the Strategic Defense Bulletin of Ukraine. The leadership of the Armed Forces of Ukraine currently directs significant efforts for its qualitative implementation.

The process of further institutionalization of digital transformation activities continues, in particular, the creation of the Center for Innovations and Defense Technologies, the Situation Center of the Ministry of Defense of Ukraine, and the reforming of the Department of Automation in the Armed Forces of Ukraine.

The result of digital transformation on the above approaches will be to ensure the modern technological landscape of implementation of the provisions of the National Security Strategy of Ukraine, primarily through the use of unified digital services as part of automated information systems. Combat capability and the formation of necessary capabilities will also be achieved by applying the modular architecture of solutions, in particular in the IT sphere, which will allow the layout of individual elements of

software and hardware solutions in more complex systems and systems with a high level of redundancy.

The proposed path will allow not only to get a fundamentally new situation in the sense of digitalization of the military, but also to achieve the compatibility necessary for Ukraine's integration into Euro-Atlantic and European security structures, to reach a fundamentally new level of development of the Armed Forces of Ukraine.

ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ ВПЛИВ МАС-МЕДІА НА ОСОБИСТІТЬ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯ

С.С. Ізбаиш, кандидат педагогічних наук, доцент

О.М. Пастушенко

Національна академія Національної гвардії України

В епоху цифрового суспільства дедалі актуальнішим стає питання про вплив інформаційного середовища на психіку людини. Кожен намагається бути адаптивним в інформаційному просторі, знайти необхідну інформацію, опрацювати її та застосувати для задоволення власних потреб, але великий потік неякісної інформації здійснює негативний тиск на психоемоційний стан особистості військовослужбовця. Тому на сучасному етапі розвитку суспільства одним із найважливіших умов безпечного розвитку особистості військовослужбовця та його успішної життєдіяльності є набуття умінь розпізнавати прийоми інформаційно-психологічного впливу, що застосовують мас-медіа та протидіяти виникаючим загрозам у медіапросторі. Особливо гостро ця проблема постала в українському медіапросторі у зв'язку з інформаційною війною, яку розгорнула Російська Федерація проти України.

Метою дослідження є аналіз ролі мас-медіа як засобів інформаційно-психологічного впливу на особистість військовослужбовця та визначення способів інформаційно-психологічної захисту, адже проблема становлення інформаційного суспільства була і залишається об'єктом посиленої уваги держави та сучасних вчених. Передусім дослідження інформаційно-психологічних процесів у рамках становлення цифрового суспільства є актуальним напрямом державотворення.

Проблему інформаційно-психологічного впливу досліджували В. Аносов, Г. Грачов, А. Грязнов, А. Дмитрієв, В. Латинов, В. Лепський, І. Мельник, В. Райков, С. Решетін, С. Рошин, Г. Смолян, Ж. Тощенко, А. Хлоп'єв та ін.

На думку В. Петрик, О. Штоквиш інформаційно-психологічний вплив – це вид протиборства між суб'єктами з використанням інформаційно-психологічних впливів на свідомість/підсвідомість людини, в результаті чого вона б здійснювала потрібні дії з метою досягнення односторонніх воєнних, соціально-політичних чи економічних переваг над супротивником [10, с. 67]. Дослідники І. Воробйова, Я. Мацегора, І. Приходько вважають, що негативний інформаційно-психологічний вплив на працівників сил охорони правопорядку представляє собою спосіб залучення, утримання та управління їх увагою на спеціально підготовленій інформації, що впроваджується в їх свідомість й направлена на спотворення, дестабілізацію професійних цінностей і мотивів, а у подальшому – на зміну професійної спрямованості та поведінки [3, с. 147].

Головним об'єктом застосування технологій інформаційно-психологічних впливів є, безумовно, політичні конфлікти і виникаючі в зв'язку з ними конфліктні відносини. В умовах широкого застосування сучасних технологій інформаційно-психологічного впливу в міжнародних стосунках, сама лише декларація незалежності та офіційне світове визнання суверенітету не є достатнім захистом від втручання в справи країни. Перед країнами, особливо тими, які нещодавно отримали власну державність та незалежність, постає необхідність розробки і закріплення на державному рівні (в нормах права) комплексу заходів щодо захисту від небажаного інформаційно-психологічного впливу. Розробка такої нормативної бази повинна ґрунтуватися на врахуванні існуючих моделей впливу, вірогідності її застосування до країни, сучасних досягнень, поширеності інформаційно-психологічних технологій впливу та з використанням світового досвіду.

Боротьба в інформаційно-психологічній сфері стає невід'ємною частиною вирішення будь-якого конфлікту, в тому числі військового, як ззовні, так і всередині держави. Тому силовими структурами держави у мирний час і особливий період для забезпечення сприятливих інформаційно-психологічних умов для виконання завдань військовослужбовцями проводяться заходи інформаційно-психологічної протидії зовнішньому і внутрішньому інформаційно-психологічному впливу з боку протидіючих сил [3, с. 150].

Одним із потужних видів мас-медіа є телебачення. Як зазначено у дослідженнях І. Драча, в Україні на початку нинішнього століття було зареєстровано 791 телерадіомовну організацію (у тому числі 513 приватних). Ще задовго до теперішніх часів Держкомінформполітики

України визнав, що «типовою ознакою телерадіопростору України є засилля іноземної продукції, легковажні, сумнівної якості програми» [1, с. 69].

М. Маркова та А. Марков аналізуючи проблему телебачення як базового засобу інформаційно-психологічного впливу, наводять дані дослідження, оприлюднені ад'юнктом-професором політології Нью-Йоркського університету в Абу-Дабі Л. Пейсахінім щодо впливу російського телебачення на українських виборців, яке проводилося на території Харківської області у 2014 році. Використовуючи квазівипадкову варіацію наявності аналогового телевізійного сигналу на українсько-російському прикордонні, вченим було підтверджено, що доступ до ефірного російського телебачення значно підвищує електоральну підтримку проросійських партій за рахунок прозахідних. Однак було встановлено, що в динаміці, протягом року, кількість прокремлівських прибічників скоротилася на 7%, причому в сільській місцевості ця тенденція мала більш виражений характер, ніж серед мешканців містечок. Також було виявлено, що наявність впливу російського телебачення ще більше переконує тих виборців, які вже мали проросійські настрої, але змушує ставитися до РФ ще гірше тих осіб, які мали прозахідні настрої, що в цілому збільшує поляризацію в суспільстві. [9, с. 80].

З 2014 року суттєвий інформаційно-психологічний вплив на населення України здійснюють російських і проросійських телеканали, що нав'язують аудиторії почуття ненависті до української влади, президента України і загалом до всього українського. Мільйони потерпілих від інформаційної війни, людські втрати серед військових і мирних жителів, матеріальні, територіальні, фінансові збитки Української держави через багаторічний відкритий обман російського телебачення, що проголошували «захист співвітчизників» на Донбасі, а насправді захопили третину Донбасу, здійснюють прихований вплив на свідомість і підсвідомість українців, спонукають їх до немотивованих вчинків і дій, просуваючи російські доктрини в українському соціумі.

Не меншу загрозу несуть соціальні медіа, які через спільноти у месенджерах та групах у соціальних мережах розповсюджують псевдоукраїнські новини, поширюють фейки про українських військовослужбовців, збирають інформацію про них з метою подальшої дискредитації, виступаючи інструментом інформаційної війни.

Радіо теж виступає потужним засобом інформаційно-психологічного впливу на особистість військовослужбовців, оскільки лише йому властивий «ефект співучасті» завдяки імітації прямого спілкування з людьми. У поєднанні з музичним впливом підвищується сугестивність та некритичність сприйняття радіоінформації. Окрім того, музичні радіостанції, на відміну від телеканалів, більшістю населення не вважаються політично заідеологізованими [8]. Радіо несе загрозу на рівні підсвідомого впливу, коли контент сприймається неусвідомлено. Як зазначають дослідники І. В. Воробйова, Я. В. Мацегора, І. І. Приходько, специфіка радіо полягає, насамперед, у широкій доступності для населення, відносній технічній простоті трансляції й дуже високій оперативності. Оскільки новини сприймаються тільки на слух, повідомлення за можливістю є лаконічними і, як правило, ключові моменти повторюються кілька разів. Подача радіоповідомлень відбувається в дуже високому темпі, слухачі не мають можливості уточнити почуте, що майже неминуче призводить до перекручування первинної інформації [3, с. 157].

Найнадійнішими методами захисту від інформаційно-психологічного впливу мас-медіа виступають толерантність та критичне ставлення до інформації. Щоб не стати жертвою інформаційно-психологічного впливу, не рекомендується агресивно захищати свою позицію чи навпаки – відкрито боротися з протилежними поглядами, необхідно сприймати інформацію спокійно, розсудливо, поза емоційним навантаженням себе й оточуючих.

На виклики у мас-медіа найсильніше реагують люди, які не вміють розпізнавати свої емоції, не розуміють їх зміст, вони миттєво вибухають агресивною реакцією, якщо хтось висловив протилежну позицію, адже не припускають іншої думки чи світогляду, тому саме вони є найвразливішими об'єктами маніпуляцій та підпадають під вплив інформаційно-психологічних прийомів мас-медіа. Ю. Костюченко наголошує, що спроможність контролювати власні емоції, виявляти толерантність, повагу до права інших висловити свою думку, вміння незаангажовано аналізувати факти, події, навчитися відділяти реальні факти від суджень, гіпотез, інтерпретацій, припущень, критично ставитися до масмедійної інформації, цілісно розуміти власну систему етичних цінностей – все це робить людей захищеними від інформаційно-психологічного впливу [4].

Для запобігання та нейтралізації негативного інформаційно-психологічного впливу мас-медіа, німецький вчений В. Левицький розробив рекомендації інформаційно-психологічної безпеки

особистості [7]. Серед запропонованих рекомендацій варто зазначити найбільш суттєві: 1) відмовитися від перегляду, слухання, читання російських традиційних і новітніх ЗМІ як джерел негативного інформаційно-психологічного впливу; 2) не вірити, не сприймати, ігнорувати повідомлення російських традиційних і новітніх ЗМІ; 3) відгороджувати власну психіку від російського масмедійного негативного інформаційно-психологічного впливу; 4) критично сприймати інформацію російських і проросійських ЗМІ, задаючи питання кому це вигідно; 5) сприймати негативну інформацію без емоцій; 6) самостійно контролювати себе щодо впливу контенту російських ЗМІ; 7) стримувати миттєві емоційно негативні оцінки.

О. Кузнецова пропонує на індивідуальному рівні сприймати медіаповідомлення російських ЗМІ критично, аналізувати їх, диференціювати з погляду спрямованості, необхідності, достовірності, розуміти їхню суть, викривати маніпуляцію, формувати власну позицію, здійснювати психологічний захист та самозахист від російських агресивних, маніпулятивних медіавпливів [5, с. 65].

М. Маркова рекомендує такі способи протидії інформаційно-психологічним загрозам мас-медіа: критичне осмислення інформації, формування навичок позитивного мислення, інтелектуальної, фізичної активності, перенесення акценту уваги на близьких і родинну взаємодопомогу, спілкування з природою [8].

Серед способів протидії інформаційно-психологічному впливу О. Курбан виділяє роботу на випередження, шляхом оперативного реагування або створивши потужний ментальний бар'єр у свідомості тих, хто має стати метою такої атаки. В усіх випадках основний формат дій – розвінчання неправдивої інформації [6, с. 128].

С. Ізбаш пропонує системну роботу з розвитку критичного мислення за освітньою програмою формування медіакомпетентностей, яка включає розпізнавання гіперболізованих ознак медіаповідомлень, розуміння мети їх впливу; виявлення маніпулятивного контенту в медіа; аргументований критичний огляд медіатекстів, вміння оцінювати джерело (авторство, час, обставини, мету створення); вміння розрізняти в медіаінформації факти, думки, маніпуляції, пропаганду та інформування; брати участь у дискусіях, пов'язаних з висвітленням в медіа, формулювати власну позицію з обговорюваних питань; створювати повідомлення різних жанрів та форм; оцінювати медіаповідомлення за стандартами журналістської етики; усвідомлювати наслідки впливу медіа на особистість [2, с. 306-307].

Отже, підсумовуючи вищевикладене слід зазначити, що будь-яка людина, в тому числі і військовослужбовці, стають мішенню інформаційно-психологічного впливу, а через її зв'язки із соціумом, розширюється коло впливу. Суттєву роль у цьому процесі відіграють мас-медіа, які за своєю специфікою мають всеохоплюючий характер. Тому важливо вміти розпізнавати та нейтралізувати викривлене сприйняття реальності у мас-медіа через розвиток критичного мислення особистості, бо поява нових прийомів маніпуляції та дезінформації надає особливу витонченість сучасним конфліктам, що в цілому становить загрозу економічному, політичному та соціальному благоустрою країни.

Список використаних джерел

1. Драч І. Як облаштувати інформаційний простір // *Людина і влада*. 2001. № 1-2. С. 68-74.
2. Ізбаш С. Медіакомпетентність як складова андрагогічної підготовки майбутніх магістрів освіти. *Сучасний простір медіаграмотності та перспективи його розвитку : збірник статей VII Міжнар. наук.-метод. конф.* Київ : Академія української преси. 2019. С. 297–309.
3. Інформаційно-психологічна протидія в Національній гвардії України (психологічний аспект): монографія / І. В. Воробйова, Я. В. Мацегора, І. І. Приходько та ін.; за заг. ред. проф. І. І. Приходька; 2-ге вид. Х.: Національна акад. НГУ, 2016. 265 с. URL: http://books.ndcnangu.co.ua/knigi/Monografija_uniform_psihol_protiduja_2016.pdf
4. Костюченко Ю. Про психологічну війну проти України як компоненту інформаційної війни. URL: <https://bit.ly/3oR1NJ8>
5. Кузнецова О. Технології рефлексивного управління людьми в російських ЗМІ та протидія їм // *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: *Журналістські науки*. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2018. № 896. С. 63–70.
6. Курбан О. В. Сучасні інформаційні війни в мережевому он-лайн просторі : навчальний посібник. Київ: ВІКНУ, 2016. 286 с.
7. Левицкий В. Информационно-психологическая безопасность личности // *Партнер. Ваш партнер в Германии*. 2007. № 6 (117). URL: <http://www.partner-inform.de/partner/detail/2007/6/272/2445>
8. Маркова М. В. Інформаційно-психологічна війна як нова загроза здоров'ю населення України: реальність небезпеки та напрями протидії // *Здоров'я України*. URL: <https://bit.ly/3CDEYgQ>

9. Маркова М.В., Марков А.Р. Інформаційно-психологічна війна проти населення України як сучасна реальність: стан проблеми і шляхи подолання наслідків // *Інтегровані комунікації*. 2016. №2. Вип. 1. С. 73-85 с.

10. Сучасні технології та засоби маніпулювання свідомістю, ведення інформаційних війн і спеціальних інформаційних операцій : навч. посібник / В.М. Петрик, О.А. Штоквиш, В.В. Кальниш та ін. К.: Росава, 2006. 208 с.

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА НА ФОНІ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

С.М. Каун

Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

У сучасному світі від війн потерпають не тільки країни-учасниці, а й уся світова спільнота. Війна була, є і буде в досяжному майбутньому сумною складовою людського розвитку.

Збройний конфлікт до якого була втягнена Україна в наслідок чого в 2014 р. призвів до анексії Автономної Республіки Крим та окупації інших районів продовжується жорстокою зовнішньою інтервенцією в безпеку нашої держави.

Теоретично й практично найбільш придатним для визначення специфіки дій Російської Федерації, яка створює агресію на певні стратегічні комунікації, поширює дезінформацію, створює економічну блокаду, проводить нелегальні операції у кіберсфері поєднання таких елементів для намагання розширити в Україні власних, не зрозумілих міжнародній спільноті політичних ідей та цілей, стає таке поняття як «гібридна війна». Поняття гібридної війни є набагато ширшим, ніж просто сучасні форми ведення бойових дій, це нова, ускладнена й нестабільна форма відносин на міжнародній арені. Специфіка сучасного гібридного конфлікту проти України полягає не стільки в загальних методах та цілях гібридної війни, а в інструментах боротьби шляхом порушення РФ системи базових міжнародно-правових угод та великих масштабах заподіяних ушкоджень [1].

Гібридна війна – нав'язуванні противнику волі шляхом застосування різних видів сили, спрямованій на досягнення раптовості, захоплення ініціативи та отримання психологічних переваг для використання в дипломатичних діях; масштабні і стрімкі політичні, економічні, інформаційні та кібернетичні операції для впливу сторони конфлікту задля своєї перемоги. [2].

Сьогодні не існує універсального загальноприйнятого визначення терміну «гібридна війна», немає єдиного підходу до його розуміння та інтерпретації. До аналізу сутності гібридної війни, інструментарії її ведення звертались як зарубіжні, так і вітчизняні вчені у своїх наукових працях. Аналіз сутності гібридної війни присвячували у своїх публікаціях Ф. Хоффман, Дж. Девіс, У. Мюррей, П.Р. Мансур, Дж. Маккуен, С. Шейперс, Г.М. Яворська, А.В. Баровська та ін., особливості інформаційної безпеки розглядали Р. Абдєєв, Е. Андрєєв, Г. Грачов, О. Губарєв, О. Деркач, Д. Фролов та ін. Проте чітко стає зрозуміло, що це неklasична та комбінована війна, неясна, прихована, без задіяння великої кількості військової сили, з безліччю допоміжних інструментів невоєнного характеру, з більш високою бойовою ефективністю та руйнуванням.

В рамках гібридної агресії РФ використовує різні елементи війни проти України, таких як: 1) масована, наступальна пропаганда; 2) економічні заходи; 3) активне використання «енергетичної зброї»; 4) технологія дискредитації державних структур України; 5) кібератаки; 6) підтримка праворадикальних, націоналістичних, популістських рухів, які продукують у суспільстві антиукраїнські настрої; 7) використання у своїх інтересах проросійських сил та держав-сателітів; 8) звинувачення іншої сторони у власних злочинах [3].

Саме тому досить важливим на сьогоднішній день є інформаційна безпека, аналіз можливих загроз національній безпеці України в інформаційній сфері і узагальнення міжнародного досвіду щодо формування та реалізації інформаційної політики [4].

Створюючи системи захисту на об'єктах критичної інфраструктури (ОКІ), необхідно враховувати, що для ефективного захисту інформаційних ресурсів потрібна реалізація цілої низки різноманітних заходів, а саме: юридичних, організаційно-економічних й технологічних. Звичайно, забезпеченням безпеки кіберпростору повинні вирішуватись в рамках загального реформування сектору безпеки і оборони із врахуванням всього існуючого спектра загроз та забезпечення взаємопов'язаності різних систем.

Питання забезпечення інформаційної безпеки необхідно вирішувати системно. Це означає, створення розгалуженого та захищеного інформаційного простору, тобто мають діяти централізовані установи. Основні функції яких – забезпечення інформаційної складової економічної безпеки, створення нормативно-правового поля, розроблення і впровадження засад державної

інформаційної політики задля регулювання процесів які підривають національну безпеку України.

Способи захисту інформації передбачають використання певного набору засобів. Для запобігання втрати та витоку таємних даних використовуються такі засоби як: фізичні, апаратні, програмні, апаратно-програмні, законодавчі, криптографічні та організаційні методи.

Можна дійти висновку з вищесказаного: гібридна війна – процес, ключовим елементом якої є інформаційний чинник, який включає не тільки застосування традиційної зброї, а й тероризму та злочинної поведінки з метою досягнення певних політичних цілей через створення внутрішніх протиріч та конфліктів в державі країною-агресором. Нинішній конфлікт України з Росією також є прикладом гібридної війни, з урахуванням форм і методів, які використовуються в даному конфлікті, адже жертви і руйнування агресор завдає не лише прямим військовим вторгненням, а він все активніше застосовує засоби інформаційно-психологічного, економічного, політичного впливу. Саме тому у сучасних умовах інформаційна безпека держави є невід’ємною складовою системи економічної безпеки будь-якого суб’єкта.

Крім того, надійне забезпечення інформаційної безпеки є неодмінною умовою переходу на модель стійкого розвитку не тільки окремого ОКІ, але й національної економіки в цілому. Отже, в сучасних умовах, без належного захисту інформаційного середовища неможливо забезпечити його економічну безпеку [5].

Список використаних джерел

1. Гібридна війна, Донецький національний університет імені Василя Стуса / за заг. ред. проф. Додонов Р.О. Вінниця. 2017. 410 с.
2. Світова гібридна війна: Український фронт, Національний інститут стратегічних досліджень, Київ, 2017, 262с. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/2431/>
3. Ліпкан В.А., Сопілко І.М., Кір’ян В.О. Правові засади розвитку інформаційного суспільства в Україні / за заг. ред. Ліпкана В.А. // Глоб. орг. союзн. лідерства, Акад. безпеки відкрит. суспільства «Академія наук вищої освіти України». Київ, 2015. 664 с. С. 556-557.
4. Богуш В.М. Інформаційна безпека держави / Богуш В.М., Юдін О.К. К.: МК-Прес, 2017. 432 с.
5. Горбань Ю.О. Інформаційна війна проти України та засоби її ведення / Ю.О. Горбань // Вісник НАДУ. 2015. №1. С. 136-141.

МАНІПУЛЮВАННЯ ЯК ЗАСІБ ВЕДЕННЯ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

Н.А. Кудрявцева

О.О. Павліченко, кандидат історичних наук, доцент

К.С. Гаймур, кандидат економічних наук

*Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана
Кожедуба*

Сучасні інформаційно-комунікативні технології, завдяки своєму потенціалу потужного впливу на масову свідомість, стали ефективним засобом гібридних війн ХХІ ст., так як поряд із воєнними діями використовують технології створення псевдореальності, які формують бажану для агресора «картину дійсності» у свідомості споживачів інформації. Інформація як найважливіший ресурс людства, не лише сприяє забезпеченню реалізації прав і свобод громадян, але й слугує інструментом маніпулювання й деструктивного впливу на суспільство.

В умовах ведення гібридної війни найпоширенішими інформаційними технологіями, що використовуються з метою психологічного впливу на людей, можна назвати пропаганду та маніпулювання свідомістю. Слова «пропаганда» та «маніпулювання» часто вживаються як синоніми, але це не зовсім коректно. Пропаганда завжди має на меті добитися від вас якось поведінки: воювати за державу чи віру, підтримувати партію чи уряд. Але можуть бути й такі речі, як мити руки перед обідом чи вести здоровий спосіб життя. Тобто пропаганда може цілком відповідати вашим інтересам і потребам. Вона не завжди є чимось нечесним, шкідливим для вас. І вона не обов'язково пов'язана з брехнею.

Натомість маніпуляція – приховане від адресата спонукання його до переживання певних станів, зміни ставлення до чогось та виконання дій, необхідних для досягнення цілей ініціатора впливу. Це вже викривлення інформації, створення неадекватної картини світу у ваших головах; культивування у вас «штучних потреб». У процесі маніпулювання особа, яка здійснює вплив, постійно прагне того, аби індивід, який є об'єктом впливу, визнав сам той чи інший нав'юваний йому вчинок єдино правильним для себе. Аби досягти цього, пропагандист-маніпулятор удається до засобів не примушення, а переконання, заснованого на навмисному обмані або, ще краще, нав'юванні. Він повинен створити у свідомості своїх жертв подвійну ілюзію: по-перше, що дійсність саме така, якою він її зображає, і, по-друге, що реакція на цю дійсність залежить від самої людини, яка є об'єктом маніпулювання.

Для того, аби розпізнати маніпуляцію важливо знати ознаки, за якими можна відрізнити звичайну інформацію від дезінформації:

— для досягнення своєї мети маніпулятори дуже часто подають інформацію так, аби вона якнайбільше зачепила емоційну сферу людини. Емоційність призводить до того, що «відключається» критичність мислення. Отже, якщо нібито нейтральна новина подається дуже емоційно, то можна припустити з великою долею ймовірності, що цю новину намагаються «втулити» у свідомість глядачів і змусити її запам'ятати й оцінити по-іншому;

— під час маніпуляції дуже часто протягом тривалого часу повторюється одна й та сама думка. Ці повторювання здійснюються на різних каналах телебачення, на шпальтах газет, журналів, на радіо. коли людина чує нібито нісенітницю, але вона її чує, бачить і читає постійно протягом тривалого часу, у неї складається враження, що це вона чогось не розуміє, а саме ці повідомлення з усіх боків і є правдою. спрацьовує механізм «не можуть усі говорити неправду!»;

— під час здійснення маніпуляції використовується специфічне мовлення. Під час подачі інформації раптом починають литися малозрозумілі фрази і слова, журналіст чи політик починає говорити дуже швидко, тільки іноді сповільнюючи темп. Це все розраховано на те, що дуже швидко слухач втомлюється, у нього знижується рівень критичності, він починає усвідомлювати тільки основну ідею, яку йому вкладають у розум;

— під час маніпулятивного впливу на свідомість людини намагаються у неї активізувати стереотипи задля створення, здебільшого, негативного образу;

— маніпулювання свідомістю однієї людини чи групи людей в умовах гібридної війни здійснюється за допомогою різноманітних джерел інформації. Одним із найвпливовіших засобів масової інформації можна вважати телебачення. Завдяки телебаченню людина занурюється в події, що відбуваються в усьому світі, хоча насправді вони відбувалися без її участі. Однак досить часто глядачеві без його згоди нав'язують іноді зовсім йому непотрібну інформацію, рекламу, маніпулюють ним. це все є можливим завдяки особливостям телебачення. Ще одним із джерел інформації є друковані видання, які людина може повторно перечитати текст, зробити паузу, подумати, критично осмислити те, що вона прочитала. Преса – досить складний канал сприйняття інформації, вимагає значних інтелектуальних зусиль,

що передбачає певний рівень освіти людини. У той же час телебачення спрямоване на більш широкі прошарки населення, незалежно від освіченості та інтелекту глядача. Читання сприяє розумовій діяльності, тобто створює образи у свідомості людини, а телебачення дає людині вже готові образи, звільняючи людину від необхідності витратити свою енергію на створення цих образів. Потужним джерелом одержання інформації про події, які відбуваються у країні й за її межами, є Інтернет. Однією з основних відмінностей інтернету є те, що у ньому є можливість обмінюватися думками з іншими, оперативно висловлювати свої думки в коментарях до статей, на форумах тощо. У цьому випадку думка інших людей здатна впливати на свідомість читача, адже людина у своєму житті значною мірою орієнтується на думку інших. В умовах ведення гібридної війни з метою психологічного впливу на свідомість людини активно застосовується тролінг – процес розміщення на віртуальних комунікативних ресурсах провокаційних повідомлень з метою нагнітання конфліктної обстановки шляхом порушення правил етичного кодексу інтернет-взаємодії. Мета тролінгу – отримання відповідної реакції, втягування інших користувачів в обговорення теми, яку вони зовсім не хотіли обговорювати, а нав'язане тролем обговорення часто призводить до зміни позиції звичайного користувача.

— поширена практика використання фейків. Фейк – від англ. fake – підробка; підроблення, фальшивка. Фейки – продукт, у якому частково або повністю відсутня правдива інформація. Фейкові новини – це навмисне поширення брехні з метою змінення громадської думки або розділення людей на кілька ворогуючих таборів. Для створення фейків використовують змінені або вигадані історії, божевільні теорії змови, містифікації, сфабриковані фото та відео. Поширення фейків забезпечує створення атмосфери бездуховності, накручування конфліктних ситуацій, знищення авторитету державної влади; простежуємо дестабілізацію політичної ситуації (конфлікти, репресії, терор); провокування соціальних, політичних, національних, релігійних зіткнень; ініціювання масових протестних акцій та безладів на вулицях тощо. Фейкові новини максимально схожі на справжні. Навіть професіонали не завжди можуть розгледіти підробку. Аби розпізнавати фейкові новини необхідно:

- навчитися читати новину далі заголовка;
- усіма доступними засобами перевіряти видання;
- уважніше дивитися на дату публікації;

- дивитися на використанні джерела;
- шукати цитати та фотографії;
- знати про схильність до підтвердження;
- шукати в інших ЗМІ.

Вагомою та складною є проблема захисту від маніпулятивного впливу, адже головна характеристика маніпуляції – її прихованість від свідомості людини. Слід зазначити, що негативний вплив технології маніпулювання зазвичай проявляється у найслабших місцях чи сферах суспільного життя. Тож виникає необхідність застосування механізмів зменшення та протидії маніпуляції, а саме:

1) самостійного контролю медіаресурсів із боку редакторів медіа (самоцензура медіафахівців, редакційний статут, етичний кодекс, традиції конкретної редакції). Важливо, аби і при регулюванні, і при медіа-контролі дотримувалися різноманітності джерел інформації та різноманітного контенту;

2) медіаграмотності кожного індивіда (спроможність здійснювати доступ до медіа, розуміти й критично осмислювати різноманітні аспекти медіа та медіаконтенту й продукувати комунікацію у різноманітних контекстах). Це основна компетентність не лише молодого покоління, але й дорослих, людей похилого віку, батьків, учителів, фахівців у сфері медіа;

3) медіаосвіти населення, особливо молоді, із проблеми медіабезпеки;

4) державного регулювання – установлення відповідальності та визначення механізмів її застосування регулятором. Регулювання є превентивним, не каральним засобом, покликаним покращити якість контенту, спонукати журналістів дотримуватися журналістських стандартів.

5) ефективного національного законодавства. Нагальною є проблема дотримання норм наявного та реального покарання за його порушення.

На початку XXI століття інформація використовується як зброя. Відповідні технології та прийоми відпрацьовує Російська Федерація у гібридній війні проти України. Російські військові стають лише елементом воєнних дій. У першу чергу ведеться війна інформаційна – введення в оману українських громадян, сіяння паніки, залякування Європою та Америкою, дестабілізація всередині держави. Саме тому пропаганда та маніпулювання перетворилися на один із основних способів ведення війни, стали елементом повсякдення. Тому так

важливо розуміти, як нами можуть маніпулювати, і вміти вчасно виявляти, коли на нас здійснюється пропагандистський або маніпулятивний вплив та ефективно протистояти йому.

РОСІЙСЬКО-ІНФОРМАЦІЙНИЙ ВПЛИВ В УКРАЇНІ

А. І. Куртов, кандидат технічних наук, доцент

А. І. Потихенський

В.М. Бубісь

*Військово-юридичний інститут Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого*

З моменту розгортання російсько-українського конфлікту Україна зазнає чималих людських, економічних та територіальних втрат, та виною всьому є не лише збройна боротьба. Зараз світ використовує новий підхід ведення війн, який спрямований не тільки на фізичне знищення противника, а й на підрив й дестабілізацію його з середини за допомогою пропаганди, логічних бомб, дезінформування, інформаційного впливу на формування думки світової громадськості. Як наслідок, застосування цих методів та засобів інформаційного впливу для спотворення інформаційних потоків та процесів прийняття рішень супротивником дістало назву інформаційна війна.

Застосування Росії у 2014 р. концепції «гібридної війни» проти України найяскравіше відображає характер нового типу війни. Загальна схема гібридної війни Російської Федерації проти України полягає в наступному. Гібридна війна розпочинається з інформаційної війни і народних хвилювань проти діючої влади. На другому етапі відбувається просування підбурювачів, провокаторів і диверсантів під виглядом місцевого населення, які розгойдують і розжарюють ситуацію. Поступово організаційну ініціативу беруть люди, завербовані спецслужбами Російської Федерації, або навіть громадянами. Далі в ході загострення конфлікту і переходу його в збройну стадію, долучаються добровольці і найманці, фахівці зі зброї і спецназівців, які діють приховано, під виглядом місцевих ополченців, або відкрито, не приховуючи свого російського громадянства [1]. Виявлення та попередження інформаційних атак, протидія новим загрозам з боку Російської Федерації є одним із завдань забезпечення безпеки країни, захисту її суверенітету, територіальної цілісності та недоторканості.

Звіт Українського кризового медіа центру, щодо огляду операцій російського інформаційного впливу в Україні за перше півріччя 2021

року виокремлює чотири основні цілі гібридних загроз: дестабілізація України з середини, легітимізація окупованих українських територій, посилення впливу російського уряду в Україні, дискредитування її в очах міжнародних партнерів.

Одне із слухних рішень висловив Роман Шутов – координатор проєкту Open Information Partnership у країнах Східного партнерства. Для зламу ситуації Шутов запропонував стратегічно перейти до перебудови системи освіти і просвіти населення, «забезпечити йому доступ до знання про світ». Координувати ці зусилля має спеціальний державний орган, що матиме політичні гарантії свободи дій та достатнє ресурсне забезпечення [2]. Інформаційне суспільство піддається прихованому впливу технологій, які діють на нервову систему та психіку, тим самим вони впливають на сприйняття інформації. Відомо, що такий вплив може бути, як корисний, так і навпаки.

Інформаційний простір переповнений прикладами таких ситуацій. Проросійські медіа тривалий час просувають твердження, ніби Україна першою обстрілює бойовиків, унаслідок чого страждають цивільні особи та об'єкти інфраструктури на непідконтрольних територіях. На сайті закритого телеканалу «112 Україна» передрукували статтю з російського «Украина.ру» з маніпулятивним заголовком, нібито міжнародна правозахисна організація «Freedom House» визнала, що в Україні підтримують «неонацистські банди» [3]. Російська Федерація націлена на маніпулювання масами населення проникаючи в його свідомість внесенням ворожих ідей та поглядів, послабленням переконань, залякуванням. Дискредитація історичних фактів руйнує національну самобутність народу. Відстежити проникнення такого типу інформації є майже неможливим, але заохочення громадськості працювати з населенням задля допомоги людям формувати правильні навички медіа споживання, виховувати їх емоційну й медіаграмотність, а також розвиток культури критичної самооцінки та комунікації допоможе зберегти морально-стабільне психічне середовище суспільства.

Питанню протидії та запобігання російському інформаційному впливу в Україні приділяють достатньо багато уваги, за цей час вдалося виокремити основні стратегічні і тактичні цілі Російської Федерації, які становлять основу інформаційних загроз. Це дало змогу в подальшому оцінити свої сили, знайти недоліки та удосконалити систему взаємодії органів.

Першим кроком в подоланні цієї проблеми було блокування російський телеканалів й соцмереж, та скорочення російського контенту на українському телебаченні. Це дало змогу українському суспільству звернути уваги на міжнародні платформи з прагненням до розвитку своїх національних цінностей та прагнення отримати в подальшому майбутньому членства як у ЄС, так і в НАТО.

Підтвердженням активних дій в цій сфері є Указ Президента України «Положення про Центр протидії дезінформації» від 7 травня 2021 року № 187 2021 року, яким було затверджено роботу Центру протидії дезінформації, який підпорядкований Раді національної безпеки і оборони України. Центр забезпечує здійснення заходів щодо протидії поточним і прогнозованим зарозам національній безпеці та національним інтересам України в інформаційній сфері, забезпечення інформаційної безпеки України, виявлення та протидії дезінформації, ефективної протидії пропаганді, деструктивним інформаційним впливам і кампаніям, запобігання спробам маніпулювання громадською думкою [4].

Для забезпечення ефективної інформаційної політики не менш важливим фактором є підготовка фахівців у сфері інформаційної безпеки та реалізації боротьби з російським агресором. Поєднання знань політологів, спеціалістів з інформаційних технологій, аналітиків, психологів надасть можливість охопити широкий спектр дослідження проблемних питань російсько-інформаційного впливу в Україні.

Недосконалість структури та змісту кримінального закону реально існуючим потребам інформаційного суспільства сприяють вдосконаленню способів та засобів ведення інформаційних війн, які призводять до суспільно-небезпечних наслідків. Крім того, уникнути агресивних закликів, деструктивної поведінки та пропаганди у засобах масової інформації не вдасться без вдосконалення законодавства та підвищення юридичної відповідальності за «інформаційні правопорушення».

З розвитком технологій змінюються умови ведення війни, тому для стримування збройної агресії Росії Україна має посилити свій вплив на міжнародних аренах, заснувати адекватну систему захисту інформаційного та культурного простору, зміцнювати свій оборонний потенціал, не зосереджуючись тільки на прямих воєнних завданнях, а й створювати гідний контент з провадженням конкретної національної ідеї.

Список використаних джерел

1. Алімпієв А.М., Певцов Г.В. Особливості гібридної війни РФ проти України. Досвід, що отриманий Повітряними Силами ЗСУ. URL: <https://www.ukrmilitary.com/2017/05/experience-received-by-the-armed-forces-of-the-armed-forces-of-ukraine.html>.
2. Чалий В. Огляд основних операцій російського інформаційного впливу в Україні за перше півріччя 2021 року. URL: <https://uacrisis.org/uk/announce/tema-prezentatsiya-zvitu-oglyad-osnovnyh-operatsij-rosijskogo-informatsijnogo-vplyvu-v-ukrayini-za-pershe-pivrichchya-2021-roku>.
3. Маркова М. Російські маніпуляції 27 вересня - 3 жовтня: Тисяча й один фейк про «нацизм в Україні». URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-antifake/3327454-rosijski-manipulacii-27-veresna-3-zovtna-tisaca-j-odin-fejk-pro-nacizm-v-ukraini.html>
4. Положення про Центр протидії дезінформації : Указ Президента України від 7 травня 2021 року № 187/2021. Відомості Верховної Ради України. 2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/187/2021#Text>.

ІНФОРМАЦІЙНА ВІЙНА МІЖ РОСІЙСЬКОЮ ФЕДЕРАЦІЄЮ ТА УКРАЇНОЮ

А. І. Куртов, кандидат технічних наук, доцент

Ф. В. Яременко

В.А. Докова

*Військово-юридичний інститут Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого*

«Навіть назви чотирьох Міністерств, керуючих країною, – це безсоромне і навмисне спотворення фактів.

Міністерство Миру займається війною,

Міністерство Правди – брехнею,

Міністерство Любові – тортурами,

а Міністерство Достатку – голодом».

Джордж Оруелл. «1984»

Сучасний розвиток соціальних, національних і геополітичних процесів демонструє різке зростання чисельності й глибини конфліктів у міжнародних та внутрішньодержавних відносинах. Загострення конфліктних ситуацій за умовами сьогодення реалізується через

негативні інформаційні впливи на суспільні процеси збоку засобів масової інформації. Характер сучасних воєнних дій має тенденцію до переходу від відвертого воєнного протистояння до застосування широкого спектра інформаційних впливів для досягнення дискредитації міжнародного і внутрішнього іміджу країни-противника. На сьогодні, поняття «інформаційна війна» є доволі популярним так як, сучасне людство живе в інформаційну епоху. Це новий тип суспільства, в якому володіння інформацією (а не матеріальними благами) є рушійною силою його перетворень та розвитку, і де процвітає людська інтелектуальна творчість. Поняття «інформаційна війна» ввів у науковий обіг американський дослідник М. Маклюен, який проголосив тезу «Істинно тотальна війна – це війна за допомогою інформації» [1]. Війна інформації на сьогодні стала одним з найнебезпечніших видів зброї. Користуватися компроматами, виливанням бруду, підкиданням неправдивої інформації, намагання за допомогою інформації ввести в оману стало для багатьох сенсом життя. Серед учених, які займалися вивченням інформаційних воєн, – Д. Волкогонов, С. Гриняєв, О. Колиновський, А. Крутських, А. Федоров, М. Павлютенкова, В. Петров, І. Рабінович, І. Шаравов, Д. Фельдман, В. Богуш, О. Юдін, Я. Варивода, І. Воробйова, Б. Грушин, Д. Думанський, та інші.

На жаль, Україна сьогодні опинилася на межі загроз в інформаційному просторі й повинна бути сьогодні спроможною на адекватні реакції для захисту від них. Словосполучення «інформаційна війна» широко вживається для позначення цілеспрямованого негативного, невідповідного дійсності інформаційного впливу Російської Федерації (далі – РФ) проти України. Об'єктом такого впливу є в першу чергу власне населення РФ, традиційний об'єкт пропаганди в минулому, по-друге, населення України, по-третє, населення третіх держав і, по-четверте, на наш погляд, міжнародне співтовариство в цілому, в особі міжнародних організацій та їхніх службовців. Сьогодні не існує однозначної міжнародно-правової заборони на тактику ведення збройного конфлікту або державної політики, яка в певній частині базувалася б на використанні пропаганди, дискредитації опонентів чи гіперболізації власних досягнень. На нашу думку, міжнародно-правова заборона, на відміну від морально-політичної, інформаційної війни, своєю основою має захист потенційних жертв. У випадках, коли за допомогою інформаційної зброї в збройному конфлікті вражаються цивільні об'єкти, провокується жорстокість і безжалісність, заохочується

порушення міжнародного гуманітарного права, останнє виступає обмежувачем інформаційної війни [2].

Особливістю конфлікту в Україні є його не цілком конвенційний, «гібридний» характер. Його особливістю є різке посилення ролі інформаційної складової, самодостатність і значення якої дозволяє говорити про повноцінну інформаційну війну, війну, яка не лише обґрунтовує втручання у внутрішні справи незалежних держав, виправдовує і робить можливою агресію, але і війну, яка спричиняє значні жертви [3]. І тому, незважаючи на певну новизну явищ і пробільність регулювання, міжнародне право не настільки пасивно і безпорадно щодо інформаційного агресора.

Одним із критеріїв об'єктивної оцінки факту і протиправності ведення інформаційної війни може бути реакція міжнародного співтовариства, на прикладах нижчеперерахованих:

1. Один із важливих джерел об'єктивної оцінки ситуації в Україні – звіт моніторингової місії ООН з прав людини (HRMMU). У цьому звіті, між іншим, звертається увага на обмеження свободи засобів масової інформації у зв'язку з відключенням українських каналів і заміну їх на російські на території, яку контролюють представники так званої «Донецької народної республіки». HRMMU особливо відзначає, що боротьба з дезінформацією суттєво вплине на зниження насильства і дискримінації, запобігне подальшому розпалюванню ненависті. У доповіді Місії підкреслюється, що використовувана дезінформація додатково розпалює ненависть і ворожнечу, що є порушенням ст. 20 Міжнародного пакту про громадянські й політичні права [4; 5].

2. Резолюція Генеральної Асамблеї А/RES/68/262 від 27 березня 2014 року, що стосується підтвердження територіальної цілісності України, опосередковано торкається питання інформаційної війни. Пунктом 3 Генеральна Асамблея ООН закликає не вдаватися до односторонніх дій і войовничої риторики, які можуть посилити напруженість. Крім того, пункт 2 містить заклик утриматися від зазіхання на територіальну цілісність України за допомогою загрози силою чи її застосування або інших незаконних засобів [6]. Передісторія прийняття Резолюції, безуспішні спроби Ради Безпеки ООН прийняти власний акт через використання права вето РФ ілюструють, який саме набір інших незаконних засобів мається на увазі в документі Генеральної Асамблеї ООН [7]. Очевидно, що інформаційна війна є одним із тих засобів, за допомогою яких здійснюється зазіхання на територіальну цілісність України.

РФ порушує не лише норми універсального міжнародного права. Грубо порушуються положення двосторонніх договорів між Україною і РФ, зокрема ст.11 Договору про дружбу, співробітництво і партнерство між Україною і Російською Федерацією від 31 травня 1997 року, згідно з якою «Високі Договірні Сторони вживають на своїй території необхідних заходів, включаючи ухвалення відповідних законодавчих актів, для відвернення і припинення будь-яких дій, що становлять собою підбурювання до насильства або насильство проти окремих осіб чи груп громадян, яке ґрунтується на національній, расовій, етнічній або релігійній нетерпимості» [8].

Аналогічну позицію відображають і акти спеціалізованих міжнародних організацій системи ООН. Так, незважаючи на заяву російських ЗМІ, ІСАО та Євроконтроль (організація, що керує європейським небом) займають таку саму позицію – визнають український суверенітет над кримським небом [9; 10]. ІМО, як і ІСАО, підтверджувала суверенітет України над портами і територіальним морем, прилеглими до Криму [11]. Як бачимо, міжнародне співтовариство в особі міжнародних організацій цілком підтримує суверенітет і територіальну цілісність України.

Отже, в умовах сучасних інформаційних протистоянь, інформаційний простір України є недостатньо захищеним від негативних пропагандистських інформаційно-психологічних впливів, загроз. Тому створення ефективної та потужної системи інформаційної безпеки, вдосконалення і посилення відповідних структур держави, вдосконалення методів протидії інформаційним впливам та захисту державних інформаційних ресурсів в сукупності можуть протидіяти інформаційній ескалації в Україні.

Список використаних джерел

1. Що таке інформаційна війна. URL: my.elvisti.com/sergandr/iv.html.
2. Морозов И. Л. Глобальные кибернетические системы как фактор безопасности демократического транзита. URL: <http://morozov.vlz.ru/library/bezo.htm>
3. Білоусов Н. «Нафтогаз» опять будет договариваться с «Газпромом» тет-а-тет? / Н. Білоусов // День. 2014. № 104.
4. Report on the human rights situation in Ukraine 15 June 2014. URL: <http://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/HRMMUReport15June2014.pdf>

5. Report on the human rights situation in Ukraine 15 June 2014
URL: <http://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/HRMMUReport15June2014.pdf>

6. Резолюція, прийнята Генеральною Ассамблеєю 27 березня 2014 року A/RES/68/262. URL: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N13/455/19/PDF/N1345519.pdf?OpenElement>

7. Россия заблокировала резолюцию СБ ООН о нелегитимности референдума в Крыму. URL: http://lb.ua/news/2014/03/15/259517_rossiya_zablokirovala_rezolyutsiyu_sb.html

8. Recent developments in Ukraine: threats to the functioning of democratic institutions. URL: <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/XrefXML2HTML-en.asp?fileid=20873&lang=en>

9. Eurocontrol rejects Crimea flight plans. IHS Airoport 360. URL: <http://www.ihsairport360.com/article/3988/eurocontrol-rejects-crimea-flight-plans>

10. Airspace over Crimea belongs to Ukraine, International Civil Aviation Organization confirms. URL: http://www.upi.com/Top_News/World-News/2014/07/07/Airspace-over-Crimeabelongs-to-Ukraine-International-Civil-Aviation-Organizationconfirms/6591404757533/?spt=sec&or

11. Ukraine to Close Crimean Ports // World Maritime News. URL: <http://worldmaritimeneews.com/archives/129526/ukraine-to-close-crimean-ports>

КРИТИЧНЕ МИСЛЕННЯ ЯК ЗАПОРУКА БЕЗПЕКИ У МЕДІАПРОСТОРИ

К.О. Яндола

О.І. Сташук

*Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана
Кожедуба*

Останнім часом все більше уваги приділяється питанням поведінки громадян в медіапросторі. Значна частина публікацій присвячена збору аналітики та її аналізу. Так, постійно результати загального моніторингу висвітлюють такі громадські організації як «Детектор медіа», «InformNapalm», компанія InMind, Національний інститут стратегічних досліджень тощо.

Дослідження охоплюють різні верстви населення, різні вікові категорії та соціальні групи.

Зазвичай рівень медіаграмотності оцінюється за чотирма категоріями:

1. Розуміння ролі медіа в суспільстві, глибини його впливу; уявлення про роботу медіаіндустрії та сприйняття українського медіаландшафту; обізнаність у питаннях регулювання медіасередовища та ставлення до суспільного мовлення.

2. Власне використання медіа – кількість джерел інформації, які використовують респонденти, тривалість знайомства з новинами в день тощо;

3. Цифрова компетентність – розуміння особливостей функціонування й термінології нових медіа, навички цифрової безпеки та створення власного медіаконтенту;

4. Чутливість до медіаконтенту – до дезінформації/фейкових новин; прихованої реклами, замовних матеріалів та маніпуляцій.

Вважаємо, що ці пункти є вкрай важливими для військовослужбовців, тому ми вирішили провести своє дослідження серед курсантів провідного військового вишу. В опитуванні взяли участь курсанти 1-5 курсів різних спеціальностей (загальна вибірка 54 курсанта). Фокусом дослідження є не тільки перевірка так званого «інформаційного кошика», а й намагання визначити роль критичного мислення в процесі формування медіакультури та медіагігієни.

Результати опитування продемонстрували наступне.

Цільова аудиторія демонструє недостатній рівень зацікавленості у подіях, що відбуваються у суспільстві. Лише 22,7% респондентів щодня передивляються новинну стрічку, 13,6% знайомляться із щотижневим дайджестом новин. 33,4% – час від часу і 22,7% респондентів, які дуже рідко читають новини.

Основна частина респондентів (31,8%) не опікується контентом, тому вважає, що все одно, які новини дивитися за принципом «новини, вони і є новини».

27,3% респондентів приділяють увагу, перш з все, новинам щодо ситуації на Сході України (27,3%). Перевагу розважальному контенту надають 18,2% опитаних. Незначний інтерес проявляють до економічних новин (13,6%). І лише по 4,5% респондентів цікавляться політикою та освітою.

При пошуку інформації для освітньої діяльності більшість представників цільової аудиторії вважають найбільш достовірним джерелом викладачів – 54% (на другому місці література з мережі Інтернет – 31,8%), а у позанавчальній діяльності – соціальні мережі (40,9%). Загалом свою залежність від Інтернету визначають 50,3%

респондентів. При цьому перша дія, якщо відчувається дефіцит інформації – запит у пошуковому вікні Google (так відповіли 84%).

Про існування суспільних ЗМІ знають 63,6% респондентів. Незважаючи на те, що представники цієї цільової аудиторії телебачення майже не дивляться, але про існування та заангажованість телевізійних каналів уявлення мають. 34,8% вважають, що метою телебачення є висвітлення інтересів власників каналів (при цьому для переважної більшості – майже 80% не має значення, хто є його власником), 52,2% – суспільства і 13% – держави.

Якби б була можливість мати власний медіаресурс, то для 26,1% респондентів мейнстрімом був б комедійний, пригодницький контент, стільки ж присвятили б час для створення та висвітлення інформації для та про військовослужбовців. 21,7% вважають, що було б корисно висвітлювати події історії та культури.

Перебуваючи в соціальних мережах курсанти є достатньо активними. Принципово не роблять перепости лише 26,1%. Теми, які поширюються респондентами – цікаві події та жарти.

Менше половини респондентів (43,5%) мають звичку перевіряти інформацію, якщо новина здається неправдивою. Взагалі свій рівень медіаграмотності дана вибірка в середньому оцінює на 3,5 бали (за п'ятибальною шкалою).

Вважаємо, що у такій ситуації медіаосвіта (важливою складовою якої є медіаграмотність) набуває все більшого значення, адже дає практичні вміння та навички оцінки медійного процесу, формує у громадян навички критичного мислення, культуру споживання медійного продукту та вміння орієнтуватися у новому мультимедійному просторі, а також основні знання про способи впливу ЗМІ на свідомість аудиторії.

Погоджуємось із думкою фахівців Шведської цивільної агенції з надзвичайних ситуацій (Swedish Civil Contingencies Agency; MSB), що підвищення обізнаності громадян щодо загрози іноземних операцій шляхом інформаційного впливу та збільшення потенціалу критичного мислення серед населення є найважливішими умовами забезпечення національної стійкості.

З метою привернення уваги до важливості критичного мислення та підвищення рівня медіаграмотності державою та громадськими організаціями реалізуються різного роду проекти, тренінги, семінари тощо.

Так, наприклад, просвітницькі послуги пропонує освітня платформа «Критичне мислення», Prometheus, Verified, VoxCheck,

EdEra тощо. Контент аналіз напрямів роботи цих та інших освітніх платформ дозволив виділити основні питання, які пропонуються для розгляду. Серед них:

- навіщо потрібне критичне мислення?
- як навчитися розуміти інформацію?
- які властивості має критичне мислення?
- які стратегії розвитку критичного мислення можна використовувати?
- коли потрібно застосовувати критичне мислення?
- які функції критичного мислення?
- як критично оцінювати інформаційні потоки та ставити правильні запитання?
- як опрацьовувати різні джерела?

Отже, серед сучасних вмінь та навичок важливими є такі: вміння добирати та аналізувати факти, продукувати та організовувати ідеї, захищати думки та відстоювати власну позицію, робити порівняння, систематизувати та узагальнювати інформацію, будувати логічні умовиводи, оцінювати аргументи та розв'язувати проблеми. Саме це і є складовими критичного мислення.

ВИКЛАДАННЯ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ У ВВНЗ В КОНТЕКСТІ ПРОБЛЕМИ КОНФЛІКТУ ІСТОРИЧНИХ ПАМ'ЯТЕЙ

А. В. Скиданова, кандидат історичних наук

О. А. Савчук, кандидат психологічних наук

*Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана
Кожедуба*

Історична пам'ять є динамічним і соціальним феноменом. Її змістом є спрощене, суб'єктивне сприйняття індивідом чи спільнотою минулого, його сконструйований образ. Фактори, які впливають на формування історичної пам'яті, є численними. До сьогодні в українському соціумі функціонує кілька різних за змістом (у певних випадках конфліктних) інтерпретації минулого або ж «канонів історичної пам'яті». Тривалий час серед істориків відбувається обговорення – як дати з цим раду, коли йдеться про дидактичну історію України. Систематизовані у тезах підходи до вирішення проблеми є такими, що практикуються у вітчизняній освіті або ж спонукають до нових змін у парадигмах викладання. Ми звертаємо на них увагу для того, аби більш предметно обговорити, які методологічні підходи у викладанні історії України можуть бути

найбільш релевантними у ВВНЗ, ураховуючи, що військова освіта має на меті підготовку військового лідера та фахівця, здатного протистояти інформаційним загрозам. Важлива заувага полягає у тому, що викладач ВВНЗ працює з аудиторією, яка має доволі різні уявлення про минуле, часто репрезентує згадані вище конфлікти пам'ятей.

Для подолання потенційно небезпечних ситуацій конфлікту пам'ятей важливою є модель діалогу за формулою «ми вибачаємо і просимо вибачення». Найбільш цінним він видається у площині формування пам'яті про Другу світову війну в Україні. Низка публічних інтелектуалів наголошують на примиренні пам'ятей шляхом усвідомлення множинності досвідів. Як зазначає Ярослав Грицак, у нашій країні йдеться не «... про створення когерентної, тобто одноцінної пам'яті, а про примирення, адже досвід в Україні є різним у різних регіонах».

Так само важливою складовою є моральний, ціннісний вимір нашого сприйняття минулого. Як влучно зазначив Олександр Зайцев, «... доцільно створити такий історичний наратив, який викликає моральну солідарність не з «насильниками», навіть, якщо вони «наші», а з жертвами і з тими, хто їх рятував. Із таким образом національної історії добровільно й охоче ототожнить себе будь-яка чесна людина». Важливою є позиція про те, що історична освіта має сприяти формуванню в особистості загальнолюдських цінностей, які є основою вибору та життєвих орієнтирів. У цьому контексті історик Леонід Зашкільняк свого часу зазначив: «Пошуки в західній історіографії та філософській думці аксіологічної системи орієнтирів для виховання сучасної людини нині привели до визначення головного критерію інтерпретації людських діянь – це загальнолюдські цінності, у центрі яких перебуває конкретний індивід з його правом на життя, свободу мислення й участі у функціонуванні соціальної спільноти, з повагою до себе і до іншого та інакшого...». Разом із тим для істориків завжди існуватиме принцип історизму, відповідно до якого всі події та явища минулого розглядаються як частина тогочасного соціокультурного простору. Послідовне відтворення цього принципу під час викладання історії створює можливості для більш об'єктивного сприйняття історії.

Методологічною основою для формування наших уявлень про минуле має стати, на думку істориків, розуміння соціуму як змінного, гетерогенного, з множинними досвідами. Усе це є добрим інструментарієм проти міфологізації чи навіть сакралізації минулого, дозволяє представникам різних етносів, релігійних груп тощо знайти себе у минулому земель України, сприяє процесу ідентифікації особи з

українською політичною нацією та сприяє розвитку громадянського суспільства.

Низка істориків наполягають на тому, що важливою функцією історичної освіти усе ж є створення у сприйнятті молодого покоління цілісного образу історичного минулого національної спільноти, формування історичної пам'яті суспільства. Разом із тим, намагаючись досягти компромісу зі сказаним вище, наголошується, що історична освіта мусить плекати толерантність. Наведемо твердження історикині Поліни Вербицької: «Історична освіта... покликана забезпечувати можливості для молоді досліджувати шляхи, в якій спосіб минуле допомагало формувати різні ідентичності, спільні культури, цінності та формувати толерантне ставлення особистості до різноманітності. Відповідно молоді люди мають бути готовими до конструктивного діалогу з представниками різних культур, носіями різної історичної пам'яті, виробити толерантне ставлення до них, повагу до їхніх поглядів та уподобань».

Ураховуючи, що до сьогодні усе ще зберігаються різні версії історичної пам'яті у різних регіонах України, можливо, як зауважив Мар'ян Мудрий, треба шукати іншу об'єднавчу площину, аніж компромісна дидактична історія чи історична пам'ять. Один із варіантів полягає у «залюдненні минулого», або ж його антропологізації. Іншими словами, розуміння минулого має проходити крізь призму людини. Це можливо, як узагальнив Мар'ян Мудрий, у разі, коли ми навчимося визначати упереджені судження і розуміти способи думання людини і прийняття нею рішень, пояснювати мотиви і механізми поведінки різних груп українського суспільства у різних історичних ситуаціях, надамо вивченню історії практичного виміру, забезпечуючи зв'язок минулого з сучасністю через демонстрацію можливих способів дії людини й суспільства загалом у складних історичних обставинах. Про останнє більш докладно й у ширшому контексті говорить британський історик Джон Тош, коли обґрунтовує поняття прикладної історії, яка, маючи за основу наукові принципи, спроможна дати суспільству додаткові знання для кращого розуміння поточних важливих проблем.

Задля переважання українського суспільства та його вдалого розвитку шляхом модернізації, співтворення сучасної України, на думку Ярослава Грицака, важливим є «подолання минулого». Погляди історика узагальнено у нещодавно надрукованій книжці «Подолати минуле: глобальна історія України». Тези, викладені у ній, не є новими, але пропонують розглянути проблему подолання історії з

точки зору українських контекстів. Відправною точкою у роздумах Ярослава Грицака є те, що для нації, яка прагне та йде шляхом модернізації, основою є не минуле, а орієнтація на сьогодення та майбутнє. Тут слушно зачитувати Сергія Єкельчика, який означає цей процес лаконічною фразою – «ми не можемо вибрати правильну історію, але можемо вибрати правильні теперішні і майбутні». Але задля цього важливим є чесне передумування, переосмислення історії, відмова від замовчування проблемних місць минулого на користь відкритого публічного обговорення, вихід за рамки національної історії та прочитання минулого й сьогодення через глобальну перспективу. Отже, як влучно зауважив Сергій Плохій, «Подолати минуле» не є запереченням історії, це радше її актуалізація...». Чи може цей підхід стати основою для дидактики історії України у військовому навчальному закладі? Очевидно, він може реалізуватися частково, шляхом формування культури відкритого й науково-зваженого обговорення питань, які в українському соціумі лишаються викривленими через численні інструменталізації історії або замовчуваними («репресована пам'ять»). При цьому важливими є: відпрацювання навичок критичного мислення, вміння розрізняти факти інструменталізації історії, бачити мету та наслідки практик політики пам'яті, перш за все тоталітарних, розуміння, чому виникають ситуації конфлікту пам'ятей та які стратегії є дієвими, аби відмінна історична пам'ять про минуле не стала джерелом конфлікту нині чи у майбутньому. Ці можливості прямо залежні від стану культури публічного обговорення історичних тем в українському суспільстві у цілому.

Історія України як навчальна дисципліна військового освітнього закладу постає перед рядом питань, пов'язаних із переосмисленням методологічних підходів до предмету викладання, зокрема з тієї вагомий причини, що перелічені підходи частково вже стали реаліями шкільної освіти, а отже впливають на формування світогляду здобувачів знань у ВВНЗ. Осмислення історичного досвіду має бути науковим і разом із тим відповідати суспільним запитам, зокрема давати майбутнім військовим фахівцям знання й інструменти для протидії у сфері інформаційної безпеки. Чимало, враховуючи усе вищесказане, залежить від професійності викладача, його здатності налагодити педагогічний процес зокрема з урахуванням критеріїв, які нині визначають траєкторію дидактики історії України. Разом із тим викладачі мають керуватися консолідованою позицією, виробленою в структурах ЗСУ щодо курсу історії України у ВВНЗ.

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ КОМУНІКАЦІЇ В СУЧАСНОМУ СУСПІЛЬСТВІ

*Соболева С. М., кандидат педагогічних наук, доцент
Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана
Кожедуба*

Термін «комунікація» з'явився у науковій літературі на початку ХХ ст. Сьогодні комунікація (від лат. *«communicatio»*) – повідомлення, передача й від *«communicare»* – робити спільним, розмовляти, пов'язувати, повідомляти, передавати) посідає чільне місце у сфері соціальних процесів, оскільки є необхідним елементом взаємодії людей, груп, народів, держав, під час якої здійснюється обмін інформацією, почуттями, оцінками, смислами, цінностями тощо. Без комунікації неможливе конституювання соціальних спільнот, систем, інститутів, організацій тощо, існування соціальності, соціуму як такого. Комунікація пронизує всі сфери життя суспільства, соціальних груп та окремих індивідів, а будь-яке дослідження соціального життя зачіпає ті чи інші його форми.

У процесі аналізу сутності поняття «соціальна комунікація» науковці оперують поняттями «спілкування», «комунікація» і «мовленнєва діяльність», які іноді розглядають як синоніми. Але між цими поняттями є принципова відмінність. Так із соціологічної точки зору спілкування – це, передусім, соціально обумовлений вид діяльності людей. Лінгвісти трактують його як актуалізацію комунікативної функції мови у різноманітних мовних ситуаціях. У психології спілкування позначає процес установаження та розвитку контактів між людьми за умов спільної діяльності з метою обміну інформацією.

Соціальна комунікація розглядається як безперервний обмін соціальною інформацією та знанням, що здійснюється завдяки наявності комунікативного ланцюга. Сутність соціальної взаємодії зводиться до встановлення контактів, наслідування знань, цілеспрямованої передачі емоцій, почуттів, настрою, інформації. Соціальну взаємодію можна трактувати як рух соціальної матерії, структури якої створюють простір соціальної комунікації, оживлений духовністю мислячого суб'єкта.

Термін «комунікація» має принаймні три інтерпретації: 1) засіб інформації; 2) передача інформації; 3) вплив інформації.

Для соціальної комунікації важливими є всі три тлумачення означеного поняття. Перше пов'язане з проблемами диференціації та

систематизації комунікативних засобів, різних за своєю природою, структурою, функцією та ефективністю; друге – з проблемами міжособистісної комунікації; третє зумовлено проблемами масової комунікації.

Комунікація виступає посередником між індивідуальною та суспільно усвідомленою інформацією. Її ключовою проблемою є механізм перекладу індивідуального процесу передачі та сприйняття інформації в соціально значущий процес персонального та масового впливу. Цей механізм закладено у мовленнєвій діяльності людей, завдяки йому реалізуються соціально зумовлені норми та правила спілкування.

У науковому середовищі існує кілька підходів до класифікації соціальних комунікацій за різними критеріями, як то:

- за учасниками соціальної комунікації розрізняють такі види:
- мікросоціальну (міжособистісну) комунікацію, де учасники безпосередньо контактують один з одним на психологічному рівні;
- мідіосоціальну (групову) комунікацію, де у ролі комунікаторів та реципієнтів виступають не окремі особистості, а соціальні групи всередині даного суспільства (соціуму);
- мікросоціальну комунікацію, де комунікаційними суб'єктами є або суспільство в цілому, не розподілене на групи (масова комунікація), або державні організації (міжнародна комунікація), або цивілізації, що склалися історично (міжцивілізаційна комунікація);
- за характером аудиторії: міжособистісна; спеціалізована (групова) та масова комунікація;
- за джерелом повідомлення: офіційна (формальна) та неофіційна (неформальна);
- за каналом передачі інформації: вербальна та невербальна комунікація.

Означені види соціальної комунікації мають свої цілі та завдання, використовують різні за специфікою комунікаційні засоби, які сьогодні характеризуються небувалим за своїми масштабами та швидкістю розвитком. Різні види телебачення (сітьове, кабельне, супутникове), відео утворили могутній комплекс аудіовізуальних електронних комунікацій, який все більше набуває міжнародного характеру як за способом кооперації в економіко-технологічній, так і в соціально-культурній сферах.

Стрімкий розвиток Інтернету, мобільного зв'язку, інтерактивних радіо та телебачення є джерелом розвитку мережевої комунікації. На думку соціологів, Інтернет є найбільш комунікативним

соціальним явищем, інститутом взаємодії зі всією соціальною та культурною системою суспільства. Одночасно він є й потужним інструментом впливу на людину, соціальні групи та інститути. Це призвело до виникнення нової субкультури в суспільстві – інтернет-субкультури, якій притаманні певні специфічні ознаки: свій власний сленг; внутрішня ієрархія; набір усталених ідей, що утворюють світогляд її членів; певні етичні норми; наявність формальних та неформальних лідерів тощо. Як й інші субкультури, Інтернет об'єднує великі групи населення, формує коло інтересів та спілкування, стимулює розвиток міжособистісних відносин, а також має певні позитивні та негативні фактори впливу на індивідуальну сферу психічної діяльності своїх членів.

Дослідники визначають чотири типи моделей соціальної комунікації, як-от:

1) модель трансмісії (комунікація як процес передачі інформації);

2) ритуалу (комунікація – це підтримка співтовариства в часі або публічний прояв підтримки соціальних уявлень);

3) залучення уваги (комунікація – це масовий вплив мас-медійних процесів);

4) рецепції (споживач інформації сприймає кодовану інформацію і декодує її зміст відповідно до своєї картини світу).

Будь-яка комунікаційна модель має інформаційні перешкоди (бар'єри), що блокують доступ до інформації, серед яких: гендерні, вікові, культурні, соціальні, психологічні.

Головне призначення соціальних комунікацій полягає в управлінні соціальними системами, за допомогою короткотривалого (тактичного) та довготривалого (стратегічного) інструментарію.

Процес становлення глобального комунікаційного простору здійснює потужний вплив на всі сфери життєдіяльності суспільства, компоненти соціальної системи та окремого індивіда зокрема. Комунікація все більше пронизує всі галузі людського існування. Інформація ж, що циркулює каналами комунікації перетворює суспільство в інформаційне.

Характерним для сьогодення є становлення й розвиток відкритого та цивілізованого суспільства, поява принципово нових форм спілкування та комунікацій, заснованих на соціальному та особистому партнерстві, конкуренції, на правових та соціальних основах з формальної рівності всіх громадян суспільства.

Комунікаційна система у сучасному суспільстві містить у собі структуровану сукупність комунікантів, реципієнтів, значенневих повідомлень, комунікаційних каналів та засобів комунікації, взаємодії комунікаційних систем різного рівня, а також їхніх елементів і комунікативних структур. Соціальні комунікації передають і зберігають соціальні знання, на яких базуються цілі соціосистеми.

Комунікація виконує важливі функції у суспільному житті, створюючи умови для забезпечення роботи не тільки інформаційної, а й усієї суспільної галузі.

У сучасному суспільстві людина повинна мати достатній рівень культури соціальної комунікації, для неї недостатньо лише розпізнавати якість інформаційного середовища, вона повинна мати здатність жити та діяти в ньому – створювати та споживати інформаційні ресурси, будувати особисте інформаційне середовище, підтримуючи гармонію та рівновагу у соціумі.

ІНФОРМАЦІЙНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ ЯК СКЛАДОВА СИСТЕМИ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ

А.-М. А. Марченко

Науковий керівник: Ю.Ю. Калиновський, доктор філософських наук, професор

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого

Гібридна війна Російської Федерації проти нашої країни зумовлює необхідність регулярного аналізу, та що важливіше контролю інформаційного простору України задля забезпечення безпеки української держави, що є як ніколи актуальним.

Мета роботи полягає у дослідженні українського інформаційного простору, визначенні основних проблем щодо забезпечення його безпеки та шляхи їх вирішення.

З початком війни з Росією на сході нашої держави дуже гостро постали питання захищеності українського інформаційного простору. Необхідність посилення його захисту має цілком виправдані причини: восьмий рік гібридної війни з Російською Федерацією, яка передбачає не тільки військове захоплення наших територій, але й проведення інформаційної експансії. Ворог, використовуючи недостовірну інформацію, поширюючи фейки серед наших громадян може викривляти думку людей про дійсний стан речей, що звісно несе загрозу нашій національній безпеці.

Питання інформаційної безпеки безпосередньо пов'язане з безпекою національною. Якщо згадати, що супроводжувало введення Росією своїх військ на територію нашої держави, ця теза стає цілком очевидною. Російські ЗМІ активно розповсюджували неправдиві чутки про українських військових, начебто вони займаються вбивствами дітей (наприклад, фейкова історія про хлопчика зі Слов'янська). Так звана «демонізація» української армії була особливо популярною на російських телеканалах на початку війни. Твердження про нібито «громадянську війну» використовується дотепер, попри те, що ОБСЄ неодноразово фіксували військових із російськими розпізнавальними знаками, окрім цього взяті у полон бойовики були власне російськими військовими [1].

Подібні тези просувались не тільки на російському телебаченні. Українські проросійські телеканали активно підхоплювали чергові недостовірні дані щодо російсько-української війни. У лютому 2021 року більшість таких телеканалів, які належали народним депутатам України В. Медведчуку та Т. Козаку, «112 Україна», «ZIK», «NewsOne» закрили. Однак український інформаційний простір досі потерпає від поширення російської пропаганди.

Окрім зовнішніх чинників, існують конкретні внутрішні причини, чому зараз продовжується інформаційна агресія проти України. По-перше, це присутність в українському медіа проросійських телеканалів. Прикладом може слугувати телеканал «Наш», який, використовуючи тези російської пропаганди, займається дезінформацією нашого населення. Нагадаємо, що власником цього інформаційного ресурсу є Є. Мураєв, який відомий своїми проросійськими настроями. Після заборони у лютому цього року вищезгаданих проросійських телеканалів, «НАШ» продовжує поширювати тези російської пропаганди [2].

По-друге, це діючі проросійські партії (ОПЗЖ, Партія Шарія, «Наші» Мураєва). ОПЗЖ серед цього наведеного списку є найбільш впливовою політичною партією: від неї у Верховній Раді налічується 44 депутати – друге місце після монобільшості. Звісно, ОПЗЖ як проросійська партія не підтримує рішення, які були б корисними для інформаційної безпеки України.

Варто зазначити, що говорячи про поширення російської пропаганди в українському інформаційному просторі, потрібно мати на увазі не тільки традиційні ЗМІ, хоч вони і є основними джерелами розповсюдження даних, а й соціальні мережі. Згідно із нещодавнім звітом Центру протидії дезінформації при РНБО, ними було проведено

аналіз активності Телеграм-каналів, за результатами якого виявлено інформаційну спецоперацію Росії, спрямовану на максимальне зменшення рівня вакцинації населення України. У звіті наочно продемонстровано, як за допомогою мережі засобів масової комунікації, зокрема, у соціальних мережах та месенджерах, наприклад Telegram-каналів, які куруються РФ або мають безпосереднє відношення до неї, поширюються повідомлення про начебто негативні наслідки вакцинації [3]. Також РНБО відвітувала про аналіз мережі деяких Телеграм-каналів, і виявила серед них такі, що працюють на користь інтересів РФ. Вони зорієнтовані на проведення дискредитаційних дезінформаційних кампаній проти України з метою розхитування внутрішньополітичної ситуації. До таких телеграм каналів належать зокрема Klumenko Time, Вадим Рабинович, Moroz.Live [4].

З метою якісної боротьби з розповсюдженням російської пропаганди серед нашого населення, для початку необхідно зрозуміти, за яких умов таке її поширення й сприйняття частиною населення є можливим.

По-перше, для розуміння цієї проблеми варто вказати на низький рівень інформаційної культури та медіаграмотності окремих громадян й верств населення. Сюди входить і слабе критичне мислення, і небажання аналізувати отримані дані, що часто призводить до бездумного споживання будь-якої доступної інформації. Для покращення такої культури повинні проводитись відповідні просвітницькі заходи для школярів, студентів, а також для дорослих. Як правильно обирати ресурси для отримання інформації, необхідність перевірки даних на достовірність – все це є важливим для виховання сучасної молоді та має бути частиною державної інформаційної політики. У вересні цього року в Харкові була проведена пов'язана з цим питанням антифейкова конференція «Fake X», на якій медійні спікери всеукраїнського рівня (Яніна Соколова, Майкл Щур, Альона Романюк і багато інших), розповідали усім бажаючим про методи боротьби з дезінформацією, зокрема і в призмі російсько-української війни [5]. Цілком можна припустити, що це тільки початок і таких просвітницьких заходів ставатиме все більше.

Відсутність жорсткої відповідальності за поширення російської пропаганди є другою причиною. У Кримінальному кодексі України у першому розділі Особливої частини «Злочини проти основ національної безпеки України» не містяться положення, за якими б можна було притягнути до відповідальності безпосередньо за

поширення антиукраїнської пропаганди. У більшості випадках, якщо відбувається явне поширення таких тез, має місце тільки громадський осуд, громадські активісти також шляхом розголосу борються з такими проросійськими настроями. Разом з тим, у 2020 році СБУ все-таки вдалось притягнути до кримінальної відповідальності 40 осіб за поширення антиукраїнської пропаганди [6].

Отже, як бачимо, інформаційна безпека дійсно є невід'ємною частиною національної. Існують певні чинники, які сприяють розповсюдженню російської пропаганди, та які необхідно викоринювати. Боротьба на інформаційному фронті – це боротьба за розум і свідомість людей. Поки наші військові боронять нашу територію, ми повинні пробуджувати здоровий глузд наших громадян. Вже вісім років наша країна перебуває у стані неоголошеної війни з Російською Федерацією, однак, попри покращення ситуації на інформаційному фронті, «інформаційна свідомість» громадян досі не є достатньо забезпеченою належним захистом, про що свідчить вплив та поширення російської пропаганди. Російська Федерація використовує для цього усі доступні їй на даний момент методи: проросійські медіа, дописи у соціальних мережах, наявність у вітчизняному парламенті проросійської партії та ін.

Список використаних джерел

1. Брехня Кремля про українських захисників та захисниць (2021 р.) URL: <https://voxukraine.org/brehnya-kremlya-pro-ukrayinskyh-zahysnykiv-ta-zahysnyts/> (дата звернення: 04.11.2021).
2. Альтернативно проросійський: як працює телеканал «НАШ» (2021 р.) URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/telekanal-nash-i-gosijski-naratyvy/31233497.html> (дата звернення: 04.11.2021).
3. Антивакцинна пропаганда – інформаційна кампанія проти України (2021 р.) URL: https://www.rnbo.gov.ua/files/2021/%D0%97%D0%B2%D1%96%D1%82%20%D0%A6%D0%9F%D0%94_.pdf (дата звернення: 04.11.2021).
4. Звіт Центру протидії дезінформації. URL: <https://www.rnbo.gov.ua/files/2021/%D0%97%D0%92%D0%86%D0%A2%20%D0%A6%D0%9F%D0%94%20%D0%A0%D0%9D%D0%91%D0%9E.pdf>.
5. Перша антифейкова конференція. URL: <https://www.fakex.com.ua/event/konferentsiya-z-protydiyi-fejk-i-dezinformatsiyi-fake-x/>.
6. Покарання за поширення антиукраїнської пропаганди (2020 р.) URL: <https://ssu.gov.ua/novyny/pokarannia-za-poshyrennia-antyukrainskoi-propahandy-u-2020-rotsi-sbu-ptytiahnula-do-kryminalnoi-vidpovidalnosti-40-osib> (дата звернення: 04.11.2021).

ІСТОРИЯ ЯК ЗБРОЯ НА АРЕНІ ПОЛІТИЧНОЇ БОРотьБИ

Р.А. Михайловський, І.М. Будур

*Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана
Кожедуба*

У сучасних реаліях ведення гібридної війни історія як наука перестала бути предметом лише наукових дискусій і перетворилася на справжню інформаційну зброю. Логічно, що новим напрямком наукового пізнання і дискурсу сучасності постає проблематика реалізації «політики пам'яті» або «історичної політики» – набір прийомів і методів, за допомогою яких політичні сили, що знаходяться при владі, використовуючи адміністративні і фінансові ресурси держави, намагаються закріпити визначені інтерпретації історичних подій, як домінуючі. Так, в ідеологічному забезпеченні історичної політики національної безпеки виділяють наступні постулати:

- історія та історична пам'ять представляються як арена політичної боротьби із зовнішнім і внутрішнім супротивником, а тому виправдовується відступ від принципів професійної етики, обмеження свободи висловлювання, зміна принципів фінансування;

- зовнішній супротивник прагне затвердити свою ворожу інтерпретацію подій минулого головним чином через відстоювання протилежних аргументів, що призводить до руйнування простору для діалогу всередині країни і до нагнітання конфліктності у відносинах із зовнішнім світом;

- виправданням історичної політики слугують посилення на неналежний стан патріотизму і викладання історії в освітніх закладах, що, у свою чергу, використовується як аргумент для відмови від плюралізму в підручниках і концепціях.

Росія століттями проводить «гуманітарну політику», спрямовану на руйнацію української державності та історичної пам'яті українського народу. Провідною метою історичної політики Росії є десуб'єктивізація України, тобто поширення твердження, що український народ завжди був не суб'єктом, а об'єктом історичного процесу. Україна подається лише як складова інших держав та їхніх історій, як продукт розпаду Радянського Союзу, без своєї історії, попередньої державної тягlosti та традицій. Так, за твердженням російської пропаганди, Українська держава – це своєрідний «історичний нонсенс». Схиляючись до того, що в Україні та Росії, нібито спільна історія, Україна не має підґрунтя до легітимації своєї державної історичної традиції, по суті неспроможна існувати, а відтак

знову повинна стати частиною Російської Федерації. Згадаймо головну тезу у статті Володимира Путіна «Об историческом единстве русских и украинцев», у якій зазначено: «Русские и украинцы – один народ, одно целое... Это мое убеждение».

Для десуверенізації України активно використовується так звана «теорія змови», згідно з якою Росія оточена ворогами, котрі прагнуть її розчленувати. Так, в Указі президента РФ від 02.07.2021 N 400 «О Стратегии национальной безопасности Российской Федерации» зазначено: «...традиционные российские духовно-нравственные и культурно-исторические ценности подвергаются активным нападкам со стороны США и их союзников ...участились попытки фальсификации российской и мировой истории, искажения исторической правды и уничтожения исторической памяти, разжигания межнациональных и межконфессиональных конфликтов, ослабления государствообразующего народа».

Тому для Росії втілення української ідеї суверенного політичного життя – не прояв природного прагнення українського народу, а завжди інтрига ворожих держав: Польщі, Австро-Угорщини, Німеччини, а нині – США та блоку НАТО. Відповідно, підтримка іншими країнами української державності завжди розглядалася як антиросійська політика, причому Україна виставляється маріонеткою в політиці великих держав. Маніпуляції дискурсом історії використовувалися як інструмент формування антиукраїнських настроїв у Південно-Східній Україні, як регіонально-історичні відмінності, а також інспірували регіонально-політичні суперечності та розмежування, що, поряд з іншими чинниками, спровокувало військово-політичну кризу на Донбасі. Історичні міфи, перекручення та викривлення історичних фактів використовуються для виправдання сепаратистських рухів та застосування Росією військової сили. Тому у протидії війсьній агресії РФ чільну увагу слід приділяти загрозам у сфері історичної пам'яті. Одним із найбільш значущих для національної безпеки напрямом освіти є знання історії своєї країни. Зважаючи на розвиток останніх подій у країні, коли російській пропаганді, що використовувала препаровані факти минулого, вдалося нав'язати частині населення сепаратистські погляди, антиукраїнські історичні стереотипи, переконуємося, наскільки важливе місце посідає політика історичної пам'яті.

Протягом років існування суверенної України південно-східні регіони були своєрідним полігоном, де відточувалися технології розколу країни. Як інструмент формування антиукраїнських настроїв

на Донбасі активно використовувалися маніпуляції дискурсом історії, що стало вагомим чинником військово-політичної кризи. Антиукраїнські сили основну увагу зосередили на просуванні концепту «особливої донбаської ідентичності», використанні препарованих фактів, подій, пов'язаних з Німецько-радянською війною, Донецько-Криворізькою республікою, Новоросією. Метою таких історичних інтерпретацій є легітимізація сепаратизму на Донбасі, відрив від України та інтеграція з Росією, що створює загрозу територіальній цілісності та національній безпеці України. Історія використовується як різновид пропаганди, а спотворення минулого є одним із основних стратегічних інструментів антиукраїнських сил та Росії на Донбасі. Важливою складовою пропагандистської війни є «війна пам'яті» по лініях протистояння українського національного та радянсько-неоімперського наративів. Поширюються політичні спекуляції навколо приналежності регіону. Культивується думка, що Донбас створено Російською імперією і СРСР, що це територія формування «новоросів», «народу Донбасу», які мають свій менталітет і майже нічим не пов'язані з Україною. Це покликано легітимізувати відділення Донбасу від України або реалізувати федеративний проект. На часі – повноцінне осмислення минулого регіону, оскільки відтворення правдивої історії повинно послужити для відновлення зв'язків всередині розділеного суспільства та допомогти створити спільне майбутнє. Основна мета – це створення вагомого історичного підґрунтя, що пояснює претензії Донбасу на особливий шлях регіонального розвитку, і доведення, що це можливо лише в складі демократичної України, а не у фейкових «республіках» чи авторитарній Росії.

Слід зауважити, що війна на Донбасі переросла у багаторічний конфлікт та набула латентного стану також і через відсутність поступального розвитку в контексті єдиного загальноукраїнського освітнього поля, переважну орієнтацію на радянсько-російські зразки. Тому одне з найбільш нагальних завдань для системи освіти сьогодні – активізація формування загальноукраїнської ідентичності через вивчення української історії, позбавленої заідеологізованих штампів і фактологічних перекручень, що мають на меті залишити Україну у сфері російського впливу. Ефективне використання політики історичної пам'яті в освітній сфері України може стати суттєвим сприятливим чинником як реінтеграції суспільного середовища окупованих територій до загальноукраїнського гуманітарного простору, так і стабілізації соціально-політичної ситуації на Донбасі та

в Україні в цілому, надавши нового імпульсу здійснюваним реформам і трансформаційним процесам.

Отже, дієвим чинником консолідації суспільства та зміцнення держави має стати наратив, який би нівелював суперечності між різними регіонами та різними сегментами українського суспільства і однаково викладався б у всіх регіонах України. Констатовано, що в умовах гібридної війни Російської Федерації проти України одним із провідних завдань історичної освіти має стати формування в учнівської молоді національних, суспільно-державницьких цінностей як ідейного підґрунтя української громадянської ідентичності.

ДО ПРОБЛЕМИ ТОЛЕРАНТНОСТІ МАСМЕДІА У ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНОМУ ПРОТИБОВСТІ

Н. Ю. Тробюк

О. В. Кравченко кандидат психологічних наук, доцент

Національна академія національної гвардії України

Пандемія, збройні конфлікти, активізація міграційних потоків, політична та економічна нестабільність у суспільстві змушують особистість гостро відчувати свою соціальну незахищеність, невпевненість у майбутньому, загрозу для своєї безпеки та існування, у неї з'являється почуття дезорієнтації та відчуття невизначеності своєї ролі. Проблема підсилюється у тому числі і тим, як зазначає М. Делягін, що сучасна людина втратила вироблення навичок самостійного мислення, нею виключно легко маніпулювати. Ця деградація знизилася ефективність масової людської свідомості. У світлі зазначених тенденцій зростає увага до засобів масової інформації, що виступають потужним механізмом впливу на формування свідомості особистості. Оскільки, соціальні норми, що існують у суспільстві, потреби та прагнення, громадська думка певною мірою формується за допомогою засобів масової інформації, вони можуть виступати потужним засобом, що здатний сформувати як толерантні установки в суспільстві, так і використовуватись для розпалювання ксенофобії, дискримінації, пропаганди міжгрупової ворожнечі. Консультант проекту із соціальної психології та конфліктології І. Брунова-Калісецька зазначає, що люди, які почуваються об'єктами, не бачать можливості впливати на позитивні зміни. Вони не обирають медіа, а споживають те, що є.

Засоби масової інформації (ЗМІ) є ідеальним знаряддям для проведення інформаційно-психологічного впливу (ПІВ) і полягає в

цілеспрямованому створенні та поширенні спеціально відібраної інформації, що може позитивно або негативно впливати на функціонування та розвиток суспільства, психіку й поведінку окремих осіб, політичної еліти та населення загалом, з метою досягнення політичних, військових або інших переваг.

В. Гулай зазначає, що ІПВ спрямований на придушення, знищення, дезорганізацію, дезорієнтацію, дезінформацію, дезадаптацію об'єкта впливу, який спроможний порушити психічне здоров'я, спонукати до спонтанних, немотивованих, агресивних дій, спричинити тимчасові чи незворотні зміни та самознищення, підкорити свідомість особистості та скерувати її.

Однією з потужних тенденцій сучасності є перетворення інформації на глобальний ресурс, використання якого дає змогу значно збільшити ефективність керування всіма життєвими сферами особистості. Вивчаючи зазначений процес, дослідники роблять акцент на програмі руйнування цінностей людини в результаті здійснення ІПВ на неї. На сьогодні ІПВ по праву вважається найефективнішим засобом досягнення й забезпечення розвиненими країнами власних цілей та інтересів і має прямий та безпосередній вплив на всі життєво важливі сфери діяльності.

Стверджувати, що ЗМІ мають необмежені можливості у формуванні особистості буде неправильно. Але незаперечним є той факт, що саме ЗМІ визначають, що є найактуальнішим на сьогодні. Так чи інакше ЗМІ мають вплив на свідомість людей, на формування певних поглядів та прийняття рішень. Саме тому, якщо журналісти подаватимуть інформацію об'єктивно, толерантно – споживач в тій чи іншій країні так і буде сприймати цю інформацію. Перекручені факти, нагнітання конфліктних ситуацій, пропаганда насильства негативно впливає на спосіб мислення, культуру, рівень управління системи державного управління, моральні засади суспільства, що ставлять під сумнів саму державність, суверенітет і територіальну цілісність.

Здається, що уникнути негативного впливу медіа вкрай складно, однак напевно варто робити певні спроби, щоб послабити агресію в медійному світі, посприяти пошуку взаєморозуміння серед людей. У цьому аспекті виникає необхідність формувати і поширювати тактику толерантності, загальну систему цінностей і установок, що забезпечить єдність усіх членів суспільства, сприятиме взаємному пристосуванню людей один до одного і буде гідною альтернативою спробам віднайти суверенітет на національних засадах та будувати демократичне суспільство. Щоб не стати жертвою інформаційно-психологічного

впливу, потрібно сприймати позицію іншої людини з повагою, як позицію, на яку інша людина має право, поза емоційним навантаженням. Спроможність контролювати агресію, толерантність, повага до чужого права висловити свою думку, спроможність проаналізувати запропонований набір фактів, відділити гіпотези та інтерпретації від фактів і припущень, критичне ставлення до інформації, цілісне розуміння власної системи цінностей і моральних координат – все це робить людину захищеною від інформаційно-психологічного впливу.

У науково-психологічних дослідженнях встановлено, що саме від ЗМІ люди найшвидше заряджаються інформаційно-психологічно, вони миттєво вибухають агресивною реакцією, якщо хтось висловив протилежну позицію, адже не припускають іншої думки чи світогляду, не можуть стримувати своїх емоцій, визнавати свої помилки і тому, вони є найуразливішими об'єктами маніпуляції, інформаційно-психологічних прийомів.

«Насилля, нетерпимість виникають як результат незнання, – вважає Наталя Зарудна, заступник голови Національної Комісії України у справах ЮНЕСКО, заступник держсекретаря МЗС України. – Ми часто боїмося того, чого не знаємо, керуємось при цьому стереотипами, здебільшого негативними. Ось тут якраз і потрібне сприяння медіа толерантності. ЗМІ мусять пам'ятати і говорити про те, що інші люди теж люди, незалежно від того, мусульмани вони, християни чи іудеї. Всі люди мають свою гідну культуру, світогляд, прагнення. А незнання призводить до нацизму, ксенофобії».

Дослідники прав людини та мас-медіа в Україні наголошують, що толерантність – соціальна і демократична цінність, її формування є тривалим процесом і відбувається день за днем. Для цього мас-медіа мають дотримуватися певних правил, демонструвати толерантну поведінку та бути активним провідником ідей толерантності:

- постійне (а не ситуативне) інформування про національну/культурну/соціальну унікальність (а не відмінність) певної меншості;
- створення позитивного образу про особистість або групу;
- паритетна комунікація й постійний пошук спільних з більшістю ознак;
- повага до відмінностей та ідентичності (етнічної, соціокультурної, індивідуальної, статевої);

· налагодження ефективних взаємовідносин: інформаційне налаштування переходу від простого співіснування до етапу активності, спільної участі, взаємодії.

Переконливою є думка Сухомлина О., що тиражування професійними комунікаторами високоморальних фактів, подій, явищ лежить у площині професійної етики журналіста і веде до утвердження у суспільстві переконань щодо необхідності толерантності як основної цінності та засобу виживання у сучасному світі, тоді як авторська вседозволеність, недбальство абсолютизують у масовій свідомості протест та нетерпимість як єдиний спосіб досягнення справедливості.

На сьогодні толерантність вже традиційно сприймається як одна з цінностей європейського стилю правового мислення. У вітчизняній правовій науці толерантність також розглядається не тільки як цінність, якій надано правове значення (цінність-ціль), а й цінність, яка є правовою відповідно до змісту (цінність-засіб).

Медіа як елемент громадянського суспільства формують публічний масовий дискурс і тому зобов'язані підтримувати суспільний діалог на принципах толерантності. Медіа толерантність в сучасних умовах об'єднує в собі певний комплекс, що конструюється на неупередженому і діалогічному підході та включає: ставлення до споживачів інформації, тих хто надає інформацію та використання інформації.

Більшість дослідників для організації ефективної протидії інформаційно-психологічним впливам пропонують підвищити медіаграмотність населення, особливо молоді, яка ще не має життєвого досвіду і здатна вірити перекрученій інформації. Водночас, слід зазначити, що засоби масової інформації є головним засобом інформаційного впливу та покликані бути центрами громадського контролю і за діями влади, і за збереженням духовних цінностей нації. Тому, як необхідність виникає потреба не тільки виробити критеріїв відбору та обмеження негативної інформації, а й формувати у суспільстві навиків толерантності як стратегії згоди, співіснування, розумного рівня компромісу.

РОЛЬ СИСТЕМИ ОСВІТИ У ПРОТИДІІ ГІБРИДНИМ ЗАГРОЗАМ

В. В. Чалапко

*Національний технічний університет «Харківський політехнічний
інститут»*

Інформаційні та гібридні війни спрямовані, в першу чергу, на «враження» суспільної й індивідуальної свідомості. Для створення належного захисту від гібридних загроз держава має зміцнювати й осучаснювати систему освіти, оскільки тільки інтелектуально й духовно розвинена людина здатна ефективно себе захищати від різного роду маніпуляцій та негативних впливів. Система освіти має забезпечувати духовну стійкість суспільства та людини, що є необхідною умовою протидії гібридній агресії.

Експерти підкреслюють, що на розкриття специфіки гібридної агресії, роз'яснення суті її ідеологічної основи повинні були б направлені зусилля як держави, так і всього проукраїнсько налаштованого громадянського суспільства. Найбільш ефективно спротив гібридній агресії необхідно було б здійснювати через заклади освіти шляхом внесення в програми навчальних предметів тих матеріалів, які б давали уявлення про ворога, його методи ведення війни, вчили розпізнавати інформаційні атаки та розповідали про методи нейтралізації і спротиву атакам ворога [1].

Цілком логічно, що сучасна система освіти має відповідати потребам суспільства щодо формування необхідного рівня інформаційної культури, політичної культури, духовної культури майбутніх громадян. Комплексний підхід до розуміння ролі освіти в умовах гібридної війни сприятиме формуванню критичного мислення у громадян, дозволить напрацьовувати у них здатність розрізняти фейки у інформаційному просторі, вчитися вибудовувати систему аргументів проти ворожої пропаганди.

З точки зору О. Данильяна та Ю. Калиновського, отримуючи системні знання, усвідомлюючи гуманістичні цінності та принципи, об'єкт навчання зміцнює як особисту інформаційну безпеку, так і безпеку держави загалом. Когнітивний бар'єр, який формується у людини системою освіти, є надійним щитом від маніпулятивного впливу засобів масової комунікації, деформацій системи цінностей, світоглядного вакууму. Отже, сучасна система освіти вимагає з одного боку посилення фундаментальності, а з іншого – інновацій, що не суперечать національним традиціям. Фундаменталізація освіти

привносить у навчальний процес низку позитивних аспектів: по-перше, сприяє формуванню цілісного світогляду; по-друге, вона спрямована на засвоєння об'єктами навчання якісних узагальнених знань; по-третє, створює інтелектуальну основу для порівняльної характеристики знань, отриманих у різних наукових системах. координат [2, с. 41].

Недооцінка ролі освіти та науки під час гібридної війни, їх хронічне недофінансування може призвести до значних «втрат» на інформаційному фронті – посилення впливу ворожої пропаганди на суспільні цінності й традиції, нездатність громадян чинити опір маніпулятивним впливам ворога, у крайньому варіанті втрата духовної консолідації суспільства й руйнування основ державності.

Важливість системи освіти у протистоянні гібридним загрозам обумовлена, в першу чергу, тим, що такий вид загроз спрямований на світогляд людини та її цінності. Як зазначає Г. Почепцов, гібридна війна розгорнута на всіх можливих напрямках, це не лише інформаційна війна. Це одночасно економічна, репутаційна, смислова, людська... На неї повинні працювати всі, хто має вплив на населення: актори, співаки, письменники, режисери. **Військові дії задають лише фон для більш масштабної війни в людському розумі.** Це скоріше гуманітарна війна, в якій військові дії є другорядними [3].

Отже, система освіти в умовах гібридної війни має виконувати низку взаємопов'язаних функцій – консолідуючу, духовно-ціннісну, світоглядну, виховну. З нашої точки зору, варто посилювати фундаменталізацію освіти, постійно осучаснювати її форму та зміст.

Список використаних джерел

1. Безуглий А. Освіта – це п'ята колона Кремля в Україні? 2018. URL: <https://euro.kharkiv.ua/?p=19338> (дата звернення: 28.11.2021).
2. Данильян О.Г., Калиновский Ю.Ю. Система образования как фактор информационной безопасности демократического государства. *International Scientific-Practical Conference Theory and Practice: Problems and Prospects: Book of Abstracts. 21st-22nd of May 2020, Marijampole and Kaunas, Lithuania.* P. 41-42.
3. Почепцов Г. Гібридна війна: інформаційна складова. 2015. URL: <https://ms.detector.media/mediaanalitika/post/14501/2015-10-25-gibrydna-viyana-informatsiyna-skladova/> (дата звернення: 28.11.2021).

PROPAGANDA AS A VARIETY OF WEAPONS OF MASS DAMAGE

D.O. Peretiako,

Y.G. Shcherbynskyi

*Humanities Institute of the National University of Defense of Ukraine
named after Ivan Chernyakhovsky*

Russian propagandists gradually developed an ideological platform for aggression. An important place was occupied by an information campaign aimed at weakening patriotic sentiments in Ukrainian society, for example, through the active use of the myth of a common past, «older brother», nostalgia for the USSR; discrediting Ukrainian heroes and Ukrainian history in general. Russia uses the manipulation of history to justify and intensify aggression against Ukraine.

Armed aggression is only one of the instruments of the Russian Federation's war against Ukraine, the last argument when all other means of subduing Ukrainians have exhausted themselves.

Thus, in February 2014, Russia turned to active aggression. The Russian Federation, violating the norms and principles of international law, bilateral and multilateral agreements, annexed the Autonomous Republic of Crimea and Sevastopol, occupied certain areas of Donetsk and Luhansk regions.

Aggression is carried out in several dimensions: military, political, economic, social, humanitarian, information. Elements of the hybrid war have long been propaganda based on lies, manipulation and substitution of concepts, denial of the very fact of the war and the participation of the Russian Federation in it; accusing Ukraine of its own crimes, distorting Ukrainian history; trade and economic pressure and energy blockade; terror and intimidation of Ukrainian citizens; cyberattacks and attempts to destabilize critical infrastructure.

The current war is called «hybrid», presenting it as a new way of implementing aggressive policies. But almost all its tools (an attempt to consolidate its influence in Ukraine through the support of «loyal» Ukrainian political circles, the internal political division of Ukrainian society through propaganda, and finally, open military intervention, attempts to present aggression as an internal civil conflict.

Russia's information war against Ukraine has demonstrated that propaganda can be a form of weapon of mass destruction that attacks the human psyche, depriving millions of the ability to think objectively and critically.

Several techniques were used in constructing the image of the enemy with the help of the Russian media.

First, an ingenious invention was applied. This is a translation of the conflict into the language of the World War II. The target audience, it is consumers of the media product, was suggested that in reality there was no revolution in Ukraine with anti-government protests and attempts to change the government, but that the «fascist junta» was sending «punitive detachments» to the east.

And a person, faced with this vocabulary, could no longer look away from the events, he found himself inside the history of the holy war, in which it is already lexically clear where good, where evil.

It was included in a history textbook, a chapter where «ours» fought the Nazis.

Secondly, the enemy was dehumanized. To start a war, in this case with Ukraine, the Russian Federation had to first persuade itself that there were no people on the other side at all, that it was «ukry», «ukropy», «banderivtsi». That the Ukrainian nation does not exist, the Ukrainian state does not exist, is all a fabrication of Russia's enemies, who invented it 200 years ago to take away its territory.

The next method of constructing an image – the enemy is presented as something weak and ridiculous and at the same time – as terrible, insidious and overpowering. Who are the «ukry»? Some stupid people are jumping, singing obscene songs about Putin, but they can't do anything, the economy is collapsing, they are fleeing to the West, where they will be made slaves. And in general, Ukrainians are a kind of anthropological nonsense.

Another important method of the Russian media in this war is interpretation. Of course, if you want to convince someone of something, you should not just report the facts - or better yet not report them at all – but immediately comment.

Because of this, there has been and remains such a boom of political scientists and experts on TV and radio stations, who have an answer to any event that takes place in this conflict it is a crime of the Ukrainian authorities, Ukraine is falling apart, again fascists, punishers and so on.

Thus, in order to achieve its goal, the aggressor country actively used the technology of media influence, which allowed to press on the painful points of public consciousness, arousing such feelings as fear, anger, resentment and hatred.

These methods are still used today. But not only those who are engaged in propaganda, manipulation and black PR. These techniques are

gradually becoming an integral part of journalistic tools and all active Internet users.

Russia's use of hybrid warfare technologies against Ukraine has turned the information sphere into a key arena of modern confrontation, where the latest technologies of informational and psychological influence on the consciousness of citizens are actively used, aimed at inciting national and religious enmity, violation of the sovereignty and territorial integrity of Ukraine.

Therefore, the complex nature of current threats to national security in the information sphere requires the definition of conceptual approaches to the formation of a system of protection of the individual, society and the state from external negative information influences in a hybrid war.

ХАРАКТЕРНІ ОЗНАКИ ОСОБОВОГО СКЛАДУ АВІАЦІЙНИХ ЧАСТИН ПОВІТРЯНИХ СИЛ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ ЯК ОБ'ЄКТУ ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ВПЛИВУ (ПВ) ПРОТИВНИКА

В.В. Пугач,

О.В. Петрук,

Г.А. Зміївський

*Військово-юридичний інститут Національного юридичного
університету імені Ярослава Мудрого*

Досвід локальних війн та збройних конфліктів останніх десятиліть, у тому числі анексії Криму та воєнних дій на Сході нашої держави яскраво підтвердив, що в останній час одним з об'єктів інформаційно-психологічної боротьби (ІПБ) означився особовий склад авіаційних частин і підрозділів.

З великою долею ймовірності можна стверджувати про те, що при будь-якому сценарії воєнного конфлікту особовий склад авіаційних частин Повітряних Сил Збройних Сил України стане об'єктом інформаційно-психологічного впливу (ПВ) противника як у загрозливий період, так і з початком воєнних дій.

Форми, методи та засоби ПВ противника будуть обиратися з урахуванням характеристик як самого об'єкту впливу, так і населення, що мешкає у районі дислокації цього об'єкту. Розробка методики оцінки змін бойових можливостей авіаційних частин в ході інформаційно-психологічного впливу з боку противника дасть можливість відпрацювати необхідні рекомендації керівному складу

щодо попереджувальних заходів і відновлення морального та психічного стану особового складу.

Характеризуючи особовий склад авіаційних частин Повітряних Сил ЗС України необхідно зазначити, що в переважній більшості він складається з офіцерів віком від 20 до 45 років, які відповідають підвищеним вимогам щодо стану здоров'я, з вищою освітою, яка забезпечує високий фаховий рівень, стійку мотивацію до військової служби, високий рівень морального та психічного станів та патріотизму.

Свій відбиток накладає й характер діяльності авіаційних спеціалістів, пов'язаний з достатнім або значним фізичним і психічним навантаженням, виконанням завдань в складних умовах у поєднанні з значною часткою інтелектуальної праці.

До факторів, які визначають оцінку особового складу частин ПС ЗС України як об'єкту ППВ слід віднести:

- особливості морального та психічного станів;
- групову належність та рівень групової інтегрованості військових колективів;
- етнічно-релігійні особливості військових колективів;
- суспільно-політичну обстановку в районі або регіоні дислокації авіаційної частини;
- рівнем інтенсивності ППВ противника на особовий склад;
- наявність психогенних втрат у підрозділах та частині при підготовці та з початком бойових дій.

Отриманий досвід останніх збройних конфліктів, у тому числі в ході анексії Криму та воєнних дій на Сході України свідчить, що значним фактором в оцінці характеру ППВ є рівень морального та психічного станів (МПС) як військових колективів, так і окремих військовослужбовців.

Найбільш високий рівень МПС в авіаційній частині спостерігається у льотного складу, це обумовлено поетапним професійно-психологічним відбором кандидатів при вступі до ВВНЗ, під час навчання та допуску до першого та наступних польотів, регулярними медичними оглядами та обстеженнями і психологічною підготовкою особового складу, найвищим рівнем соціального забезпечення в частині.

Найнижчий рівень МПС спостерігається у військовослужбовців підрозділів забезпечення. Переважна більшість з них складається з військовослужбовців строкової служби та військовослужбовців за

контрактом. Їх швидка ротація в зв'язку з закінченням термінів служби не дає можливості достатньо міцно сформувати військові колективи та підтримувати в них здоровий морально-психічний клімат. Не завжди достатній загальноосвітній рівень, розмиті моральні цінності сучасної молоді, слабе патріотичне виховання – все це знижує рівень МПС підрозділів забезпечення. Крім того, в підрозділах забезпечення відзначається найбільш стійкий зв'язок особового складу з населенням регіону дислокації авіаційної частини та найвищий в авіаційній частині рівень вживання алкоголю та наркотичних речовин.

В переважній більшості випадків об'єктом інформаційно-психологічного впливу постає не одна особа, а соціальні групи людей.

Авіаційна частина, як і будь-яка інша військова частина, може розглядатися як середня за розміром соціальна група, яка складається з окремих малих груп – підрозділів. Ці групи, які входять до складу частини, за рівнем свого розвитку можуть бути різними – від стабільно сформованих колективів (ескадрильї) до корпорацій (підрозділи забезпечення).

Не слід нехтувати і внутрішньо-груповим, неформальним розподілом авіаційної частини за професійною ознакою: керівний склад, льотний склад, інженерно-технічний склад, особовий склад підрозділів забезпечення. Кожний з цих груп притаманні свої рівні згуртованості (групової інтеграції), морально-психічного стану, професійної підготовленості. У кожній з них формуються свої традиції, а самі групи, в свою чергу, рангуються між собою.

Як свідчить досвід воєнних конфліктів останніх десятиліть, саме етнічно-релігійні протиріччя активно використовуються протиборчими сторонами під час організацій та здійснення ІПВ.

Враховуючи поліетнічність та поліконфесійність населення України, слід зазначити і очікувати, що саме на особовий склад який відноситься до національних і релігійних меншин нашої держави, буде спрямовуватися масований інформаційно-психологічний вплив зі сторони противника.

На відміну від інших військових частин, авіаційні частини дуже тісно пов'язані з існуючою інфраструктурою району своєї дислокації: економічною, соціальною, політичною, екологічною. Безпосереднє розміщення авіаційних частин до великих населених пунктів обумовлює їх взаємовплив в різноманітних сферах діяльності.

За досвідом локальних конфліктів, у тому числі і вході збройної агресії РФ в Україні противник може здійснювати ІПВ не обов'язково безпосередньо, а через місцеве населення, що мешкає у районах

дислокації військової частини, використовуючи існуючу суспільно-політичну обстановку, а саме етнічні, релігійні, соціальні, економічні або екологічні протиріччя.

Як свідчать події в Криму та на Сході України, рівень ПІВ РФ під час підготовки та у ході воєнних дій набував значної інтенсивності. При цьому активно використовувалися засоби мас-медіа та інтернет-ресурси, через які безперервно надавалася дезінформація про стан в Україні, міфологізовані історії, з метою дискредитування керівництва держави, прославлення російської історії та російських збройних сил.

З початком масштабних воєнних дій слід очікувати великих бойових втрат, як серед льотного складу в ході бойових вилетів, так і серед особового складу інших підрозділів, що входять до складу авіаційної частини, наприклад, під час нанесення противником ракетно-артилерійських ударів, ударів високоточною зброєю дій диверсійно-розвідувальних груп та застосуванням зброї масового ураження. Все це може привести до виникнення психогенних втрат, які також будуть враховуватися противником під час планування заходів інформаційно-психологічної боротьби. Психогенні втрати серед льотного складу простежувалися при застосуванні авіації ПС ЗС України влітку 2014 року.

Таким чином, характер і результати можливого інформаційно-психологічного впливу противника на особовий склад авіаційних частин Повітряних Сил Збройних Сил України залежить від групової приналежності, особливостей морального та психічного станів, суспільно-політичної обстановки в районі дислокації військової частини, рівнем інтенсивності ПІВ, наявністю та обсягом психогенних втрат серед особового складу підрозділів у ході підготовки та з початком бойових дій.

ПРОБЛЕМИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Р.І. Рубльова

А.В. Недорубко

Харківський національний університет Повітряних Сил ім. Івана

Кожедуба

В умовах сучасних глобальних та регіональних інформаційних протистоянь, деструктивних комунікативних впливів, зіткнення різновекторних національних інформаційних інтересів, поширення інформаційної експансії та агресії, захист національного інформаційного простору та гарантування інформаційної безпеки

стають пріоритетними стратегічними завданнями сучасних держав у системі глобальних інформаційних відносин.

В умовах російсько-українського конфлікту захист національного інформаційного простору від негативних інформаційно-психологічних впливів, операцій та війн, гарантування інформаційної безпеки та інформаційного суверенітету набувають особливого значення і стають чинниками збереження національної ідентичності України та функціонування її як суверенної та незалежної держави.

Всебічне дослідження проблеми гарантування інформаційної безпеки України, захисту національного інформаційного простору з огляду на реальні й потенційні загрози та деструктивні пропагандистські та маніпулятивні інформаційні впливи.

Характеристика та аналіз реальних та потенційних загроз інформаційній безпеці України; окреслення сутності понять інформаційна безпека держави, інформаційні загрози; визначення ступеня інформаційних загроз національному простору України; аналіз особливостей та специфіки експансіоністської політики Російської Федерації проти України; надання практичних рекомендацій щодо вдосконалення державної інформаційної політики та створення ефективної системи інформаційної безпеки України.

Інформаційна безпека є інтегрованою складовою національної безпеки і її розглядають як пріоритетну функцію держави. Рішення комплексної проблеми інформаційної безпеки дасть змогу як захистити інтереси суспільства і держави, так і гарантувати права громадян на отримання всебічної, об'єктивної та якісної інформації. Проблема гарантування інформаційної безпеки України актуалізується в умовах війни на Сході, коли з боку Російської Федерації відбувається інформаційна експансія, упереджене та тенденційне висвітлення фактів та явищ, а технології російських інформаційно-психологічних операцій спрямовані на забезпечення домінування в українському (а також у глобальному) інформаційному просторі та на утримання медійної переваги.

Загрози національній безпеці України в інформаційній сфері це – сукупність умов та чинників, які становлять небезпеку життєво важливим інтересам держави, суспільства і особи через можливість негативного інформаційного впливу на свідомість та поведінку громадян, а також на інформаційні ресурси та інформаційно-технічну інфраструктуру.

Закон України «Про основи національної безпеки» говорить, що однією з основних загроз інформаційній безпеці є «намагання

маніпулювати суспільною свідомістю, зокрема, шляхом поширення недостовірної, неповної або упередженої інформації». У Доктрині інформаційної безпеки України, визначено такі загрози інформаційній безпеці країни: поширення у світовому інформаційному просторі викривленої, недостовірної та упередженої інформації, що завдає шкоди національним інтересам України; зовнішні деструктивні інформаційні впливи на суспільну свідомість через ЗМІ, а також мережу Інтернет; деструктивні інформаційні впливи, які спрямовані на підрив конституційного ладу, суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності України; прояви сепаратизму в ЗМІ, а також у мережі Інтернет за етнічною, мовною, релігійною та іншими ознаками.

Одним з основних напрямків створення надійного інформаційного куполу України є співпраця у невійськовій діяльності з НАТО, зокрема: політична співпраця; розвиток цінностей демократії, індивідуальної свободи, верховенства права та внутрішніх реформ; протидія надзвичайним ситуаціям; науково-технічне співробітництво; розвиток цивільного персоналу сектору безпеки; протидія кіберзагрозам; енергетична безпека.

Прикладом такої співпраці є підготовка українських військовослужбовців інструкторами НАТО, проведення спільних навчань та отримання потужної міжнародної підтримки особливо з боку мовної інтеграції Альянсу та реалізації засад як «Дорожньої карти», так і питань централізації єдиної мовної підготовки в Україні.

До загроз національній безпеці України в інформаційній сфері варто зарахувати: прояви обмеження свободи слова та доступу громадян до інформації; викривлення, спотворення, блокування, замовчування, упереджене та тенденційне висвітлення інформації; несанкціоноване її поширення; відкриту дезінформацію; інформаційну експансію з боку інших держав та руйнівне інформаційне вторгнення у національний інформаційний простір, коли країни з потужнішим інформаційним потенціалом отримали можливість розширити свій вплив через ЗМІ на населення і громадськість менш потужної держави; виникнення і функціонування у національному інформаційному просторі держави невідконтрольних й інформаційних потоків; поширення засобами масової інформації культу насильства, жорстокості; повільність входження України у світовий інформаційний простір; невваженість державної інформаційної політики та відсутність необхідної інфраструктури в інформаційній сфері; розміщення дезінформації в Інтернеті.

Проти України з боку Російської федерації ведеться інформаційна війна, яка спрямована на нав'язування певних ідеологічних стереотипів, тієї чи іншої суспільної думки за допомогою засобів масової інформації, зокрема через електронні видання.

У сучасному глобалізованому інформаційному суспільстві є комп'ютерна злочинність, кібертероризм, кібервійни, які передбачають протистояння національних інтересів у просторі Інтернету, застосування комп'ютерних та інтернет-технологій для нанесення шкоди супротивнику. Найчастіше технології кібервійни, кібертероризму спрямовані на сферу державної безпеки й оборони і становлять реальну загрозу суверенітету держави.

Гарантування інформаційної безпеки України в умовах дестабілізвальних негативних інформаційно-психологічних впливів та експансіоністської агресивної інформаційної політики Російської федерації, потребує консолідації зусиль на усіх рівнях державної влади та громадянського суспільства.

Пріоритетними напрямками державної інформаційної політики та важливими кроками з боку владних органів України мають бути: інтеграція України до світового та регіонального європейського інформаційного просторів; модернізації усієї системи інформаційної безпеки держави та формування й реалізація ефективної інформаційної політики та ін.

Виконання заходів з метою захисту національного інформаційного простору з боку української влади передбачає: створення Міністерства інформаційної політики України; ухвалення рішення Радою національної безпеки і оборони України «Про заходи щодо вдосконалення формування та реалізації державної політики у сфері інформаційної безпеки України».

Отже, в умовах сучасних інформаційних протистоянь, експансіоністської політики Російської федерації, національний інформаційний простір України є недостатньо захищеним від зовнішніх загроз. Тому захист інформаційного суверенітету, створення потужної та ефективної системи інформаційної безпеки України, розроблення дієвих стратегій і тактик протидії медіазагрозам повинні стати пріоритетними завданнями органів державної влади та недержавних інститутів.

ФЕЙКИ, ДЕЗІНФОРМАЦІЯ, МАНІПУЛЯЦІЯ, ПРОПАГАНДА ЯК ЗАСОБИ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

А.О. Мироненко

Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана
Кожедуба

19 вересня 2020 року головнокомандувачем Збройних Сил України затверджена Доктрина публічного спілкування (далі – Доктрина). Цим документом визначено «систему принципів інформаційно-комунікаційної діяльності, а також систему поглядів на цілі, завдання та характер реалізації державної інформаційної політики у сфері національної безпеки і оборони, способи її реалізації та забезпечення у Збройних Силах України» [1]. Поява Доктрини, на нашу думку, стала свідченням того, що інформаційний складник гібридної війни визано рівним військовому озброєнню, тактичним та стратегічним прийомам ведення бойових дій.

У Доктрині зазначено, що країна-агресор спрямовує найновіші інформаційні технології на розпалювання національної і релігійної ворожнечі, пропаганду агресивної війни, дестабілізацію політичної обстановки та порушення суверенітету та територіальної цілісності України [1]. Відповідно для ефективної протидії цим впливам окреслені завдання, зокрема – розвивати медіакультуру. Також у документі представлено основні терміни та визначення: взаємодія з громадськістю, внутрішня аудиторія, внутрішні комунікації, зовнішня аудиторія, зовнішні комунікації, інформаційно-комунікативна діяльність, комунікація, комунікативна діяльність, публічне спілкування, речник, цільова аудиторія.

Важливість Доктрини полягає й у тому, що чітко окреслено загальні принципи публічного спілкування у Збройних Силах України: оперативність, достовірність, об'єктивність, скоординованість, ґрунтовність, актуальність, інформативність, переконливість, доступність, безпечність. Саме конкретизація кожного з цих принципів відкриває можливість для протистояння ворогові в інформаційній сфері.

Актуальність теми пов'язана з подальшим напрацюванням способів та засобів протидії ворожій інформації в умовах гібридної війни, вона детермінує не лише появу спеціальних наукових досліджень, а й проведення наукових конференцій, цілком присвячених різним її аспектам. Звернемо увагу на той факт, що в Доктрині не окреслено такі поняття, як фейк, дезінформація,

маніпуляція, пропаганда. Вважаємо за необхідне додати ці терміни та розглянути значення їхнього впливу в публічному спілкуванні.

Маніпуляція в сучасній літературі розглядається як досить багатогранне явище, зокрема йдеться про різні її види: економічні, інформаційні, адміністративні, мовні, рекламні, міжособистісні [2]. Тому можемо визначити маніпуляцію в інформаційному просторі як складний прийом впливу на аудиторію слухачів (читачів) з метою прихованого управління їхньою свідомістю. Науковці Національної юридичної бібліотеки НБУВ визначили маніпулятивні технології російських видань: створення інформаційної хвилі, створення асоціацій, анонімний авторитет, принцип контрасту, коментарі, постановка риторичних запитань, констатація факту, класифікатори, вибіркова правда, дезінформування тощо. Ці техніки були виявлені та проаналізовані в проекті «Україна у фокусі іноземних ЗМІ», що реалізується Службою інформаційно-аналітичного забезпечення органів влади та Національною юридичною бібліотекою НБУВ [3,4].

Фейки – з англійської – підробка, фальшивка. Проблема полягає саме в тому, щоб виявити «несправжність» у тій чи іншій інформації. А звідси – і завдання для підрозділів Збройних сил України в цілому, і для військових навчальних закладів зокрема – розвивати критичне мислення особового складу, навчати цьому постійно й системно.

Дезінформація – спрямований фейк. Отже маємо не лише підроблену (читай – спотворену) інформацію, але й заздалегідь прогнозовану аудиторію, для якої її створюють.

Для відстеження та розвінчання фейків можна скористатися наявними порадами: не ділитися неперевіреною інформацією, шукати пояснення в кількох джерелах, пам'ятати – фейк розрахований на емоції, тому слід протиставляти йому раціональний аналіз почутого (прочитаного).

Пропаганда – це поширення і постійне, глибоке та детальне роз'яснення яких-небудь ідей, поглядів, знань. Негативна конотація виникає, наприклад, під час аналізу російською пропагандою історичного минулого народів (зокрема східних слов'ян) з метою применшення значущості українців в розбудові своєї країни. В одному ряду з уже означеними прикладами необхідно розглядати й постійні атаки роспропаганди на такий складник національної безпеки України, як мова.

Звернемо увагу на вже наявний систематизований матеріал про інформаційний складник гібридної війни проти України, який маємо використовувати для протидії: по-перше, інформаційна війна

розпочалась задовго до воєнної агресії Росії проти України і продовжує супроводжувати її на всіх етапах, завчасно адаптуючись під поточні цілі та задачі; по-друге, інформаційно-пропагандистські та дезінформаційні проекти, операції і заходи спрямовані на всі верстви населення і всі регіони України, а також населення Росії і країн Заходу – відповідно, з різними цільовими установками і завданнями; по-третє, головна мета інформаційної війни в Україні – ліквідація державності України; у Росії – отримання підтримки населення для виправдання дій керівництва Росії; для країн Заходу – дискредитація дій керівництва України та її Збройних сил [5].

Отже, Доктрина публічного спілкування має наповнюватися практичними рекомендаціями щодо протидії ворогові в умовах гібридної війни. За час навчання у вищій військовій школі в курсантів (наприклад, майбутніх офіцерів з морально-психологічного забезпечення) мають бути сформовані не лише навички комунікації за фахом, а й навички розпізнавання дезінформації, навички критичного мислення. Володіння державною мовою, на наше переконання, є одним з вирішальних у досягненні поставлених завдань.

Список використаних джерел

1. Доктрина публічного спілкування. URL: https://www.mil.gov.ua/content/standarts/doktryna_pyblyck_spilk_20200919.pdf
2. Магдиш І. Маніпульована демократія. *Незалежний культурологічний часопис «І»*. 2003. № 30. URL: http://www.ji.lviv.ua/n30_texts/N30-manipul.htm.
3. Національна юридична бібліотека НБУВ. *Україна у фокусі іноземних ЗМІ* URL: http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=2818:ukrajina-u-fokusi-inozemnikh-zmi-lyutij-2017-r&catid=76&Itemid=387.
4. Національна юридична бібліотека НБУВ. Громадська думка про правотворення. URL: http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=30&Itemid=271.
11. Radkovets, Yu. *Hibrydna viina Rosii proty Ukrainy: uroky ta vysnovky* [Russia's hybrid war against Ukraine: lessons and conclusions]. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/2107122-gibridna-vijna-rosii-proti-ukraini-uroki-ta-visnovki.html>.

СОЦІАЛЬНИЙ ЗМІСТ УЯВЛЕНЬ ПРО ВІЙНУ ТА МИР В КОНТЕКСТІ ГІБРИДНОЇ АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

О.В. Малєєв

*Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана
Кожедуба*

Війну та мир можна вважати двома базовими полюсами континуума, котрий відображає соціально-політичну стабільність будь-якої країни або суспільства. Відповідно, актуальним можна вважати вивчення специфіки соціальних уявлень громадян про ці два «соціальних стани», особливо, якщо мова йдеться про суспільство, котре кілька років знаходиться у стані військово-політичного конфлікту. Актуальність вивчення цієї проблематики також пов'язана з посиленням ролі мас-медіа при пізнанні світу – отже, у багатьох випадках соціальні уявлення про ті чи інші явища та події базуються на нав'язаних ззовні шаблонах та стереотипах

Наявні смисли й настанови важливо фіксувати по гарячих слідах, оскільки такі сенси, на відміну від матеріальних артефактів, – швидкоплинні та змінні. Сукупності смислів, пов'язаних з війною, надалі модифікуються й перетворюються на стійкі наративи, які забезпечують спадковість історичної пам'яті та спрямовані на підтримку ідентичностей спільнот. Розуміння смислу подій тими, хто пише історію, може значно відрізнитися від уявлень тих, хто її творить.

Інформаційне середовище в умовах гібридної війни виходить за медійні межі, охоплюючи всі сфери публічної комунікації. Публічний дискурс включає будь-яку публічну комунікацію (усі види медіа, соціальні мережі, публічні виступи, політичні дебати, офіційну частину дипломатичної активності). Він є механізмом для обміну смислами, для конструювання ідентичностей і створення версій розуміння подій. Політична реальність на рівні публічного дискурсу переважно формується за допомогою повсякденних понять, зокрема поширених у суспільстві поточних уявлень про війну і мир та про зв'язок між ними.

Тенденція рідше вживати термін «війна» спирається також на негативні конотації, пов'язані з історичним розвитком людства. У Статуті ЮНЕСКО зазначається, що «думки про війну виникають в умах людей, тому у свідомості людей треба вкорінювати ідею захисту миру».

Раніше в історичному вимірі головною метою війн та військових операцій було досягнення цілі через фізичну активність (руйнування, географічні захоплення тощо). Фізичні військові дії та їхні результати впливали на когнітивну сферу, тобто на сферу розуміння та сприйняття реальності. Нині ж навпаки – війна як фізичне насильство підпорядкована меті вплинути на думки та сприйняття людини, на її поведінку.

Для суспільного ставлення до російської агресії в Україні центральним є поняття не конфлікту, а війни. А мир у цій парадигмі встановлюється в результаті перемоги. Метою у протидії російській гібридній війні є досягнення миру внаслідок перемоги України – як на когнітивному рівні (невиконання політичних вимог противника), так і на рівні відновлення територіальної цілісності нашої держави. Конфліктологічні ж підходи до побудови і підтримки миру в умовах гібридної війни мають розглядатися як доповнювальні практичні заходи, спрямовані на зниження інтенсивності конфлікту і вирішення гуманітарних питань. Водночас такі заходи містять небезпеку створення зон тривалих заморожених конфліктів з латентним потенціалом повернення до «гарячої» фази.

Збройне зіткнення будь-якого рівня починає існувати як війна – тобто історична, соціальна, гуманітарна та інша подія – тільки в межах її дискурсивного (насамперед вербального) осмислення.

Маючи владу в ментальній сфері, контролюючи структури сприйняття реальності та розуміння подій, можна опанувати й реальність, якою людина живе, а володіючи цією реальністю, отримати владу над її світом в цілому, включно із соціально-політичним простором, історичним часом і життєвими ресурсами. Ментальна сфера, на відміну від фізичної, є недискретною. Тому початок сучасних війн та їхнє закінчення – перехід до миру – хронологічно й просторово розмиті.

Визначення факту перемоги чи поразки теж втрачає однозначність. Зв'язок перемоги та поразки у гібридній війні залишається неясним. За правилами «звичайної» війни сторона, що перемогла, декларує закінчення війни, а протилежна сторона визнає себе переможеною. Але цей сценарій в умовах гібридної війни є нереалістичним. Агресор, який не визнає свою роль як учасника конфлікту і репрезентує себе як миротворця, не передбачає для себе, відповідно, будь-якого визнання поразки. Розмитість меж тривалості війни і воєнних дій також затемнює смисл перемоги як одномоментного акту, події, чітко окресленої в часі. У цій

перцептивній та смисловій розмитості зіткнення протилежних інтерпретацій – наприклад, нав'язуване Росією викривлене розуміння подій на сході України як внутрішнього конфлікту, «громадянської війни», замість того, щоб визнати його правдивий міждержавний характер як наслідок російської агресії проти України, – перетворюється на засіб деструктивного впливу і використовується як різновид зброї з цілком реальним руйнівним ефектом, при застосуванні якої руйнуються не фізичні об'єкти, а уявлення про дійсність.

Інформаційна й смислова специфіка російсько-української війни порівняно з попередніми конфліктами, які відносили до воєн цього типу, полягає в інтенсивності та широті охоплення аудиторії інформаційних впливів, яка набула глобального масштабу, систематичному й комплексному застосуванні медійних та новомедійних засобів і створенні нового дискурсу війни, спрямованого на руйнування наявних і формування нових інтерпретаційних і смислових механізмів сприйняття дійсності.

Для гібридної війни існує симбіотичний зв'язок між гібридним агресором і сучасним інформаційним середовищем, що включає медійні та новомедійні засоби (інтернет та соціальні мережі) – без соціальних мереж сучасна гібридна війна втратила б сенс. Крім того, на відміну від війни з терором, інформаційний простір у цьому випадку перетворюється на простір безпосереднього ведення воєнних дій, а інформація – на зброю, з цілком реальним руйнівним ефектом, при застосуванні якої руйнуються не фізичні об'єкти, а уявлення про дійсність. Вони пов'язані зі смислами, з особливостями розуміння подій. Носіями смислів є вербальні засоби (слова, словосполучення, тексти) та невербальні реалізатори (візуальні, звукові тощо).

Фактор перспективи у цій гібридній війні спрацьовує таким чином, що агресор, діючи дискурсивними засобами, намагається ідентифікувати себе як миротворця, приписуючи об'єктові нападу роль нападника. Стратегічні партнери України виявляються чутливими до цих інтерпретацій через відсилки до миру як абсолютної цінності.

Смислова зброя здатна змінювати наявні цілі на потрібні або непотрібні, зменшувати або перебільшувати наявне значення речей та дій, легалізувати заборонене та табуйоване.

Матеріальний бік візуальних та власне звукових символів (наприклад таких, як прапор та гімн) є більш помітним. Натомість слова знайомої і зрозумілої мови у звичайних умовах комунікації сприймаються лише з погляду сенсів, ідей, що стоять за ними.

Інтерпретаційна складова гібридної війни реалізується за допомогою дискурсивних вербально- семіотичних засобів. Конфлікт інтерпретацій під час гібридної війни використовується як різновид зброї поряд з іншими невійськовими компонентами гібридних дій. Відзначено зв'язок сприйняття війни з перформативами (оголошення війни, підписання миру) та варіантами її назв.

Конфлікт інтерпретацій, під час гібридної війни використовується як різновид зброї поряд з іншими невійськовими компонентами гібридних дій.

Суперечності інтерпретацій корелюють із суперечностями у позначеннях конфлікту (проксівійна, війна, громадянський конфлікт, міждержавний конфлікт, неоголошена війна, гібридна війна тощо). Наявність численних неузгоджених назв підтверджує значущість цього аспекту для усвідомлення подій в Україні широким загалом.

Гібридна війна викривлює суспільні уявлення про смисл подій, створює суперечливі версії того, що відбувається. Діючи майже непомітно, конфлікт інтерпретацій має потужну руйнівну силу, якій слід навчитися протистояти.

ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ АГІТАЦІЙНОГО ПЛАКАТА ТА ПОЛІТИЧНОЇ КАРИКАТУРИ ЯК ЗАСІБ ВПЛИВУ НА МАСОВУ СВІДОМІСТЬ В ІДЕОЛОГІЧНІЙ БОРОТБІ

М. Чуджановський

*Науковий керівник – Вигівська О., кандидат історичних наук
Житомирський військовий інститут імені С. П. Корольова*

Ідеологічна зброя набуває особливого значення у боротьбі за вплив на масову й індивідуальну свідомість, бо це дає переваги в глобальному інформаційному просторі. У такий спосіб він позначається на морально-психологічному стані не лише особового складу збройних сил противника (як реального, так і потенційного), а й цивільного населення. Так само вплив на цивільне населення формує громадську думку в потрібному ракурсі.

«Гібридна війна Російської Федерації проти України повною мірою ілюструє можливості саме такого способу протистояння», – зазначає Олександр Маєвський у монографії «Політичні плакат і карикатура як засоби ідеологічної боротьби в Україні 1939–1945 рр.». Його конотація цілком придатна для екстраполяції на інші сучасні й попередні міждержавні конфлікти, локальні та світові війни. Адже в

усі часи, включно зі стародавніми, античними, збройне протистояння супроводжувалося пропагандистськими акціями [1].

Базуючись на досвіді Першої світової війни, одним із головних способів морально-психологічного впливу під час Другої світової війни було розповсюдження друкованої продукції у вигляді політичного плаката та карикатури.

Використовуючи стереотипи масової свідомості, символіку й асоціації, політичні плакат і карикатура в доступній та зрозумілій для більшості споживачів інформації та образній формі ретранслявали ідеологічні установки на різні категорії учасників і сучасників Другої світової війни, формуючи не тільки уявлення про події, спосіб світосприйняття, а й моделі поведінки великих мас людей. Поєднуючи лінгвістичний та образний тексти, плакатні й карикатурні твори виявилися надзвичайно продуктивними з огляду на покладені на них функції.

Якщо розглядати політичні плакат і карикатуру в контексті ідеологічного інструмента, вирішального значення набуває ступінь їх впливу на масову та індивідуальну свідомість.

Під час Другої світової війни інформаційний простір перетворився у поле ідеологічного протистояння всесвітнього масштабу, а інформаційні технології – у повноцінний засіб ведення війни.

При цьому всі сторони, що воюють, намагалися експлуатувати найширший спектр можливостей цього виду боротьби як у виборі засобів, так і в постановці й досягненні конкретних цілей: переконання, залякування, стимулювання певних очікувань і настроїв, формування поглядів та оцінок на окремі явища або події у заданому форматі та ін.

Одночасно пропагандистські заходи були спрямовані на виконання пріоритетних завдань – легітимізацію влади, тоталітарних та окупаційних режимів, апологетику експансіонізму й агресії, виправдання воєнних злочинів тощо.

Досить часто використовувалися плакати та афіші під час громадянської війни 1936 – 1939 років в Іспанії, яка того часу була своєрідним полігоном для випробувань інформаційних технологій воєнного протистояння. Минулі події у країні можна класифікувати як першу інформаційну війну, яка показала ефективність використання інформаційної зброї, де саме плакат був основним набоєм.

Населення України в період Другої світової війни знаходилося в епіцентрі інформаційно-ідеологічного впливу. Цей вплив

застосовували та випробовували кілька ідеологічних систем. ОУН і УПА у роки війни з метою протистояння двом тоталітарним системам створили власну пропагандистську мережу, налагодили масовий випуск друкованих видань, вирішили проблему пропагандистських кадрів, вели активну усну пропаганду та запровадили новий вид масової агітації – пропагандистські рейди УПА [2]. Нацисти з приходом на територію України велику увагу приділяли обробці свідомості населення окупованих територій, представників руху Опору й безпосередньо воїнів Червоної армії.

Пропагандистська робота радянської влади мала на меті знизити його бойовий дух, змусити відмовитися від продовження збройної боротьби, схилити до здачі в полон та деморалізувати противника. Для цього сторони вели за допомогою гучномовної апаратури трансляції через лінію фронту пропагандистських програм, іноді чергуючи їх з музикою. У розташування ворожих частин закидалися агітаційні друковані матеріали (листівки, які також служили і «перепусткою» у полон) [3].

Деякі вчені зауважують, що «плакатна війна» має вплив на початок та результати громадянського конфлікту, а її методологічні надбання стали основою для майбутніх інформаційних кампаній.

Фотомонтаж як вид пропаганди був винайдений та апробований англійським фотомайстром Джоном Хартфільдом ще під час Першої світової війни. Серед пропагандистів радянської влади особливої популярності набули плакати-памфлети, вони ж листівки-фотомонтажі, які поєднували умовність та документальність. Фотомонтаж став одним з основних прийомів формування публікацій до газет, які в подальшому з літаків скидали на ворожу територію. Надалі окремі ілюстрації з газет набули самостійного значення і так само поширювалися з літаків серед населення окупованих територій та німецьких військ. Ілюстровані листівки служили для німецьких солдатів перепусткою до радянського полону [4].

Плакат та карикатура ще й досі не втратили своєї популярності. Деякі плакати часів другої світової війни нині залишаються у центрі уваги, хоча минуло вже не один десяток років. Вони стають інструментом і сьогоденної масової культури, а ще – чудово працюють у контексті війни на Донбасі з обох боків конфлікту.

Список використаних джерел

1. Маєвський О. Політичні плакат і карикатура як засоби ідеологічної боротьби в Україні 1939–1945 рр. / відп. ред. О. Є. Лисенко; Ін-т історії України НАН України. Київ, 2018. 268 с.

2. Виноградов С. Інформаційно-пропагандистська діяльність ОУН(Б) і УПА серед населення окупованої території України // Київські історичні студії. 2019. № 1 (8). С. 67–73.

3. Зульцман Р. Пропаганда як зброя у війні. У кн.: Підсумки другої світової війни. Москва: Видавництво іноземної літератури, 1957. С. 516–545.

4. Житомирский А. Искусство политического фотомонтажа. Советы художнику: альбом. Москва: Плакат, 1983. 119 с.

БОЙОВІ БЕЗПЛОТНИКИ У КОНТЕКСТІ ПРОПАГАНДИСТСЬКОГО НАТИСКУ

Р.А. Михайловський, Д.Р. Михайловський

*Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана
Кожедуба*

Безпілотні літальні апарати, вони ж БПЛА, вони ж дрони, сьогодні не є чимось незвичним, особливо у військовій справі. Очевидно, що в гібридній війні особливу, навіть домінуючу, роль відіграє нове сучасне озброєння, яке дедалі більше виходить на провідні позиції та починає визначати нову стратегію і тактику збройного протистояння на театрах бойових дій. Але, разом з тим використання БПЛА становлять дедалі більшу багатосторонню загрозу цивільній і військовій інфраструктурі, активам і людям. Тому тема гуманності й законності використання БПЛА є доволі актуальною в інформаційному просторі та є проблематикою дебатів на політичній арені. А останнім часом БПЛА стають також і інструментом пропагандистського натиску у веденні інформаційної війни.

У квітні 2021 року проєкт StopFake та штаб Об'єднаних сил спростували повідомлення російських і прокремлівських видань про те, що нібито внаслідок атаки українського безпілотної на окупованій РФ частині Донеччини загинув 5-річний хлопчик. Показово також, що «деза» про «вбитого з БПЛА ЗСУ хлопчика» стала частиною інформаційної кампанії РФ з нагнітання ситуації навколо можливого наступу Путіна на Донбасі. Джерелом новини стала заява речника «народної міліції ДНР» Едуарда Басуріна від 3 квітня 2021 року. Її ретранслювали провідні російські видання та інформагенції, зокрема «РИА Новости», «Газета.RU», «Коммерсантъ», РБК, «Лента.RU», «Интерфакс» тощо, медіа на окупованих територіях, а також проросійські ЗМІ в Україні, серед яких сайт «Страна.ua», численні користувачі соцмереж.

Уже ввечері 3 квітня 2021 року спікер Державної думи РФ у своєму Telegram-каналі зажадав виключення України з Ради Європи та причепив до трагедії «заокеанських покровителів». Володін заявив - «Вважаю за необхідне, щоб ПА ОБСЄ і ПАРЄ, де люблять стряпати повітря, дали цьому оцінку і зажадали пояснень від керівництва України. Необхідно обговорити питання виключення цієї країни з Ради Європи». Він стверджує, що президент України «направив військовий безпілотною на війну з власним народом» і навіть не висловив співчуття у зв'язку зі смертю дитини та що трагедія сталася «за згодою заокеанських покровителів і мовчазного схвалення європейських держав». Так, колишній речник «армії ЛНР» Андрій Марочко вважає, що українські «бойовики» використовували «далеко не квадрокоптер з алікспрес», а хороший дорогий БПЛА». «Ось вам і натовська допомога Україні, і співпраця з Туреччиною», – пише Марочко, маючи на увазі великий ударний дрон типу «Bayraktar».

Але, поміж цих заяв кидалось у вічі те, що росіяни до кінця не могли повірити у рішучість українських збройних сил. Крім войовничих наративів розповсюджувалось також і спростування: ніякого удару «Bayraktar», мовляв, не було, а це була лише постановка.

Зазначимо, що 26 жовтня 2021 року українські військові вперше застосували бойовий безпілотною літальний апарат «Bayraktar» з метою змусити противника припинити вогонь. Безпілотною знищив артилерію російських сепаратистів, не перетнувши лінії зіткнення. Після знищення цілі російсько-окупаційні війська припинили обстріл українських позицій, але російський пропагандистський натиск став ще інтенсивнішим.

Так, 27 жовтня 2021 року російський журналіст Володимир Соловйов в YouTube-каналі «Solovyov Live» здійснив гучну заяву, що це є початок війни на Донбасі. Раптово ціла купа кореспондентів і пропагандистів у всляких варіаціях почали розкручувати у російському медіа-просторі тему початку війни на Донбасі. Прокремлівський сайт Ukraine.ru. поширив допис – «Зачем Зеленский начал войну в Донбасе?»

Такі абсурдні фейки та звинувачення звучали в російському медіапросторі на тлі постійних обстрілів і смертей, які відбувалися на сході України. Проте російські ЗМІ розгорнули цю тему, можливо, щоб підняти драматичну напругу навколо ситуації, а можливо, щоб посяяти паніку серед росіян, які не дуже цікавляться політикою. Сіючи паніку і страх серед власних громадян, російська пропагандистська

машина, в той же час, вносить елемент дезінформації, натякаючи, що в майбутньому російські цілі можуть потрапити в поле зору українських військових. Саме на цю тему було присвячене ток-шоу російського державного каналу «Россия 1», демонструючи технічні можливості дрона «Bayraktar». Ведучий ток-шоу Євген Попов прокоментував – «Учитывая максимальную дальность, эта гордость турецкой военной торговли, использование которой за несколько дней позволило урегулировать карабахский конфликт, способно легко поражать цели в нашей стране», демонстративно підкреслюючи слова «в нашей стране».

28 жовтня 2021 року суто пропагандистська «Независимая газета» опублікувала цілу статтю «Украина готовит беспилотники «Bayraktar» для ударов по целям в России». Метою такої пропаганди може бути лише мобілізація російського суспільства для посилення підтримки російської військової кампанії на Донбасі.

Однак, не всі повідомлення Росії настільки абсолютні, і не всі в Москві вірять, що історії про жадлих українців спрацюють. Тому російська пропагандистська машина не могла однобоко подавати свої фейки про використання українцями дрона. Звинувачення України у «розв'язанні війни» та плануванні розширення своєї військової території поєднувалося з посиленням сумнівів у тому, чи дійсно інцидент стався. Таким чином, кремлівські пропагандисти з одного боку обирають двосторонній меседж з метою підсилення дебатів в інформаційному середовищі, а з іншого боку – просто не хочуть, щоб події на Донбасі виглядали як перемога України, якою б маленькою вона не була. Так, у контексті другого нарративу міністр закордонних справ Росії Сергій Лавров 27 жовтня 2021 року заявив, що Росія все ще перевіряє інформацію про те, що Україна дійсно використовувала безпілотною «Bayraktar». У свою чергу Володимир Соловйов опублікував відеозапис Лаврова у своїй програмі 27 жовтня на державному каналі «Россия 1» і назвав атаку дрона «українським піаром».

Найдивнішим епізодом у цьому контексті стала російська програма «Время покажет», яка у версії YouTube називається «Чи був Байрактар»? І господар, і гості поставили під сумнів реальність використання дрона та обговорили причини та наслідки цієї атаки. Усі погодилися, що інцидент був «інформаційною бомбою». Ведучий Артем Шейнін висунув кілька версій, чому Києву знадобилося використовувати цю «інформаційну бомбу». Його коментарі нагадували трансляції «Вільного радіо» і телебачення «Тисячі

пагорбів», руадійської радіостанції початку 1990-х років, яка зіграла значну роль у розпалюванні геноциду в Руанді.

Зовнішнє управління Україною з Заходу та зокрема США традиційно було улюбленою темою російських політиків та прокремлівських ЗМІ. Офіційна Москва звернулася до Вашингтона і до Заходу загалом з проханням припинити військову підтримку України. В свою чергу, Москва ні у зверненні, ні у своїх ток-шоу проти України свідомо не згадує про Туреччину, яка саме і продала безпілотники «Bayraktar».

Реакція російської пропаганди на атаку українського безпілотника була надзвичайно суперечливою та хаотичною. Схоже, Москва не очікувала активного кроку Києва на Донбасі і просто не встигла підготувати єдину меседж-директиву для всіх. Але, можливо, саме такою є російська пропагандистська тактика – різноспрямовані повідомлення, які дезорієнтують аудиторію, сіють хаос і паніку, в першу чергу, серед власних громадян.

Вибір такого способу – масована атака фейками з боку російських інформаційних військ, пояснюється тим, що арсенал реагування РФ уже досить обмежений. Адже якщо відповідати військовими способами, то тепер від України вже можна отримати Bayraktar-ом по носі.

Отже, використання бойових БПЛА збройними силами держав не тільки провокують необхідність перегляду міжнародного права, гуманності та законності застосування новітніх технологій, визначають нові пріоритети державної безпеки, а також самі безпілотники стали новим інструментом (об'єктом) пропагандистського натиску у веденні інформаційної війни.

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПСИХОЛОГІЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Бугай Ю. Р.

*Інститут підготовки юридичних кадрів для Служби безпеки України
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

Психологічна підготовка, супровід та допомога військовослужбовцям є надзвичайно важливим фактором для успішного виконання службово-бойових завдань. Адже саме стресостійкість та психологічна готовність до виконання завдань є необхідними якостями, якими повинні володіти військовослужбовці збройних сил та інших військових формувань. Особливо це є

актуальним на сьогоднішній день, коли проводиться операція Об'єднаних сил (ООС) на сході України.

Саме початок антитерористичної операції (АТО) в Україні актуалізував проблему посттравматичного стресового розладу, який негативно впливає на подальше життя військовослужбовців поза війною. Дуже важливо не перебільшувати це явище, але водночас і не мінімізувати його, адже всі ці проблеми можуть проявитися не лише як посттравматичний стресовий розлад (ПТСР), а й у формі інших розладів, зокрема: зловживання психоактивними речовинами, алкоголем, депресії, тривожні розлади, порушення контролю, спалахи злості та інше.

Під час бойових дій психічний розлад, що виникає як затяжна реакція на екстремальну або травматичну подію чи особливо тяжку ситуацію загрозливого або катастрофічного характеру, може викликати загальний стрес майже в будь-якої людини. Це може бути травматична подія пов'язана з загибеллю або серйозними пораненнями близьких тобі людей. При цьому людина може бути як очевидцем страждань інших, так і безпосередньо жертвою таких жорстоких обставин. Іноді, зусилля з уникання думок, почуттів або розмов, дій, місць або людей, що будять спогади про травму допомагають блокувати ці негативні емоційні реакції. Але частіше метод постійного уникання стимулів, пов'язаних із травмою не до кінця допомагає позбутись цих аспектів травми.

Таким чином, впровадження психологічної підготовки до виконання завдань оперативно-службової діяльності в навчальний процес вищих військових навчальних закладів (військових навчальних підрозділів закладів вищої освіти) є досить актуальним завданням. Адже курсанти (слухачі) мають бути готовими до екстремальних ситуацій не тільки фізично, а й психологічно. Прикладом може слугувати підготовка військовослужбовців в Європі, США, де під час тренування для них вже створюють максимально наближені умови ведення війни. Все це робить їх психологічно стійкішими та сильнішими й загартовує в емоційному стані.

Формування та підтримання відповідного духовного стану як всього суспільства в цілому так і морально-психологічного стану особового складу військ (сил) як у мирний час, так і в період воєнного протистояння неможливі без наявності у населення країни, його соціальних груп, збройних сил, військових колективів, конкретної особистості духовного морально-психологічного потенціалу. Справді, сучасна так звана «гібридна війна», яка використовує в свою чергу

нетрадиційні методи боротьби набуває все більш особливого значення, тому морально-психологічний фактор у сучасній війні стає одним із головних для держави та її збройних сил.

Навіть нинішній конфлікт України з північним сусідом також є прикладом гібридної війни, тобто війни, яка поєднує традиційні і нетрадиційні методи реалізації військових дій. Зокрема, про це зазначається у Стратегії національної безпеки України, у Концепції розвитку сектору безпеки і оборони України, у Доктрині інформаційної безпеки України. Російсько-український конфлікт не тільки порушив регіональну стабільність, а й створив та підсилив глобальні ризики в країні. Агресія РФ проти України спричинила руйнівні наслідки для європейської та глобальної безпеки.

Дійсно, вісім років війни в Україні наочно показали динаміку змін у процесі гібридної війни – як у методах нападу, так і у способах захисту та опору агресії. Враховуючи всі форми і методи, які використовуються в даному конфлікті, жертви і руйнування агресор завдає не лише прямим військовим вторгненням, а він все активніше застосовує засоби інформаційно-психологічного, економічного, політичного впливу.

Рівень морально-психологічної стійкості підрозділу є одним із вирішальних при виконанні бойового завдання. Саме тому психологічна підготовка особового складом до виконання службово-бойових завдань є досить вагомим фактором, так як кожен військовослужбовець повинен мати інформацію про зовнішні та внутрішні загрози держави, завдання та цілі щодо захисту та цілісності держави, боєготовність держави, а саме укомплектованість людьми, укомплектованість бойовою технікою, забезпеченість озброєнням та наявність будь-яких матеріальних ресурсів.

Для вирішення всіх завдань і досягнення очікуваного результату СБУ повинна взаємодіяти з іншими складовими сектору безпеки і оборони, органами державної влади, установами та організаціями й надавати один одному достовірну інформацію для реалізації вирішення певних питань. Також необхідно встановити партнерський зв'язок зі спецслужбами іноземних держав відповідно до національного законодавства та міжнародних договорів, адже це значно посилить роботу наших спецслужб.

Для того, щоб досягти безпеки та захистити національні інтереси України необхідно врахувати всі фактори, які сприяють і перешкоджають досягненню цілі. Першочергово необхідно виявити коло реальних та потенційних загроз, а також удосконалювати

завдання системи забезпечення національної безпеки під визначальним впливом сукупності тих пріоритетів, врахування яких вимагає обстановка – сучасні умови.

Дійсно, формування морально-психологічного стану особового складу збройних сил є складним завданням, до реалізації якого мають бути залучені значні сили держави. Основними соціальними інститутами, які безпосередньо впливають на морально-психологічний стан особового складу збройних сил, є держава, сім'я, церква тощо.

Стрижнем, що визначає зміст морально-психологічного стану в цілому, є моральна свідомість у вигляді моральних норм і принципів кожної особистості, які склалися під впливом зовнішніх факторів, внутрішнього сприйняття, етичних категорій добра і зла, громадянського та військового обов'язку, честі, совісті, гідності, мужності, героїзму тощо. Моральна свідомість є проявом сукупності ідей, поглядів, почуттів, які домінують у свідомості особистості.

Надзвичайно важливим компонентом морально-психологічного стану, що характеризує військово-професійну готовність особового складу є, насамперед, рівень військово-технічних знань, рівень оволодіння військовим фахом, ступінь змобілізованості, бойової майстерності особового складу, здатність і налаштованість військовослужбовців, або ж навіть й військових колективів до ефективного та якісного виконання службових обов'язків, бойового завдання.

Крім того, у процесі формування морально-психологічного стану особового складу, навчання та виховання важливо враховувати і те, що на рівень сформованості морально-бойових якостей певним чином впливають генетичні, біологічно обумовлені якості людини, її індивідуальні властивості такі як, особливості нервової системи, темперамент, конституція тіла, тобто фізичні й анатомічні особливості організму, стать, вік тощо.

Звичайно, морально-психологічний стан військовослужбовців має низку ознак, зокрема спрямованість, що виявляється у готовності та намаганні особового складу вирішувати поставлене бойове завдання відповідно до детермінованих у підрозділі, військовій частині, з'єднанні військово-професійних цінностей, оцінок та зорієнтованості військовослужбовців. Наступною ознакою є спільність морально-психологічного стану, яка в свою чергу характеризує сферу поширення домінуючого морально-психологічного стану серед різних категорій військовослужбовців у масштабі конкретного підрозділу, військової частини, з'єднання. Ще однією важливою характеристикою морально-

психологічного стану є рівень його сформованості. Також слід зазначити стійкість морально-психологічного стану як певний ступінь опору, здатність протистояти, не піддаючись негативному впливу, зовнішній соціальній та природній сферам, внутрішнім і зовнішнім факторам бойової обстановки та соціальним факторам, до прикладу, негативному впливу ЗМІ, економічній, політичній, криміногенній обстановці, негативному інформаційно-психологічному впливу противника тощо. Відмітною рисою морально-психологічного стану особового складу є динаміка – рівень його функціонування, як піднесення, спад, апатія тощо.

З огляду на вищесказане, впровадження психологічної підготовки до виконання службово-бойових завдань не менше потрібна і курсантам ВВНЗ, адже, можливо, вони також в майбутньому будуть обороняти нашу державу від зовнішніх ворогів і, звичайно, вони повинні бути готовими до цього не тільки фізично, а й психологічно. Прикладом може слугувати підготовка військовослужбовців в Європі, США, де під час тренування для них вже створюють максимально схожі умови війни. Все це робить їх психологічно стійкішими та сильнішими й загартовує в емоційному стані.

Крім того, процес оцінювання й аналізу морально-психологічного стану особового складу потребує спеціальної підготовки відповідних посадових осіб, знань специфіки оцінювання морально-психологічного стану за певною методикою, а також знань із соціальної та військової психології, соціології, педагогіки тощо. Зважаючи на вимоги керівних документів, які регламентують військову діяльність, командири, офіцери органів виховної та соціально-психологічної роботи повинні постійно вивчати й оцінювати морально-психологічний стан особового складу.

Якісний аналіз отриманих у ході оцінювання морально-психологічного стану особового складу результатів за кожним із факторних показників дасть змогу командуванню, офіцерам за напрямком виховної роботи частини якісніше спланувати заходи морально-психологічного забезпечення, спрямувати зміст відповідних заходів для досягнення максимальної ефективності.

Отже, морально-бойові якості є складним поєднанням морального, військово-професійного і психологічного компонентів, які є, справді, дуже взаємопов'язаними, тому жоден з них не можна розглядати ізольовано. Недооцінювання хоча б одного з цих компонентів може призвести до розриву цілісної структури і, як

наслідок, до зниження рівня сформованості морально-психологічного стану особового складу. Необхідність та важливість психологічного забезпечення військовослужбовців при виконанні службових-бойових завдань в районі проведення бойових дій є надзвичайно важливим аспектом в процесі підготовки кваліфікаційних кадрів для потреб сектору безпеки і оборони України.

МЕДІАГРАМОТНІСТЬ НАСЕЛЕННЯ ЯК ОДИН ІЗ ЧИННИКІВ ПРОТИДІЇ ДЕЗІНФОРМАЦІЇ

В. О. Нечитайло

*Інститут підготовки юридичних кадрів для Служби безпеки України
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

На теперішній час існування такого явища, як неправдива інформація, дезінформація у соціальних медіа не є чимось новим. Мета цього злочинного впливу – введення суспільства в оману для власних цілей. Через це, інформаційна безпека держави потребує постійного контролю, задля забезпечення надійного захисту життєво важливих інтересів суспільства в усіх сферах життєдіяльності.

Наразі, Україна проходить нелегкий період у забезпеченні національної безпеки через купу загроз, однією з яких є агресія Російської Федерації. Спецслужби цієї країни вміло використовують прийоми дезінформації та поширюють фейкові новини з метою дестабілізації ситуації в Україні. Інформаційне вторгнення, маніпуляції, застосування соціально-психологічного впливу є серйозною загрозою як головним засадам демократичного суспільства, так і особистій інформаційно-психологічній безпеці громадян.

Сьогодні на шляху розвитку інформаційних технологій майже повністю відсутні будь-які бар'єри. Інтернет у найближчому майбутньому захопить повсякденне життя людей. Крок за кроком із розвитком цієї великої інформаційної структури йде розвиток взаємозв'язаної з нею іншої системи – віртуальної реальності. Системи віртуальної реальності все більше виявляються задіяними в процесі життєдіяльності людини та всього суспільства. Цілком розумним, правильним і своєчасним є прагнення всебічно вивчити можливості віртуальної реальності, ступені її прояву, її позитивні й негативні боки. Важливий аспект вивчення явища віртуальної реальності – це чинник маніпуляції свідомістю й підсвідомістю людини в даній системі. Психологічну залежність від перебування у віртуальній реальності прищепити зовсім нескладно, що зумовлено, передовсім об'єктивними

психологічними чинниками. Можна сказати, що можливість маніпулювання свідомістю в системі віртуальної реальності – це факт, який вже мало в кого може викликати сумніви. Нині вже існує тенденція до цілеспрямованого впливу на свідомість людини через мережу Інтернет [1].

Транзакційний аналіз є популярним методом у психології для дослідження міжособистісної комунікації, а також у бізнесі для розроблення і реалізації успішних маркетингових проєктів [3, 4]. За допомогою транзакційного аналізу можна розділити процес спілкування на обмін транзакціями, проаналізувати їхні причинно-наслідкові зв'язки, і в результаті виявити повідомлення, які містять елементи впливу на підсвідомість. Зосередження на передачі експліцитної і імпліцитної інформації, зображення механізму сприйняття, а також покрокове послідовне відображення транзакцій, робить транзакційний аналіз перспективним методом для вивчення і виявлення Інтернет маніпуляції [2].

У транзакційному аналізі одиницями спілкування є транзакції. Вони бувають кількох типів доповнювальні, перехресні, прості, складні. Останні поділяються на кутові і подвійні [5]. Потреба у створенні нових видів транзакцій, які б відображали типи Інтернет-дописів з маніпулятивним змістом, зумовлена відмінностями Інтернет спілкування від традиційного у засобах і способах передачі інформації. Найпоширеніший вид Інтернет-маніпуляції – це провокування неадекватних реакцій, наприклад: тролінг, флейм, холівар і т.д. У цьому випадку використовуються складні перехресні транзакції. На соціальному рівні індивіди спілкуються з позиції Дорослих, в той же час маніпулятор звертається на психологічному рівні до стану Дитини жертви маніпуляції. Емоційне протистояння відбувається тоді, коли об'єкт маніпуляції починає реагувати з позиції Дитини, адже в цьому стані індивід приймає рішення під впливом емоцій [2].

Інший популярний вид Інтернет-маніпуляції – це прихований вплив з метою змусити об'єкт маніпуляції діяти відповідно до бажань маніпулятора. Основою цього маніпулятивного прийому є кутові транзакції. На відміну від попереднього типу вони не є перехресним, інакше кажучи, не спричиняють конфлікту чи інших порушень у спілкуванні між індивідами. Маніпуляція підсвідомістю здійснюється в Інтернеті часто за допомогою кількох профілів. У цьому виді прихованого впливу маніпулятори на соціальному рівні відтворюють обмін транзакціями між станами Дорослого, а на психологічному рівні спрямовують вектори транзакцій на стан Дитини об'єктів маніпуляції.

Об'єкти маніпуляції можуть реагувати на соціальному рівні з будь-якого з трьох станів, але на психологічному рівні їхні реакції будуть характерні поведінці стану Дитини [2].

Транзакційний аналіз дає можливість структурувати Інтернет спілкування, прослідкувати зміни его-станів учасників у процесі дискусії і на цій основі виявляти повідомлення, які містять прихований вплив. Чіткість, алгоритмічність, а також покрокова структура транзакційного аналізу роблять його ефективним методом аналізу Інтернет-повідомлень з метою виявлення маніпуляції [2].

Важливо розуміти, що інформація, яку ми отримуємо з медіапростору не завжди є правдивою, тому потрібно аналізувати та перевіряти достовірність фактів, використовуючи різноманітні підходи. Завдяки розвитку інформаційних технологій, вони стали поширюватися ще швидше та охоплюють більшу аудиторію. Загроза пропаганди, дезінформації, бажання похитнути та викликати агресію приносять величезну кількість проблем у сучасному світі.

Інформаційні війна є інструментом впливу вороже націлених країн. Саме з такими викликами сучасності зіштовхнулися багато країн, у тому числі й Україна. Інформаційна грамотність населення є одним аспектів, який впливає на інформаційну безпеку держави в цілому. Тому першим кроком в протидії з поширення фейків та дезінформації є медіаграмотність населення, здатність глибокого аналізу інформаційного контенту та вміння формувати власні обґрунтовані висновки на конкретну ситуацію.

Список використаних джерел

1. Проблеми інформаційного протиборства і додержання прав людини в контексті розбудови інформаційного суспільства / Н.С. Уханова, О.В. Бойко // Інформація і право. 2011. № 2(2). С. 71-77.
2. Пелешин А. Виявлення маніпулятивного впливу в Інтернет-комунікації за допомогою транзакційного аналізу / Андрій Пелешин, Зоряна Голуб // Інформація, комунікація, суспільство 2015 : матеріали 4-ої Міжнародної наукової конференції ІКС-2015, 20 – 23 травня 2015 року. Львів : Видавництво Львівської політехніки, 2015. С. 52–53.
3. Доценко Е.Л. Психология манипуляции: феномены, механизмы и защита / Е.Л. Доценко. М., 1996. 344 с.
4. Goodin, Robert E. Manipulatory Politics. New Haven, Conn.: Yale University Press, 1980.
5. Берн Э. Игры, в которые играют люди. Психология человеческих взаимоотношений / Э. Берн; пер. с англ. ; общ. ред. М.С. Мацковского. СПб. : Лениздат, 1992. 400 с.

НАУКОВИЙ СЕМІНАР
ХАРКІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ПОВІТРЯНИХ СИЛ імені ІВАНА КОЖЕДУБА

**ІНФОРМАЦІЙНА ВІЙНА РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ
ПРОТИ УКРАЇНИ**

Відповідальний за випуск *В.А. Кротюк*
Комп'ютерна верстка *О.А. Савчук*
Комп'ютерний дизайн обкладинки *Д. Клочко*

Техн. редактор *М.В. Дудко*

Коректор *Н.К. Гур'єва*

Формат 60 × 84/16

Ум.-друк. арк. – 10,00

Підписано до друку 21.12.2021

Ціна договірна Тираж 100 пр. Зам. 1557

Видавництво Харківського національного університету
Повітряних Сил імені Івана Кожедуба
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 2535 від 22.06.2006 р.
Адреса видавництва: 61023, Харків-23, вул. Сумська, 77/79

Віддруковано з готових оригінал-макетів
у друкарні ФОП Тарасенко В. П.
Свідоцтво № 24800170000043751 від 21.01.2002 р.
61124, м. Харків, вул. Зернова, 6/267.
Тел.: (0572) 52-82-11